

Founder: Cherkasy State Technological University

Certificate on state registration of the print media KB no. 24121-13961P from 14.08.2019

EDITORIAL BOARD

O. E. Pchelintseva	<i>Ukraine</i> , Cherkasy State Technological University – Editor-in-Chief
A. A. Barentsen	<i>Netherlands</i> , University of Amsterdam, UVA
D. Weiss	<i>Switzerland</i> , University of Zurich
B. Wiemer	<i>Germany</i> , Mainz University
D. P. Vojvodić	<i>Serbia</i> , University of Novi Sad
O. I. Vovk	<i>Ukraine</i> , Bohdan Khmelnytsky Cherkasy National University
A. Gattnar	<i>Germany</i> , University of Tübingen
S. Dickey	<i>USA</i> , Kansas, Kansas State University
V. Dubichynskyi	<i>Poland</i> , University of Warsaw
L. M. Koval	<i>Ukraine</i> , Vasyl' Stus Donetsk National University
M. Lazinski	<i>Poland</i> , University of Warsaw
O. Leszczak	<i>Poland</i> , Jan Kochanowski University
H. R. Mehlig	<i>Germany</i> , Kiel University
Y. M. Pletenetska	<i>Ukraine</i> , National Aviation University, Kyiv
V. M. Trub	<i>Ukraine</i> , National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Ukrainian language
V. I. Yarmak	<i>Ukraine</i> , National Academy of Sciences of Ukraine, Potebnia Institute of Linguistics

Responsible for issue:

Elena Pchelintseva (Editor-in-Chief), Liudmyla Bereza (executive secretary)

Recommended for publishing by a Scientific Council of Cherkasy State Technological University (Transaction no. 6 from 28 December 2020)

Address of the editorial office: blvr. Shevchenka, 460, building 2, off. 210,
Cherkasy, 18006, Ukraine. E-mail: movacom@chdtu.edu.ua

Official website: movacom.chdtu.edu.ua

The journal is presented in the following databases of scientific information, catalogues and search systems: *Crossref*, *Citefactor*.

The journal is submitted to the Index Copernicus Journals Master List.

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC)

© Cherkasy State
Technological University, 2020

© The authors, 2020

© Hrebenuk Alona, cover design, 2019

Міжнародний
науковий
журнал**LANGUAGE:****Codification • Competence • Communication****2(3)/2020**Заснований у серпні 2019 року
Виходить 1 раз на шість місяців

Засновник: Черкаський державний технологічний університет
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 24121-13961Р від 14.08.2019

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

О. Е. Пчелінцева	<i>Україна, Черкаський державний технологічний ун-т (головний редактор)</i>
А. А. Барентсен	<i>Нідерланди, Амстердамський ун-т</i>
Д. Вайс	<i>Швейцарія, Цюрихський ун-т</i>
Б. Вімер	<i>Німеччина, Ун-т Майнца</i>
Д. П. Войводіч	<i>Сербія, Новосадський ун-т</i>
О. І. Вовк	<i>Україна, Черкаський національний ун-т ім. Б. Хмельницького</i>
А. Гаттнар	<i>Німеччина, Ун-т Тюбінгена</i>
С. Дікі	<i>США, Ун-т Канзасу</i>
В. Дубічинський	<i>Польща, Варшавський ун-т</i>
Л. М. Коваль	<i>Україна, Донецький національний ун-т ім. В. Стуса</i>
М. Лазинські	<i>Польща, Варшавський ун-т</i>
О. В. Лещак	<i>Польща, ун-т ім. Яна Кохановського</i>
Х. Р. Меліг	<i>Німеччина, Кільський ун-т ім. Крістіана Альбрехта</i>
Ю. М. Плетенецька	<i>Україна, Національний авіаційний ун-т</i>
В. М. Труб	<i>Україна, НАН України, Інститут української мови</i>
В. І. Ярмак	<i>Україна, НАН України, Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні</i>

Відповідальні за випуск:

Олена Пчелінцева (головний редактор), Людмила Береза (відповідальний секретар)

Рекомендовано до друку Вченою радою Черкаського державного технологічного університету (протокол № 6 від 28.12.2020 р.)

Адреса редакції: бульв. Шевченка, 460, корп. II, каб. 210, м. Черкаси, 18006, Україна
E-mail: movacom@chdtu.edu.ua

Офіційний веб-сайт: movacom.chdtu.edu.ua.**Видання представлено:** Crossref, Citefactor.**Видання подано до** Index Copernicus Journals Master List.

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC)

© Черкаський державний
технологічний університет, 2020

© Автори статей, 2020

© Гребенюк А. Ю., дизайн обкладинки, 2019

ЗМІСТ

Сторінка головного редактора	Олена Пчелінцева	5
АСПЕКТОЛОГІЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ	Stephen M. Dickey On a putative case of native Slavic biaspectuality: Czech <i>jít</i> , Slovene <i>iti</i> and BCMS <i>ići</i>	7
	Marek Łaziński Czasowniki niekoniecznego skutku na tle czasowników telicznych. Próba charakterystyki	24
	Світлана Соколова Аспектуальна симетрія та асиметрія в українській і російській мовах	33
	Anja Gattnar Time reference in indirect speech in Russian as a non-SOT language	47
	Микола Калько Аспектуальна парадигма багатозначного дієслова (на матеріалі полісеманта <i>ламати</i>)	63
	Лариса Колібаба Сучасні тенденції видотворення дієслів в українській літературній мові	78
IN MEMORIAM	Марія Воейкова К 90-летию со дня рождения Александра Владимировича Бондарко	93
АНОНСИ НОВИХ ВИДАНЬ	Виктория Казаковская Новые исследования в сфере функциональной грамматики	101
	Michaela Liaunigg Liaunigg Michaela & Zhurauliova Hanna «Praktische Einführung in den russischen Verbalaspekt» (2021)	106

THE CONTENTS

From the Editor	<i>Olena Pchelintseva</i>	5
ASPECTOLOGY OF SLAVIC LANGUAGES	<i>Stephen M. Dickey</i> On a putative case of native Slavic biaspectuality: Czech <i>jít</i> , Slovene <i>iti</i> and BCMS <i>íci</i>	7
	<i>Marek Łaziński</i> Verbs of an unnecessary result against the background of telic verbs	24
	<i>Svitlana Sokolova</i> Aspect symmetry and asymmetry in Ukrainian and Russian languages	33
	<i>Anja Gattnar</i> Time reference in indirect speech in Russian as a non-SOT language	47
	<i>Mykola Kalko</i> Aspectual paradigm of a poly-semantic verb (on the material poly-semantic <i>ламати</i>)	63
	<i>Larysa Kolibaba</i> Modern tendencies in formation aspects of verbs in the Ukrainian literary language	78
IN MEMORIAM	<i>Maria Voejkova</i> On the 90th anniversary of the birth of Alexander Vladimirovich Bondarko	93
ANNOUNCEMENTS OF UPCOMING BOOKS	<i>Victoria Kazakovskaya</i> New research in the sphere of functional grammatics	101
	<i>Michaela Liaunigg</i> Liaunigg Michaela & Zhurauliova Hanna «Workbook: Usage of Russian verb aspects» (2021)	106

FROM THE EDITOR

**O. E. Pchelintseva,
Editor-in-Chief**

According to G. Guillaume's already textbook expression, the aspect is the «*temps impliqué*», inner operative time of the action. In my opinion, the time in which we now find ourselves can be called the «inner time» of the action. After all, each of us is acting, but each in his own forcedly enclosed world, acting separately from the others. Yet all of us together feel physically alone, such that we are forced to confront external circumstances and inner fears alone, separated from the usual joys of scientific and just human interaction, traveling, live discussions, real rather than «online» meetings with fellow beings. It feels as if the only time we actually have at our disposal right now is inner time.

It is a symbolic, but an entire issue of our journal is devoted precisely to Its Majesty – the inner time of action, the Verbal Aspect in Slavic languages.

This strange category, which young children – speakers of Slavic languages – learn and use perfectly well from almost the age of two, while speakers of «non-aspect» languages often struggle all their lives to master.

This incredibly complex category, to which scientists from various countries devote enormous conferences, monographs, and a whole professional career.

This mysterious category, which we still haven't been able to unravel to the end...

Without claiming to have definitive answers, we hope for a committed reading and interest, as the contributors in this issue are aspect scientists, theorists and practitioners from Germany, Poland, the United States, Austria, Russia and Ukraine. We invite you to join the discussion on the pages of our new issue!

СТОРІНКА ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

За хрестоматійним висловленням Гюстава Гійома, вид дієслова – це внутрішній час дії. На мою думку, той час, у якому ми зараз перебуваємо, теж можна назвати «внутрішнім часом дії». Кожен із нас діє, але кожен – у своєму вимушено замкненому світі – діє окремо від інших. І ми всі відчуваємо себе фізично самотніми, такими, що змушені поодиноці протистояти зовнішнім обставинам і внутрішнім страхам, відокремленими від звичних радостей людського спілкування, мандрівок, живих дискусій, справжніх, а не «онлайн» зустрічей з однодумцями. Іншими словами, єдиний час, що власне є зараз в нашому розпорядженні, – час внутрішній.

Символічно, але цілий випуск нашого журналу присвячено саме внутрішньому часу дії – Його Величності Дієслівному Виду в слов'янських мовах.

Цій дивній категорії, яку маленькі діти – носії слов'янських мов – засвоюють і безпомилково використовують вже майже з двох років, а носії «безвидових» мов намагаються опанувати усе життя, але все одно припускаються помилок...

Цій неймовірно складній категорії, якій присвячують величезні конференції, монографії та ціле професійне життя науковці з різних країн.

Цій загадковій категорії, яку ми ніяк не можемо розгадати до кінця...

Не претендуючи на остаточні відповіді, ми сподіваємося на небайдуже прочитання та зацікавленість, адже співрозмовниками в цьому випуску є науковці-аспектологи, теоретики та практики, з Німеччини, Польщі, Сполучених Штатів Америки, Австрії, Росії та України. Запрошуємо до дискусії на сторінках нашого нового номеру!

Олена Пчелінцева

УДК 811.162.3/.5'36/37

Stephen M. Dickey

ON A PUTATIVE CASE OF NATIVE SLAVIC BIASPECTUALITY: CZECH *JÍT*, SLOVENE *ITI* AND BCMS *ÍCI*

This article investigates whether Czech jít, Slovene iti, and BCMS (Bosnian-Croatian-Montenegrin-Serbian – red.) íci are biaspectual, as has sometimes been claimed based on the past-tense usage of these verbs in narrative sequences. This article argues that determinate go-verbs in Czech, Slovene, and BCMS are imperfective, employing a cognitive linguistic approach and referring to facts and data that have not previously been discussed and/or not been considered together.

Keywords: *Slavic verbal aspect, western Slavic languages, biaspectuality, determinate motion verb ‘go’, imperfective.*

1. Introduction. This article investigates a case of putative biaspectuality in native Slavic verbs, that of the determinate motion verb ‘go’ in Czech, Slovene and Bosnian/Croatian/Montenegrin/Serbian (BCMS). Some scholars have argued that Czech *jít*, Slovene *iti*, and BCMS *íci* are biaspectual (on Czech, cf. F. Kopečný, 1962, and T. Berger, 2013; on Slovene, cf. the SSKJ and A. Derganc, 2014, 2015; on BCMS, cf. I. Grickat, 1957–1958).¹ However, the aspectuality of these verbs is rarely investigated in detail. The usage of these *go*-verbs that motivates the biaspectuality claims is their use after perfective verbs in sequences of events, as exemplified in (1).

- (1) a. *Potom je vzal a šel domů.* (Czech)
‘Then he took them and went home.’
- b. *Ji je Radovan že prej vse povedal in je šel domov.* (Slovene)
‘Radovan had already told her everything earlier and went home.’
- c. *Već drugi dan stao sam na noge i išao kući.* (Croatian)
‘The very next day I got up on my feet and went home.’

In addition, the future-tense and imperative forms prefixed with *po-* of determinate motion verbs in Czech and 19th-century Slovene has also been considered to be evidence of their biaspectuality, inasmuch as such forms resemble prefixed perfective verbs (e.g., Russian *noũmu* ‘start to go’) Future-tense forms are shown in (2).

¹ The same assumption has been made for older stages of various Slavic languages, e.g., Old East Slavic. Older stages of Slavic are not considered here.

- (2) a. *Půjdu domů.* (Czech)
 ‘I will go home.’
- b. *Sama pojdem domov.* (Slovene)
 ‘Is myself will go home.’

Note that according to A. Derganc (2015), contemporary Slovene avoids the prefixed forms in the future, which are archaic at this point, whereas the prefixed imperative (*Pojdi!* ‘Go!’) is still in use.

This article argues that the determinate *go*-verbs in Czech, Slovene, and BCMS (hereinafter collectively referred to as Czech/Slovene/BCMS ‘go’) are imperfective, employing a cognitive linguistic approach and referring to facts and data that have not previously been discussed and/or not been considered together. Unless otherwise indicated, the data from the respective languages are taken from the following corpora: The Czech National Corpus (Czech), Nova beseda (Slovene), and the hrWaC – Croatian Web Corpus (Croatian, representing BCMS) analysis presented here increases our knowledge of Slavic verbal aspect and explains the apparently puzzling usage of *go*-verbs in the western Slavic languages from a cognitive linguistic perspective, without resorting to concepts such as biaspectuality or unmarkedness in an ad hoc way.

2. Theoretical Background and Preliminaries. This analysis assumes a cognitive linguistic approach to language, in particular that of Cognitive Grammar (CG; cf., e.g., R. Langacker, 2008, J. Taylor, 2002) and Construction Grammar (CxG; cf., e.g., A. Goldberg, 2006), which share many assumptions. The following assumptions about meaning made by CG and CxG are particularly relevant. First, the meanings of linguistic units, whether lexical units or grammatical units, are conceptual categories. These semantic categories can (and usually do) have internal structure, such as a central prototypical meaning with related peripheral meanings (a radial category) or a family-resemblance structure, in which the individual members share some but not all of a set of features with each other. If all grammatical units have semantic content, then there is no reason to assume that some (e.g., the imperfective aspect) are semantically unmarked vis-à-vis another category.

This article also takes a CxG approach to aspectual morphology in Slavic based on prefixation as a system of verb classification. In Common Slavic and in later Slavic dialects, prefixation and suffixation have been ways of classifying situations, in order to identify them according to type. L. Janda et al. (2013) and S. Dickey and L. Janda (2015) argue that Slavic prefixes represent a system of verbal classifiers. Perfectivizing prefixes classify verbs according to their **outcomes**; the spatial relations expressed by prefixes are directly instantiated in or metonymically related to the goals of the actions expressed by verbs. For non-motion predicates, e.g., Old Church Slavic (OCS) *срѣууи* ‘clip, cut hair’, prefixes classify actions according to their outcomes, e.g., *но-срѣууи* ‘cut hair all over some surface > tonsure someone’. That is to say, the outcome is the perceptual and conceptual anchor point of the action. Classifying a non-motion action according to the outcome produces a composite profile that does not allow the outcome to be defocused, i.e., prefixed perfective verbs assert the existence of the outcome.² These configurations are illustrated in figures 1–2.

² Imperfective verbs derived via suffixation from prefixed perfectives, e.g., OCS *носрѣууаму* ‘tonsure’ express the classified situation as a process that does not assert the existence of the outcome, suffixation produces a verb that retains the outcome in the profile base while limiting the profile of the verb itself to the phases of clipping that will lead to the outcome.

Figure 1: OCS *чрпууу* ‘cut/clip’ as an activity situation

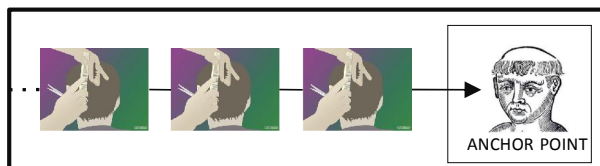

Figure 2: OCS *но-чрпууу* ‘tonsure’ as a situation with an outcome as the anchor point (cognitive access point)

According to this view, perfectivization is the by-product of classification by outcome, which was the original function of Slavic prefixes.³ Further, if a verb lacks a prefix, it is imperfective by default. This default is only overridden in certain cases, of which there are basically two. In the first case, the inherent lexical meaning of a few simplex verbs is so inseparable from an outcome that the latter serves as the anchor point in the absence of a prefix, e.g., OCS *дати* ‘give’: this verbal notion cannot be conceived without the resultant state of an object ending up with a recipient. In the second case, the semelfactive suffix *-нж-* creates perfective verbs with the meaning of ‘once’, e.g., OCS *плинжти* ‘spit [once]’, which in fact specifically profiles the non-resultativity of a situation in many cases (for discussion, see T. Nessel 2013).

The previous literature suggesting that Slavic *go*-verbs are biaspectual, whether F. Kopečný (1962) and T. Berger (2013) on Czech, A. Derganc (2014, 2015) on Slovene, or I. Grickat (1957–1958) on BCMS, may be summed up as based on two facts. First is the fact that determinate *go* in these languages occurs in past-tense sequences of events, as shown in (1) above. Second is the fact that the future tense and imperatives of these verbs in Czech and Slovene are or have contained the prefix *po-* which is ordinarily associated with the perfective aspect in Slavic, as shown in (2) for the future tense above. These two points are addressed in section 3.

It bears pointing out that almost all 20th-century Slavic aspectologists considered the imperfective to be the unmarked member of the PERFECTIVE : IMPERFECTIVE opposition, following R. Jakobson (1957). The idea that the imperfective is unmarked vis-à-vis the perfective arose as a way to explain uses of imperfective verbs that refer to single completed events, e.g., Russian *Простите, это я у вас брала?* ‘Excuse me, did I take this from you?’ As misguided as I think the assumption of the unmarkedness of the imperfective aspect is, once one makes that assumption there is no conceivable reason to then hypothesize that Slavic *go*-verbs are biaspectual based on data such as that in (1).⁴

³ The western aspectual group and BCMS have basically preserved prefixation in this original function; the eastern aspectual group and Polish have undergone innovations that lie beyond the scope of this article and cannot be discussed here.

⁴ F. Kopečný (1962) suggests that the “perfective” usage of Czech *jit* can be explained by the unmarkedness of the imperfective aspect.

In the case of Slovene, it is also worth pointing out that the SSKJ tags *iti* ‘go’ as biaspectual, but tags other determinate verbs of motion such as *leteti* ‘fly’ and *nesti* ‘carry’ as well as the newer *peljati* ‘drive [trans.]’. This is presumably because they are correlated with perfective verbs prefixed in *po-*, i.e., *poleteti*, *ponesti*, *popeljati*. Nevertheless, these imperfective verbs, especially *peljati*, occur in sequences of events, as exemplified in (3).

- (3) a. *Nakupila in nesla sva jim hrane za naslednji teden, pokosila travo in obrala češnjo.* (Slovene)
‘The two of us bought food for the next week and took it to them, mowed the lawn and picked the cherries.’
- b. *Ta me je zagrabila in hitro peljala nazaj k zdravnikom.*⁵ (Slovene)
‘She grabbed me and drove me quickly back to the doctors.’

Regardless of the existence of prefixed perfective correlates, the usage of these verbs in sequences of events raises the issue of a comprehensive approach to such usage.

Lastly, the issue of the aspect of determinate motion verbs, and *go*-verbs in particular cannot be addressed without taking into account the fact that a western group of Slavic languages (Czech, Slovak, Slovene, Upper and Lower Sorbian) allows imperfective verbs in sequences of events, as was established by S. Ivančev (1961). Often, but not always, such usage occurs in contexts that would require an ingressive phase verb in East Slavic and Bulgarian (e.g., Russian *заиграть* ‘start to play’) or a construction with an ingressive phase verb (e.g., Russian *начать* ‘begin’, *стать* ‘start’). According to Ivančev, Polish allows such usage as well, but not to the extent of Czech and Slovak. S. Dickey (2011) shows that BCMS also allows such usage, to a degree higher than that assumed by Ivančev. Representative examples from Czech, Slovene and BCMS are given in (4).

- (4) a. *Hned tu první noc jsem sedla k počítači a psala.* (Czech)
‘Right away that first night I sat down at the computer and wrote.’
- b. *Ko je ta prišel, je župan sedel za pisalno mizo in pisal.* (Slovene)
‘When she came the parish priest sat down at the desk and wrote.’
- c. *Danas sam nakon dugo vremena sjela i pisala nešto.* (Croatian)
‘Today after a long break I sat down and wrote something.’

Here I will term such usage the CONTEXTUALLY-CONDITIONED IMPERFECTIVE PAST (CCIP; cf. S. Dickey 2000), a modification of Ivančev’s term *контекстово обусловена ингресивна употреба на глаголите от несвършен вид*. A full consideration of *go*-verbs and their aspectual value in sequences of events cannot ignore such usage of non-motion verbs in the same languages.

Finally, it should be pointed out that motion verbs seem to have odd properties in a number of languages. English *go* can serve as an example. Consider the uses of *go* in (5).

- (5) a. **I went to the bridge in 15 minutes.*
[= it took 15 minutes to reach the bridge]
- b. **I went to the bridge for fifteen minutes.*
[= I spent 15 minutes going to the bridge]

⁵ Source: http://www.ringaraja.net/forum/m_1154679/printable.htm.

- c. *I went to the store and back in fifteen minutes.*
[= it took 15 minutes to complete the trip]
- d. *Then it all went to pot over the course of two weeks and was over a month early.*
- e. *He ran to the store in fifteen minutes.*

Though *go to the bridge* seems like an eminently telic predicate, as shown in (5a) *I went to the bridge in 15 minutes* cannot mean that it took 15 minutes to get to the bridge.⁶ Thus, *go to the bridge* is not an accomplishment. But as shown in (5b) it is not a simple activity either, because *I went to the bridge for 15 minutes* cannot mean that I spent 15 minutes going there.⁷ And the oddities do not end there, for (5c), which refers to a round trip, is quite acceptable. Further, metaphorical uses of *go* can behave like an accomplishment, as shown in (5d), which is about a failed ski season. Finally, as (5e) shows, manner-of-motion verbs such as *run* with destinations contrastingly pattern as accomplishments.

What to make of this data? First, English *go* in the expression of veridical unidirectional motion with a destination phrase appears to resist telicization: such predicates are not accomplishment situations. This is in contrast to other motion predicates, such as *go* in bidirectional predicates and metaphorical motion as well as to manner-of-motion predicates such as *run*. On the other hand, *go* with destination predicates does not pattern as an activity situation either. These facts suggest that *go* expresses an incremental path with space as its exclusive domain of instantiation. The only way to get *go* to combine with a duration adverbial in reference to a single trajectory is combination with unbounded path adverbials such as in *that direction*: *They went in that direction for about 15 minutes* is acceptable. Note that *go* without any path modifier is unacceptable, or at the least very odd: **They went for about 15 minutes*.

The dominance of space as the domain of instantiation for *go* is probably connected to the fact that humans (and animals) perceive absolute motion (i.e., motion of a figure not relative to any landmark), e.g., a bird flying across a cloudless sky, due to the movement of the image of the object across the retina. The idea that retinal image motion is triggered by the motion of a perceived object is so basic to the study of perception of motion that the scholarship does not take up this idea as such (though there are ultimately complications, but they are irrelevant for this paper). For a laconic confirmation of it, see P. Warren and S. Rushton (2007, p. 1).

3. Data and Discussion. Based on the introduction to the issue in sections 1 and 2, it is now possible to consider the aspectual status of *go*-verbs in Czech, Slovene and BCMS, with a focus on their possible perfective value in the past tense, which has been the basis for the assumptions of their biaspectuality. Section 3.1 considers some basic data regarding the actionality of *go* in Czech, Slovene and BCMS in combination with a goal phrase. Section 3.2 considers evidence provided by other motion verbs in these languages.

3.1. The Actionality of GO in Czech, Slovene and BCMS

In this section we consider whether these verbs can combine with ‘in X time’ and/or ‘for X time’. If *go* in Czech, Slovene and BCMS can combine with ‘in X

⁶ Ex. (5a) is, however, acceptable in the meaning of ‘I left to go to the bridge after a period of 15 minutes’.

⁷ Ex. (5b) is, however, acceptable in the meaning of ‘I went to the bridge and spent 15 minutes there’.

time' phrases in the past tense, then the predicates are accomplishments and thus possibly accomplishments with a perfective value; if they only combine with 'for X time' phrases, then they are activities, which speaks against the likelihood that they have perfective value in the past. Regarding Czech, K. Součková (2004, p. 55) provides the following examples and judgments:

- (6) a. *Šel do města *za hodinu.* (Czech)
'He went to the town in an hour.'
- b. *Šel do města hodinu.* (Czech)
'He walked to the town for an hour.'

BCMS speakers give the same judgments, as shown in (7a–b):

- (7) a. *Išao je u grad *za sat vremena.* (BCMS)
'He went to the town in an hour.'
- b. *Išao je u grad sat vremena.* (BCMS)
'He walked to the town for an hour.'

This data confirms that Czech *jít* and BCMS *ići* cannot be telic (accomplishments). Given the correlation between telic situations and perfectivity, the likelihood that these verbs can have perfective value is accordingly lower. Conversely, the acceptability of 'for an hour' in (6b, 7b) indicates that these verbs are activity verbs, even with a goal phrase. Given the correlation between activities and the imperfective (particular in the western Slavic languages), this data provides no evidence that militates against the idea that Czech *jít* and BCMS *ići* are in fact imperfective.

Slovene patterns differently: the equivalent predicate does not allow adverbial phrases of either type, as shown in (8a–b); in order to express the duration of such a motion event, one must use the manner-of-motion verb *hoditi* 'walk', as shown in (8c).

- (8) a. *Šel je v mesto *za eno uro.*⁸ (Slovene)
'He went to the town in an hour.'
- b. *Šel je v mesto *eno uro.* (Slovene)
He went to the town for an hour.'
- c. *Hodil je v mesto eno uro.* (Slovene)
'He walked to the town for an hour.'

This data provides little information about the aspectual nature of Slovene *iti*: it does not pattern straightforwardly as an accomplishment or an activity. Evidence for the actional and aspectual value of Slovene *iti* will have to be sought elsewhere.

In examining the actionality of the *go*-verbs in these languages, it is also instructive to consider what the verbs communicate when combined with goal-

⁸ Note that exx. (6a, 7a, 8a) are all acceptable in the meaning of 'An hour later, he went to the town'. But the examples in this meaning are irrelevant for the present discussion.

phrases. For instance, in the case of ‘He went home’, (9a–c), what do the clauses assert vs. merely imply?

- (9) a. *Šel domů.* (Czech)
‘He went home.’
- b. *Šel je domov.* (Slovene)
‘He went home.’
- c. *Išao je doma.* (BCMS)
‘He and went home.’

The informants I have spoken to for Czech, Slovene and BCMS all say the same thing: that the person made it home is the most natural, i.e., default interpretation, but the clauses do not *assert* this. Moreover, the implication can be canceled, as shown in (10a–c)⁹:

- (10) a. *Šel domů, ale na cestě zemřel.* (Czech)
‘He went home, but died on the way.’
- b. *Šel je domov, vendar na poti je izdihnil.* (Slovene)
‘He went home, but died on the way.’
- c. *Išao je doma, ali na putu je poginuo.* (BCMS)
‘He and went home, but died on the way.’

My Czech informant also points out that examples such as (11) are, strictly speaking, vague.

- (11) *Prohrál, udělalo se mu mdlo, šel domů a zemřel.*
‘He lost, felt nauseous, went home and died.’

That is to say, in addition to its default interpretation – that the gambler died after he got home, ex. (11) also allows an interpretation according to which he dies on his way home and never makes it there.

The interpretations of the data presented in (9–11) cannot be considered to support the view that Czech/Slovene/BCMS ‘go’ is biaspectual, inasmuch as when these verbs occur with a goal phrase they do not assert attainment of the telos, which is an essential feature of telic perfective verbs. If Czech/Slovene/BCMS ‘go’ does not assert attainment of a telos but only implies it, then it does not do more than other imperfective verbs when in various statement-of-fact usages they refer to a process and imply completion, notably in Czech, e.g., *Kdy jsi vstával^{MPF}?* ‘When did you get up?’¹⁰

Section 3.2 considers the occurrence of other imperfective motion verbs in sequences of events as circumstantial evidence for the imperfectivity of Czech/Slovene/BCMS ‘go’.

⁹ These examples were constructed by informants, due to the difficulty of finding a context that motivates such usage in actual discourse.

¹⁰ This example comes from E. Petrušina (2013, p. 64), which discusses in detail numerous examples of such usage in Czech.

3.2. Other Imperfective Motion Verbs in Sequences of Events

This section examines other imperfective motion verbs in sequences of events in Czech, Slovene and BCMS. In Czech, in which such usage is most prominent, imperfective motion verbs other than *jít* occur commonly in the CCIP. Representative examples are given in (12).

- (12) a. *Autobus vyjel z Remeše v neděli večer a mířil do Prahy.* (Czech)
 ‘The bus drove out of Reims on Sunday evening and headed for Prague.’
- b. *Přijel jsem domů skočil do sprchy a mazal do práce.* (Czech)
 ‘I came home, jumped in the shower and rushed to work.’
- c. *Dal jsem jí pusu a utíkal zpátky do školy.* (Czech)
 ‘I gave her a kiss and ran [away] back to school.’
- d. *Zvedl se od stolu a odcházel.* (Czech)
 ‘He got up from the table and left.’

In (12a–b) slang motion verbs occur in the CCIP, whose meanings are extensions of the basic meanings of imperfective non-motion verbs: *mířit* ‘aim’, *mazat* ‘smear’. Either we must recognize that imperfective motion verbs occur in sequences of events, or commit ourselves to positing perfective senses of otherwise imperfective verbs. Any doubt that the former option is the only viable possibility should be dispelled by (12c–d), in which derived imperfective motion verbs occur in the CCIP. Note that when used for motion, Czech *mířit*, *mazat* and *utíkat* have prefixed future-tense forms: *pomířím*, *pomažu*, *poutíkám*.

Similar usage occurs in Slovene and BCMS, though derived imperfective motion verbs do not occur in the CCIP.¹¹ Examples are given in (13) for Slovene (see also exx. (3a–b) in section 1) and (14) for BCMS.

- (13) a. *Hotela sem se opravičiti, a sem samo odšla iz dvorane in šepala do doma.*¹² (Slovene)
 ‘I wanted to apologize, but I only left the auditorium and limped to my house.’
- b. *Ta me je zagrabila in hitro peljala nazaj k zdravnikom.*¹³ (Slovene)
 ‘She grabbed me and drove me quickly back to the doctors.’
- c. *V Šempetru je nato zapeljal z avtoceste in vozil proti Polzeli.* (Slovene)
 In Šempeter he then got off the highway and drove toward Polzela.’
- (14) a. *To ju je najvišje ispizdilo pa je ustala i hodala za mnom sve do sestrine sobe.* (BCMS)
 ‘That pissed her off the most and so she got up and walked behind me all the way to my sister’s room.’

¹¹ According to the Nova Beseda, 19th- and early 20th-century Slovene saw usage of imperfective *odhajati* ‘depart/leave’, similar to Czech (12c–d), e.g., *Waldersdorf je vstal in odhajal* ‘Waldersdorf got up and was leaving’. Note that the narrative continues with him stopping at the door and coming back into the room where he was.

¹² Source: <https://www.igre123.com/forum/tema/cause-you-never-get-a-second-chance-at-the-first-time-feat.-1d/58631/19>.

¹³ Source: http://www.ringaraja.net/forum/m_1154679/printable.htm.

- b. *Nesretnog je muškarca stavio na leđa i nosio ga 300 - injak metara do policijskog auta.* (BCMS)
'He put the unfortunate man on his back and carried him about 300 meters to the police car.'
- c. *Kupljeni čardak vlasnik je utovario u prikolicu traktora i vozio ga doma.* (BCMS)
'The owner put the corn crib that he had bought into the tractor's trailer and drove it home.'

To recapitulate, the significance of the data in exx. (12–14) is simply that other motion verbs occur in sequences of events, sometimes with goal phrases, as in (12a–c, 13a–b, 14a–c), and if such past-tense usage is a reason to consider Czech/Slovene/BCMS 'go' to be biaspectual, that also commits one to considering all kinds of other motion verbs to be biaspectual as well.

Further, as illustrated with ex. (4), ordinary imperfective verbs occur in sequences of events in Czech, Slovene and BCMS; the CCIP is probably most frequent in Czech, not quite as well-represented in Slovene and occurring the least of the three in BCMS. One type of usage in the languages of the western group and BCMS that has received very little attention is the CCIP in combination with result phrases. Representative examples for Czech are given in (15a, c).

- (15) a. *Vojáci Gestapa je přepadli a mučili k přiznání.*¹⁴ (Czech)
'The Gestapo soldiers suprised them and tortured them to the point of confession.'
- b. *Peter se zvedl a šel k oknu.* (Czech)
'Peter got up and went to the window.'
- c. *Když odmítla, svalil ji na zem, posléze bil pěsti a nakonec škrtil až do bezvědomí.* (Czech)
'When she slipped away, I knocked her on the ground, then beat her with my fists and finally choked her to the point of unconsciousness.'
- d. *Polkl jsem a šel až do klece.*¹⁵ (Czech)
'I swallowed a lump in my throat and went all the way up to the cage.'

What is important here is the parallel in the grammatical structure between the non-motion clause in (15a) with the motion clause in (15b) – each contains a simplex verb followed by the preposition *k* 'toward' and a target state/destination. Likewise, in (15c) and (15d) the non-motion and motion clauses are parallel, each containing the preposition *do* 'up to/to' introducing the target state/destination.

Exx. (16–17) give similar pairs in Slovene and BCMS.

- (16) a. *Deček je štirinožca v gozdu privezal k drevesu in ga s palico tepel do onemoglosti.* (Slovene)
'In the woods the boy tied the quadruped to a tree and beat it with a stick to the point of enervation.'

¹⁴ Source: <https://obsahyruznychknih.estranky.cz/clanky/nema-barikada---drda-jan/nema-barikada---jan-drda.html>.

¹⁵ Source: https://cs.nytid.no/da_professor_ame_nass_og_jeg/.

- b. *Ranka je vstala in šla do njega.* (Slovene)
 ‘Ranka got up and went up to him.’
- (17) a. *Odveli su ga u svoju kuću u Gloucestershireu i mučili ga do smrti.* (BCMS)
 ‘They took him inside their house in Gloucestershire and tortured him to death.’
- b. *Čelije su se otvorile, odmah sam izašla i išla do Angele.* (BCMS)
 ‘The cells opened, I immediately went out and went to Angela.’

These examples provide more evidence that Czech/Slovene/BCMS ‘go’ is imperfective. If ordinary imperfective simplex verbs can occur with prepositional phrases in resultative constructions, the idea that parallel usage of *go*-verbs with prepositional goal phrases is a reason to assume that they have perfective value is undermined.

3.3. ‘Go’ in Czech, Slovene and BCMS and Source-Oriented Perfectivity

Section 3.1 presented data showing that past-tense forms of ‘go’ with goal phrases in Czech, Slovene, and BCMS cannot be considered to be accomplishment predicates and thus be perfective by virtue of asserting the attainment of the telos. The only other possibility for past-tense ‘go’ in these languages to have perfective value would be if it is an ingressive predicate in its «perfective» use, basically on a par with Russian *пойти* ‘[start to] go’.

A. Derganc (2015, p. 71) points out that translations show equivalence between Russian *пошел* and Slovene *šel*; an example is (18)

- (18) a. *Я пошел направо.* (Russian)
 ‘I went to the right.’
- b. *Šel sem na desno.* (Slovene)
 ‘I went to the right.’

While it may seem that in such usage *šel* only refers to the start of the trajectory, nothing in fact speaks against the idea that *šel* refers to a process of motion with some duration, which includes some initial position plus some amount of subsequent motion. And while it is true that Russian ingressive *пошел* is ordinarily interpreted as referring to some amount of motion as well, there is a subtle but important difference between Russian *пойти* and Czech/Slovene/BCMS ‘go’. Consider the Russian usage of *пойти* exemplified in (19).

- (19) a. *Лапшин. Прощенья просим! (Пошел, но остановился.) А Таисия Николаевна не заглядывала?* (Russian)
 ‘Lapšin: Goodbye! (He started to go, but stopped.) And Taisija Nikolaevna didn’t happen to look in, did she?’
- b. *Не понимают люди! – Он пошел, но в дверях остановился.* (Russian)
 ‘“People don’t understand!” He started to go, but stopped in the doorway.’

- c. – *Прощай! Григорий пошел, но, отойдя несколько шагов, стал вполоборота, окликнул Кудинова [...]* (Russian)
 “‘Goodbye!’ Grigorij started to go, but after a few steps, he stopped and turned halfway around and called out to Kudinov [...].’

In (19a–c) *пошел* refers to the start of a trajectory that is immediately interrupted. And my informant for Slovene is categorical that *šel* is unacceptable in these contexts, as shown in (20) with the equivalents of the relevant clauses.

- (20) a. *Krenil / *Šel je, a se ustavil.* (Slovene)
 ‘He started to go, but stopped.’
 b. *Krenil / *Šel je, a se na vratih ustavil.* (Slovene)
 ‘He started to go, but stopped in the doorway.’
 c. *Grigorij je krenil / *šel, a se že po nekaj korakih ustavil...* (Slovene)
 ‘Grigorij started to go, but after a few steps, he stopped...’

Likewise, my Croatian informant points out that *išao* is impossible in these contexts, and the perfective *krenuti* ‘start to go/set out’ is required,¹⁶ e.g., *Krenuo je pa stao* ‘He started to go but stopped’ for (20a). My Czech informant expresses the same opinion: *šel* is unacceptable in these contexts, and another verb is needed, e.g., perfective *poodjít* ‘go away a little’, as in *Pooděšel a zastavil se* ‘He went away a little and stopped’ or the imperfective *odcházet* ‘go away’, as in *Odcházel, ale zastavil se* ‘He started going away but stopped’. The latter version represents a case of the CCIP, so common in Czech and Slovene, and it is interesting that there is an attestation of the same verb in the same context from early 20th-century Slovene, shown in (21).

- (21) *Waldersdorf je vstal in odhajal. Toda ravno pred vrati se je ustavil in obrnil.* (Slovene)
 ‘Waldersdorf got up and started to go away. Then he stopped right at the door and turned around.’

Such imperfective usage, as with all instances of the CCIP, is ultimately a case of the processual meaning of the imperfective aspect.

If the past tense of ‘go’ in these languages is unacceptable in the narrowly inceptive contexts of (19a–c), then it must assert an open-ended process of motion that includes an initial location, which all perceived motion in fact does. It is difficult to imagine what kind of perfectivity this could represent; on the contrary, it seems like a central semantic component of the imperfective, i.e., a situation continuing in time.

At this point the prefixed future-tense and imperative forms of Czech *jít* and Slovene *iti* deserve comment, as they resemble perfective present verb forms in the future-tense function. There is an important difference, however, between these future-tense forms and ordinary perfective present forms. As pointed out by Kopečný (1961) and Bondarko (1961) for Czech and Derganc (2015) for Slovene, these future-tense forms cannot occur in the non-actual present (e.g., habitual

¹⁶ Another perfective option is *pošao* ‘departed/started going’, but here this verb is high style and slightly archaic for most speakers.

repetition, narrative present, etc.) unlike perfective present-tense verb forms. Thus, assuming that they have perfective value requires one to explain why they do not behave as other perfective present-tense forms. Similarly, the prefixed imperative forms occur with negation more frequently than ordinary perfective verbs. It is simpler to assume that these are imperfective forms that are relics from a pre-aspectual stage of Slavic (as Galton 1976, p. 46–48 suggests).

3.4. Evidence from Other Aspect Languages

The preceding sections have presented evidence from Czech, Slovene and BCMS for the view that ‘go’ in these languages is an imperfective verb. Though this evidence is in my view convincing enough, it is worth pointing out that there are facts from other aspect languages that provide more circumstantial evidence of a correlation between *go* and imperfectivity.

Starting with Slavic, in Upper and Lower Sorbian the aorist and imperfect tenses of Late Common Slavic were reanalyzed as synthetic preterits of the perfective and imperfective aspects, respectively. The preterits of Upper Sorbian *hič* and Lower Sorbian *hys*, both ‘go’, have the old imperfect endings. Thus, ‘s/he went’ is *džěše* in Upper Sorbian (not **dže*, the nonexistent aorist form) and *žěšo* (not **že*) in Lower Sorbian. This fact gains in significance when we remember that the aorist of reflexes of Late Common Slavic **iti* ‘go’ is amply attested in the older stages of most Slavic languages. The simplest explanation is that when the old aorist and imperfect were reanalyzed as synthetic preterit inflections of perfective and imperfective verbs (respectively) in Upper and Lower Sorbian, speakers already considered *hič* and *hys* to be imperfective.¹⁷

In Ancient Greek, which had a consistent aspectual opposition between present-tense stems and aorist stems reinforced in the past tense by the AORIST : IMPERFECT opposition, some verbs tended to occur in the imperfect where one would expect the aorist, i.e., in narrative sequences of events. R. Kühner (1898, p. 143) observes that such usage occurs «in prose with verbs of *sending and going*, such as *πέμπειν* ‘send’, *ἀποστέλλειν* ‘send’, *πλεῖν* ‘sail, swim, float’, *ἀνάγεσθαι* ‘advance’, etc.» (my emphasis – SMD). Verbs of sending and going obviously have a salient motion component. Further, D. Kölligan (2007, p. 146) notes the «aoristic» use of the imperfect form *ἦῖα* of *εἶμι* ‘go’.

The tendency to use of motion verbs in the imperfect in narrative sequences of events described above indicates that the correlation between ‘go’ and the imperfective construal of a process as continuing in time extends beyond the Slavic derivational PERFECTIVE : IMPERFECTIVE opposition to include the AORIST : IMPERFECT opposition, and exists outside of Slavic. This tendency is very difficult to reconcile with the idea that past-tense usage of Czech/Slovene/BCMS ‘go’ in narrative sequences of events reflects a perfective construal.

3.5. The Aspectual Nature of ‘GO’ in Czech, Slovene, and BCMS

The preceding sections have presented various kinds of evidence that past-tense usage of ‘go’ in narrative sequences of events is not a case of the perfective construal, but rather of the imperfective construal. And this is what the lack of perfective morphology on the verb would suggest – Czech *jít*, Slovene *iti* and BCMS *íci* are imperfective verbs. And yet, there is something to A. Derganc’s opinion that Slovene *šel* in sequences of events is different from other imperfective verbs. Indeed, my informant points out that in (22) the imperfective *vračal* somehow draws out the return to the house.

¹⁷ Note that *hič* and *hys* are otherwise like Czech *jít*, with prefixed future forms (Upper Sorbian *pónđu* and Lower Sorbian *pójdu*).

- (22) *Okrog sedmih zvečer je 69-letna M. B. iz Mrzle Luže končala z delom v hlevu in se vračala v hišo. Ko je stopila skozi vrata in prižgala luč, so se iz dnevne sobe prikazali trije neznanci.* (Slovene)
 ‘At around seven in the evening 69-year old M. B. of Mrzla Luža finished working in her barn and returned to her house. When she walked through the door and turned on the light, three strangers appeared from the living room.’

This retarding effect is absent with Slovene *šel*, and is also absent in BCMS *išao* according to my informant. Further, T. Berger (2013) argues that the CCIP in Czech generally expresses this retarding effect, but questions whether it occurs in Czech *šel*. He notes that in a translation of Bulgakov’s *Master and Margarita* a Czech translator rendered *повернулся от Ивана и пошел прочь* ‘turned away from Ivan and went away’ with *pak se otočil a odcházel* ‘then he turned and went away’, employing imperfective prefixed *odcházel* for the same stylistic effect instead of the possible *šel pryč*.

Why would the past tense of Czech/Slovene/BCMS ‘go’ lack the retarding effect? I think the answer lies in the nature of ‘go’: it is a neutral verb of determinate motion that is devoid of additional lexical content, such as motion relative to a landmark as in ‘go away’ (Czech *odjít / odcházet*, Slovene *oditi / odhajati*, BCMS *otići / odlaziti*). That is to say, ‘go’ as such only profiles absolute motion, the kind that is perceived strictly by retinal image motion, as modeled in figure 3:

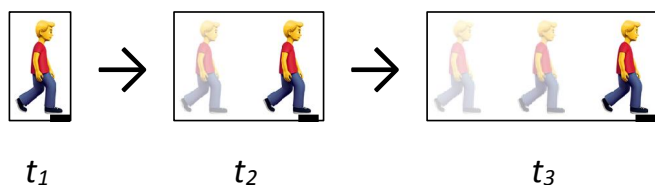

Figure 3: ‘GO’ as Absolute Motion

In figure 3 the absolute motion is conceived by the changing position of the trajector relative to its previous position. Time is necessary to process this change of position.

With non-motion activity verbs, e.g., OCS *cmpuyyu* ‘cut/clip’ in figure 1, there is no salient incremental change perceived by an observer, all the observer perceives is an ongoing activity. The same applies to all manner of non-motion situations, e.g., reading, writing and eating. Further, derived imperfective verbs such as OCS *nocmpusamu* ‘tonsure’ or Czech *odcházet* specifically suspend the change profiled by their perfective correlates, as modeled for Czech *odcházet* in figure 4, and are essentially stative.

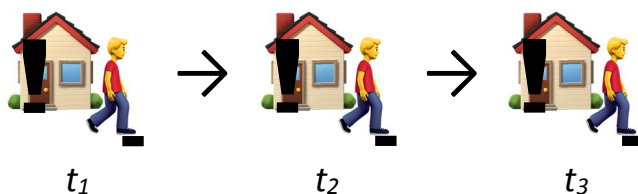

Figure 4: Imperfective ‘GO AWAY’ as a State (Continued Lack of Change)

Note that Michaelis (2004, p. 35 ff.) argues that the English progressive produces stative predicates, either by straightforwardly combining with atelic verbs (*sit, read*) or by coercing telic predicates (e.g., *read a book*) into stative

predicates. My suggestion for ordinary Slavic imperfectives follows her logic, but recognizes that ‘go’ is an atypical imperfective verb in Czech, Slovene and BCMS because of the dynamic change of position inherent in its semantic profile. It is important to point out that the dynamic change of position profiled by Czech/Slovene/BCMS ‘go’ is not bounded in the verb at either end of the trajectory—such bounding must be provided by goal and source phrases. In contrast, the retarding effect with other motion verbs discussed by Berger is the result of a telic motion event coerced by the imperfective aspect into a state.

4. Conclusions. This article has argued that Czech *jít*, Slovene *iti* and BCMS *ići* are not biaspectual, as has sometimes been suggested, but imperfective verbs. The analysis has presented a number of facts regarding their use in past-tense sequences of events from inside and outside the Slavic language group that support the hypothesis that these verbs are imperfective. However, *go* as a verbal notion is very specific and cannot be conceptualized without development through time, in contrast to other imperfective verbs.

This analysis has the advantage of taking aspectual morphology seriously, and shows that «anomalous» usage of individual imperfective verbs need not resort to notions such as biaspectuality or the unmarkedness of the imperfective aspect, which are catch-all notions for categorizing unexpected usage.

References

- Berger, Tilman. (2013). Eine ungewöhnliche Verwendung des Aspekts im Tschechischen – der imperfektive Aspekt in Handlungssequenzen. *Zeitschrift für Slawistik* 58(1). 31–42.
- Breu, Walter. (2005). Verbalaspekt und Sprachkontakt. Ein Vergleich der Systeme zweier slavischer Minderheitsprachen (SWR/MSL). Sebastian Kempgen, ed. *Slavistische Linguistik* 2003. (pp. 37–95). Munich: Verlag Otto Sagner.
- Czech National Corpus: syn2015. Ústav Českého národního korpusu FF UK. Prague 2015. Retrieved from <https://www.korpus.cz>.
- Derganc, Aleksandra. (2014). Še o glagolih premikanja v ruščini in slovenščini. *Slavistična revija*. 62(3). 345–351.
- Derganc, Aleksandra. (2015). Глагол детерминированного движения ‘iti’ в словенском языке. Mitsushi Kitajo, ed. *Аспектуальная семантическая зона: Типология систем и сценарии диахронического развития*. Kyoto: Kyoto Sangyo University. 70–73.
- Dickey, Stephen M. (2000). *Parameters of Slavic Aspect*. Stanford: CSLI.
- Dickey, Stephen M. (2011). The Varying Role of *po-* in the Grammaticalization of Slavic Aspectual Systems: Sequences of Events, Delimitatives, and German Language Contact. *Journal of Slavic Linguistics*. 19(2). 175–230.
- Dickey, Stephen M. and Janda, Laura A. (2015). Slavic Aspectual Prefixes and Numeral Classifiers: Two Kinds of Lexico-Grammatical Unitizers. *Lingua*. 168. 57–84.
- Galton, Herbert. (1976). *The Main Functions of the Slavic Verbal Aspect*. Skopje: Macedonian Academy of Sciences and Arts.
- Goldberg, Adele. (1996). *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago: University of Chicago Press.
- Grickat, Irena. (1957–1958). O nekim vidskim osobnostima srpskohrvatskog glagola. *Južnoslovenski filolog*. 22. 65–128.
- hrWaC – Croatian Web Corpus. Retrieved from <http://nlp.ffzg.hr/resources/corpora/hrwac/>.
- Jakobson, Roman. (1957). *Shifters, Verbal Categories, and the Russian Verb*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Janda, Laura A., Endresen, Anna, Kuznetsova, Julia, Lyashevskaya, Olga, Makarova, Anastasia, Nessel, Tore and Sokolova, Svetlana. (2013). *Why Russian Aspectual Prefixes Aren’t Empty: Prefixes as Verb Classifiers*. Bloomington: IN.
- Kölligan, Daniel. (2007). *Suppletion und Defektivität im griechischen Verbum*. Bremen: Hempen Verlag.

- Kopečný, František. (1961). Ještě o nedokonavosti futura typu 'ponesu, povezu...' a o časovém významu typu 'dovede to, ujde to...'. *Slovo a slovesnost*. 21. 187–92.
- Kopečný, František. (1962). *Slovesný vid v češtině*. Prague: Nakladatelství Československé akademie věd.
- Kühner, Raphael. (1898). *Ausführliche Grammatik der griechischen Sprache. Zweiter Teil: Satzlehre. Erster Band*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung.
- Langacker, Ronald W. (2008). *Cognitive grammar: A Basic Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Michaelis, Laura A. (2004). Type Shifting in Construction Grammar: An Integrated Approach to Aspectual Coercion. *Cognitive Linguistics*. 15(1). 1–67.
- Neset, Tore. (2013). The History of the Russian Semelfactive: The Development of a Radial Category. *Journal of Slavic Linguistics*. 21(1). 123–169.
- Součková, Kateřina. (2004) *Measure Prefixes in Czech: Cumulative na- and Delimitative po-*. PhD dissertation, University of Tromsø.
- SSKJ = Bajec, Anton et al. (1970–1991). *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Digital edition: 2000. Retrieved from <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>.
- Taylor, John R. (2003). *Cognitive Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Warren, Paul A. and Simon K. Rushton. (2007). Perception of object trajectory: Parsing retinal motion into self and object movement components. *Journal of Vision*. 11(7/2). 1–11.
- Бондарко, Александр В. (1961). К вопросу о глаголах движения в чешском языке. *Slavia*. 30. 527–47.
- Иванчев, Светомир. (1961). Контекстово обусловена ингресивна употреба на глаголите от несвършен вид в чешкия език. *Годишник на Софийския университет*. 54(3). 1–152.
- Петрухина, Елена В. (2014). Типы процессной семантики несовершенного вида в русском и чешском языках. *Вестник Московского университета. Сер. 9. 4*. 48–69.

Transliterated References

- Bondarko, Aleksandr V. (1961). К вопросу о глаголах движения в чешском языке. *Slavia*. 30. 527–47.
- Derganc, Aleksandra. (2015). Glagol determinirovanogo dviženija 'iti' v slovenskom jazyke. Mitsushi Kitajo, ed. *Aspektual'naja semantičeskaja zona: Tipologija system i scenarij diaxroničeskogo razvitija*. Kyoto: Kyoto Sangyo University. 70–73.
- Ivančev, Svetomir. (1961). Kontekstovo obuslovena ingresivna upotreba na glagolite ot nesvâršen vid v češkija ezik. *Godišnik na Sofijskija universitet*. 54.3. 1–152.
- Petruхина, Elena V. (2014). Tipy processnoj semantiki nesoveršenogo vida v ruskom i češskom jazykah. *Vestnik Moskovskogo universiteta. Ser. 9. 4*. 48–69.

Резюме

Stephen M. Dickey

ПРО ЙМОВІРНИЙ ВИПАДОК ПИТОМОЇ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ БІАСПЕКТУАЛЬНОСТІ: ЧЕСЬКЕ *JÍT*, СЛОВЕНСЬКЕ *ITI* І БХЧС *ÍCI*

Вступ. У цій статті розглянуто один випадок ймовірної двовидовості у питомих слов'янських дієсловах, а саме – у дієслові цілеспрямованого руху *йти*. Деякі науковці вважають, що чеське *jít*, словенське *iti* та боснійсько-хорватсько-чорногорсько-сербське (далі – БХЧС) *íci* є двовидовими. Це твердження базується насамперед на використанні цих дієслів у минулому часі

щодо окремих напрямків, наприклад, чеське *Potom je vzal a šel domů*. Однак аспектуальний статус цих дієслів та способи вживання детально не досліджені. **Мета.** У цій статті стверджується, що дієслова цілеспрямованого руху в чеській, словенській та БХЧС є недоконаними. Застосовано когнітивний лінгвістичний підхід з опорою на факти та дані, які раніше не було розглянуто та / або не було проаналізовано в комплексі.

Результати. Аналіз починається з розгляду дієслова *ítu* із обставинами мети у зазначених мовах (наприклад, чеське *Šel domů*). Воно не може поєднуватися із обставинами обмеженого часу (наприклад, чеське *za hodinu*), й інформатори кажуть, що такі предикати не підтверджують прибуття до пункту призначення, а лише передбачають це. Ці факти корелюють із гіпотезою, згідно з якою дієслово *ítu* не є граничним досягненням (*telic accomplishments*). Аналіз продовжено непрямыми доказами того факту, що й інші дієслова недоконаного виду зі значенням детермінації та способу руху використовують для вираження послідовності подій у цих мовах, а також того факту, що дієслова недоконаного виду загалом використовують для вираження послідовностей подій у цих мовах. Далі подано дані з інших видових мов. По-перше, зазначено, що у верхньолужицькій мові синтетичний претерит *hić* 'йти' утворений із закінчень старого імперфекта, а не із закінчень аориста, що впевнено наводить на думку: коли старий аорист та імперфект були повторно проаналізовані як синтетичні претеритні форми дієслів доконаного та недоконаного виду (відповідно), *hić* вважався дієсловом недоконаного виду. По-друге, давньогрецька мова засвідчує тенденції вживання *відправляти* та *йти* як дієслова недоконаного виду, де «можна було б очікувати аорист», зокрема й імперфект *ἦῖα* від *εἶμι* 'йти'. Останнім поданим аргументом є нездатність 'йти' в чеській, словенській та БХЧС слугувати перекладом російського *пойти* в ситуації раптово перерваної дії (наприклад, *Он пошел, но остановился в дверях*). Цей факт є вагомим доказом того, що 'йти' в цих мовах не відображає простий початок руху (нарівні з інг्रेसивними дієсловами руху доконаного виду в російській мові), а завжди відображає продовження ситуації в часі, що характерно для слов'янських дієслів недоконаного виду.

Обговорення. Представлений аналіз поглиблює наші знання слов'янського дієслівного виду та пояснює загадкове вживання дієслова *йти* у західнослов'янських мовах з когнітивно-лінгвістичної позиції, без використання таких понять, як біаспектуальність (двовидовість) або немаркованість спеціальними показниками.

Ключові слова: чеська, словенська, БХЧС, дієслівний вид, дієслова руху, біаспектуальність.

Abstract

Stephen M. Dickey

ON A PUTATIVE CASE OF NATIVE SLAVIC BIASPECTUALITY: CZECH *JÍT*, SLOVENE *ITI* AND BCMS *IĆI*

Background. This article examines one case of putative biaspectuality in native Slavic verbs, that of the determinate motion verb *go*. Some scholars have considered the possibility that Czech *jít*, Slovene *iti*, and BCMS *ići* are biaspectual, based primarily on the past-tense usage of these verbs in reference to single trajectories,

e.g., Czech *Potom je vzal a šel domů*. However, the aspectual status of these verbs and their patterns of usage are rarely examined in detail.

Purpose. This article argues that determinate *go*-verbs in Czech, Slovene, and BCMS are imperfective, employing a cognitive linguistic approach and referring to facts and data that have not previously been discussed and/or not been considered together.

Results. The analysis begins with a consideration of ‘go’ with a goal phrase in these languages (e.g., Czech *Šel domů*). They cannot combine with time-to-completion phrases (e.g., Czech *za hodinu*) and informants say that such predicates do not assert arrival at the destination, but only imply it. These facts are consistent with the hypothesis that these *go* verbs do not represent telic accomplishments. The analysis continues with circumstantial evidence in the fact that other imperfective determinate and manner-of-motion verbs occur in sequences of events in these languages, as well as the fact that imperfective verbs in general occur in sequences of events in these languages. Then data from other aspect languages are adduced. First, it is pointed out that in Upper Sorbian the synthetic preterit of *hić* ‘go’ consists of endings of the old imperfect and not those of the aorist, which strongly suggests that when the old aorist and imperfect were reanalyzed as synthetic preterit inflections of perfective and imperfective verbs (respectively), *hić* was considered to be imperfective. Second, Ancient Greek attests tendencies to use verbs of sending and going in the imperfect where “one would expect the aorist,” including the imperfect *ἦῖα* from *εἶμι* ‘go’. The last piece of evidence presented is the inability of ‘go’ in Czech, Slovene and BCMS to translate Russian *пойти* in contexts of an immediately interrupted departure (e.g., *Он пошел, но остановился в дверях*). This fact is a strong piece of evidence that ‘go’ in these languages does not profile simply the inception of motion on a par with ingressive perfective motion verbs in Russian, but always profiles extension of the situation in time, which is typical of Slavic imperfective verbs.

Discussion. The analysis presented increases our knowledge of Slavic verbal aspect and explains the apparently puzzling usage of *go*-verbs in the western Slavic languages from a cognitive linguistic perspective, without resorting to concepts such as biaspectuality or unmarkedness in an ad hoc way.

Keywords: Czech, Slovene, BCMS, Verbal aspect, Motion verbs, biaspectuality.

Відомості про автора

Стивен М. Дікі, професор, академічний директор мовного навчального центру факультету слов'янських мов та літератур, Університет Канзасу (США), e-mail: smd@ku.edu

Stephen M. Dickey, Professor, Academic Director of the Language Training Center Department of Slavic Languages and Literatures, University of Kansas, e-mail: smd@ku.edu

ORCID 0000-0002-4112-286X

Надійшла до редакції 05 грудня 2020 року

Прийнято до друку 28 грудня 2020 року

Marek Łaziński

CZASOWNIKI NIEKONIECZNEGO SKUTKU NA TLE CZASOWNIKÓW TELICZNYCH. PRÓBA CHARAKTERYSTYKI¹

Opozycje aspektowe czasowników niekoniecznego skutku – to część opozycji telicznych, w których z zaprzeczenia rematycznego zdania z czasownikiem dk wnioskuje się, na zasadzie presupozycji, że prawdziwe jest zdanie twierdzące z czasownikiem ndk. Semantycznie można określić te czasowniki jako konatywne, czyli oznaczające próbę, ale granice konatywów są szersze. Presupozycja zaprzeczonych konatywów jest ogólniejsza od opozycji aspektowych niekoniecznego skutku. W presupozycji zaprzeczonych czasowników konatywnych sensu stricto próba działania nie musi być nazwana odpowiednim czasownikiem ndk z pary aspektowej. W grupie czasowników konatywnych sensu largo presuponowana nie jest próba, lecz tylko oczekiwanie nadawcy, że akcja zostanie podjęta. Opozycje niekoniecznego skutku są specyficzne dla języka, tak jak specyficzne są zasady użycia czasownika ndk w znaczeniu ogólnofaktycznym. Presupozycja próby dla konatywów jest bardziej uniwersalna. Powyższa próba charakterystyki tej grupy dotyczy tylko języka polskiego.

Słowa kluczowe: czasowniki konatywne, czasowniki niekoniecznego skutku, presupozycja, próba, oczekiwanie.

Powszechnie przyjmowane kryterium parzystości aspektowej (Маслов, 1948) opiera się na znaczeniu trywialnym, czyli iteratywnym lub praesens historicum czasownika ndk, który w tym znaczeniu może oznaczać to samo zdarzenie, co czasownik dk. Tak samo dobrą parą aspektową tworzą więc czasowniki (a właściwie predykaty) teliczne accomplishment *pisać – napisać* i nieteliczne achievement *strzelić: strzelać*. Jednak to właśnie opozycje pierwszego typu tworzą prototypowe centrum opozycji aspektowej, są najczęściej omawiane w literaturze oraz jako pierwsze wprowadzane w gramatykach języków słowiańskich i podręcznikach tych języków jako obcych.

Niniejszy artykuł poświęcimy szczególnej grupie predykatów telicznych, w której naturalny kierunek implikacji od procesu lub działania prowadzącego do zmiany rzeczywistości do zdarzenia, czyli tej właśnie zmiany, wydaje się zaburzony. Zdarzenie traktuję jako pojęcie pierwotne definicyjne dla aspektu dk. Istotą zdarzenia jest zmiana rzeczywistości, ale zdarzenie może obejmować nie tylko zmianę, lecz i prowadzący do niej proces (pojęcia *proces sensu largo* będę używać w znaczeniu ‘proces sensu stricto – niekontrolowany – lub działanie –

¹ Artykuł powstał w ramach grantu Beethoven II, nr projektu NCN: 2016/23/G/HS2/00922.

kontrolowane'). Zdarzeniem możemy więc nazwać moment ukończenia listu, dzielący czas na okres, w którym list nie istniał (w całości), oraz taki okres, w którym list istnieje. Zdarzeniem jest także zmiana stanu wraz z poprzedzającym działaniem (napisałem list w pół godziny). Nie wchodzę w tym miejscu w żywą w aspektologii dyskusję na temat istnienia zdarzeń niezmiennostanowych (postulują je m.in. Bogusławski, 2004; Karolak, 2005), zakładam, że takie zdarzenia jak „mrugnąć” także oznaczają zmianę (zamknięcie powieki), tyle że jej efekty są anulowane w czasie znacznie krótszym niż czas odniesienia obserwacji ludzkiej, rozumiany jako „psychiczne teraz” i równy mniej więcej czasowi potrzebnemu na wypowiedzenie zdania.

Charakterystyka czasowników niekoniecznego skutku (konatywnych): implikacja i presupozycja. Interesuje nas grupa czasowników dk oznaczających zdarzenia, które są zapowiadane nie wprost przez odpowiednie procesy oznaczane czasownikami ndk, np. *ratować: uratować, przekonywać: przekonać, zdawać: zdać (egzamin)*. Spróbujmy najpierw opisać specyfikę opozycji aspektowych w tej grupie, a następnie wyznaczyć jej granice leksykalne. Nasza analiza dotyczy polszczyzny, ale ważnym punktem odniesienia będzie język rosyjski – także ze względu na osiągnięcia teoretyczne aspektologii rosyjskiej.

Padučeva nazywa tego typu akcje konatywami (Paducheva, 2008, s. 10). Działanie jest w konatywach tylko presupozycją, asercja obejmuje tylko rezultat działania. Będziemy stosować dłuższy termin *czasowniki/opozycje niekoniecznego skutku* oraz krótszy *konatywy* wymiennie, pamiętając, że drugi z nich ma szerszy, uniwersalny zakres, odnosi się do semantyki dowolnej akcji, a pierwszy ma charakteryzować specyficzne opozycje aspektowe.

Glovinskaja włącza takie czasowniki do III typu opozycji aspektowych telicznych z eksplikacją czasownika ndk „действовать с целью” – „działać w celu” i eksplikacją czasownika dk „достичь цели” – „osiągnąć cel” (Glovinskaya, 1982, s. 89-91). Przykłady czasowników z tej grupy to: *решать: решить, доказывать: доказать*.

Jak wiadomo najwyraźniejszym testem wydzielenia presupozycji jest zaprzeczenie asercji. Zdania:

- (1) *Film mi się nie podoba* oraz
- (2) *Film mi się podoba*

– są sensowne pod warunkiem, że widziałem ten film.

Warunkiem sensowności zdań:

- (3) *Rozwiązałem zadanie. Udowodniłem swoją rację* oraz
- (4) *Nie rozwiązałem zadania. Nie udowodniłem swojej racji*

– powinno być to, że je rozwiązywałem, czyli próbowałem rozwiązać – działałem w celu rozwiązania zadania. Z kolei zdanie:

- (5) *Nie rozwiązywałem zadania*

znaczy, że w ogóle nie podjąłem próby.

Padučeva (2008) zwraca uwagę, że zaprzeczone konatywy ndk w znaczeniu ogólnofaktycznym nie odnoszą się do tego samego zdarzenia (właściwie jego braku) co czasownik dk:

- (6) *Nie rozwiązywałem zadania* – nie równa się – *Nie rozwiązałem*.

W polskiej aspektologii klasyfikację Głowińskiej przyswoił Holvoet (1989) o opozycjach tego typu pisali też Bogusławski i Łaziński (2020). Holvoet podaje przykłady *namawiać: namówić* oraz *ratować: uratować*.

- (7) *Nie namówiłem go na tę wycieczkę* – presuponuje
- (8) *Namawiałem go na tę wycieczkę* (Holvoet, 1989, s. 99).

Zdanie (9) *Lekarz nie uratował chorego* „jest niewłaściwe, jeśli mówiący chce zaznaczyć, że nie miało miejsca samo działanie w celu uratowania chorego” (Holvoet, 1989, s. 100).

Zwróćmy uwagę, że presupozycja zdania (9) została podana w innej formie, niż zdanie (8) jako presupozycja (7). Zastanówmy się, co znaczy w tym wypadku *miało miejsce działanie w celu uratowania chorego* i dlaczego to sformułowanie nie jest równoznaczne z konstrukcją *ratował chorego*.

Autor nie proponuje czasownika ndk *ratował*, po pierwsze dlatego, że ten nie ma w języku polskim znaczenia aktualnego procesywnego. Ale nie tylko dlatego. Podstawmy w miejsce *lekarza* inny podmiot, aby nie ograniczać znaczenia *ratować* do leczenia. Weźmy zdanie

(10) *Przechodzień nie uratował tonącego*.

Warunkiem sensowności tego zdania niekoniecznie jest sytuacja, którą nazwiemy *Przechodzień ratował tonącego*.

Sytuacja ta obejmuje takie zdarzenia jak: przechodzień skoczył do wody, podał tonącemu linę lub inne. Jednak przechodzień mógł nie uratować tonącego, bo go nie zauważył. Presupozycję zdania (10) trzeba sformułować ogólniej: nadawca oczekiwał, że w tej sytuacji tonący zostanie uratowany, ale niekoniecznie oznacza to aktywność przechodnia.

Poniżej wybrane przykłady konstrukcji *X nie uratował* z Narodowego Korpusu Języka Polskiego (nkjp.pl), w których na pewno nie oczekujemy presupozycji ‘X ratował’ (ograniczam się do sytuacji obejmujących działania osób fizyczne, nieabstrakcyjne).

(11) *Janusz, buda ci się pali – alarmował znajomy z Łęknicy. 220 km z Poznania pokonał w dwie godziny. Kiedy dojechał, paliła się już jego trzecia, ostatnia buda. Niczego nie uratował* (Gazeta Wyborcza).

(12) *I kiedy wydawało im się, że wszystko się ułożyło, Francuz zachorował. Zdiagnozowano mu guza w płucach. Walczyła o niego. Ale nie uratowała*. (R. Grzela, *Bądź moim Bogiem*).

(13) *A więc, jak Jezus [...] – jak On mógł zginąć na krzyżu? Dlaczego Bóg, który jest wszechmocny, to dopuścił? Dlaczego Go nie uratował od śmierci?* (M. Maliński, *Zagadki ewangeliczne*).

W powyższych sytuacjach mogliśmy oczekiwać, że właściciel magazynów zdąży dojechać do pożaru i uratuje towar, że żona uratuje życie męża, organizując jego leczenie, że Bóg uratuje swego syna. Nie możemy jednak powiedzieć, że właściciel, żona czy Bóg kogoś albo coś ratowali.

Oczekiwanie akcji oznaczonej czasownikiem ndk jako warunek sensowności użycia zaprzeczonego czasownika dk można porównać z oczekiwaniem warunkującym użycie zaprzeczonego lub niezaprzeczonego czasownika dk w kontraście do znaczenia ogólnofaktycznego czasownika ndk.

(14) *Przeczytałeś Biegunów* albo

(15) *Nie przeczytałeś Biegunów*

wobec

(16) *Czytałeś Biegunów* albo

(17) *Nie czytałeś Biegunów*.

Czasowniki dk odnoszą się do sytuacji, w której przeczytanie *Biegunów* jest oczekiwane lub wymagane, wchodzi w skład wspólnej wiedzy kontekstowej wspólnej nadawcy i odbiorcy (por. Rassudova, 1968, s. 20; Israeli, 1996, p. 18-19).

Kolejny, dłuższy cytat pochodzi z wypowiedzi Władysława Bartoszewskiego:

(18) *Ratowaliśmy, zaopatrując ludzi w dokumenty, zapomogi finansowe, znajdując lokale, ułatwiając powrót do życia [...], ale ilu uratowaliśmy? Ot, widzi*

pan, sprawa jednej litery stwarza ogromną różnicę. *Ratować i uratować!* Ratowaliśmy kilkadziesiąt więcej razy ludzi niż uratowaliśmy. Przez moje ręce przeszło kilkaset dobrze zrobionych dokumentów, *kennkart, kart prac, różnych dokumentów, które ułatwiały życie. Ułatwiały, ale nie gwarantowały przeżycia!* Więc, dla mnie jest ważne, żeby odróżnić słowo „ratować” od słowa „uratować” (M. Komar, *Władysław Bartoszewski. Wywiad rzeka*).

Opozycja *ratować: uratować* opiera się na klasycznej implikacji telicznej: „ratowaliśmy, ale nie wiemy, czy uratowaliśmy”. Fragment wypowiedzi „ratowaliśmy kilkadziesiąt więcej razy ludzi niż uratowaliśmy” można by eksplikować „nie uratowaliśmy, choć ratowaliśmy”. Po pierwsze jednak możliwa jest tu interpretacja iteratywna ratowania kolejno wielu ludzi, po drugie cała wypowiedź – to użycie specyficzne języka, swoista gra językowa. *Ratowaliśmy* nie oznacza, jak w zdaniu (9) natychmiastowego działania fizycznego w obliczu zagrożenia w danym momencie, oznacza zespół planowych działań².

Eksplikacja czasownika *uratować* zawiera element ‘udało się’ mimo niepewności co do skutku działania. Ten sam element obecny jest w eksplikacji innych czasowników niekoniecznego skutku.

Ograniczenia presupozycji przeczenia. Zanim przejdziemy do wyznaczenia granic grupy czasowników konatywnych, zwróćmy uwagę na jeszcze inne ograniczenia testu presupozycji przeczenia, podanego w zdaniu (8). Pierwszym ograniczeniem jest złagodzenie presupozycji z działania tego samego podmiotu na oczekiwanie takiego działania (por. wyżej).

Drugie ograniczenie wiąże się z obiektem działania. Nie można przekonać kogoś częściowo do wyjazdu, dlatego skutek przekonywania jest albo zupełny, albo żaden. Można jednak przekonać kogoś częściowo do jakiejś koncepcji czy do filmów Woody’ego Allena (niektórych). Podobnie jest z rozwiązaniem problemów i zadań. Jeśli uczeń rozwiązywał zadanie z wynikiem liczbowym, to albo je rozwiązał, albo nie. Jeśli jednak obiekt jest podzielny, możemy wnioskować o częściowym skutku.

Ze zdania:

(19) *Nie rozwiązał tego zadania*

zawsze wynika, że:

(20) *Rozwiązywał to zadanie* – lub na mocy złagodzenia warunku – oczekujemy, że powinien to zrobić.

Jeśli zadanie jest krzyżówką, to ze zdania:

(21) *Nie rozwiązał krzyżówki*

wynika

(22) *Rozwiązywał krzyżówkę,*

ale też ze zdania (22) wynika, że przynajmniej częściowo ją rozwiązał.

Trzecie ograniczenie presupozycji wynika z charakteru przeczenia. Presupozycja typu (8) jest oczywiście warunkowana ogólnym, rematycznym zakresem przeczenia – bezkontekstowym zaprzeczeniem pytania o rozstrzygnięcie. Zdania z negacją szczegółową, częściową:

(23) *To nie przechodzień uratował tonącego i*

(24) *To nie tonącego uratował przechodzień, tylko rannego w wypadku*

nie presuponują, że przechodzień ratował tonącego ani, że tego od niego oczekiwano. Te zdania mogą mieć postać identyczną jak zdanie (10). Przechodzień nie uratował tonącego, a różnicy zakresu przeczenia może sygnalizować akcent.

² Chodzi o działania Rady Pomocy Żydom polskiego Państwa Podziemnego, której Bartoszewski był członkiem.

Granice grupy czasowników konatywnych. Spróbujmy teraz zaproponować granice interesującej nas grupy. Znaczenie czasownika dk można eksplikować z elementem ‘udało się’: udało się zdać egzamin, uratować tonącego, przekonać Marysię do wyjazdu. Znaczenie czasownika ndk można z kolei eksplikować z elementem próbować (*działać w celu*).

Aby znaleźć najczęstsze czasowniki konatywne, w Narodowym Korpusie Języka Polskiego (nkljp.pl) wyszukano 240 bezokoliczników dk w konstrukcji „komuś + (nie) udało się + bezokolicznik czasownika dk”. Poniżej uwzględniono 69 czasowników o frekwencji co najmniej 5, z czego 10 czasowników o frekwencji co najmniej 25 poddaliśmy dokładniejszej analizie. W wyniku tej analizy wyznaczyliśmy 5 grup semantyczno-aspektowych i przydzieliliśmy do nich pozostałe czasowniki. Dla uproszczenia traktujemy wszystkie czasowniki jako niezwrótne (bez *się*) i bierzemy pod uwagę jedynie podstawowe znaczenie niemetaforyczne (jest to szczególnie ważne przy wieloznacznych czasownikach ruchu). Obok czasownika dk wyszukanego w korpusie podajemy odpowiednik ndk.

- **Zatrzymać: zatrzymywać** (50 wystąpień czasownika dk w tej konstrukcji). Wydaje się, że ze zdania *Nie zatrzymałem go w domu* wynika, że próbowałem zatrzymać, ale nie wyrażam tej próby w naturalny sposób czasownikiem *zatrzymywałem*. Z drugiej strony, wysoką frekwencję ma konstrukcja w czasie ter. *Nie zatrzymuję cię/pani/pana*, wypowiedziana do gościa, który się spieszy (46 wystąpień w NKJP).
- **Uciec: uciekać** (47 wystąpień). Ze zdania *X nie uciekł* wynika, że próbował uciec. Presupozycję zacierają fakt, że czasownik dk odnosi się albo do opuszczenia miejsca odosobnienia (uciekł z więzienia), albo do skutecznej ucieczki, czyli znalezienia się poza zasięgiem pogoni. W drugim znaczeniu prawdziwa jest zarówno presupozycja *nie uciekł, czyli uciekał*, ale też zwykła implikacja teliczna *uciekał i w końcu uciekł*.
- Bliskoznaczne czasowniki **zdobyć** (39): **zdobywać**, **odzyskać** (31): **odzyskiwać** oraz **uzyskać** (30): **uzyskiwać** w czasie przeszłym presuponują próbę, ale nie nazwiemy tej próby czasownikiem ndk *X zdobywał* ani *X odzyskiwał*. Podobna jest presupozycja czasownika **ustalić** (31): **ustalać**.
- **Stworzyć** (27): **tworzyć: stwarzać** (trójka aspektowa) zaprzeczone w czasie przeszłym nie presuponuje, że ktoś próbował stworzyć ani tym bardziej, że stwarzał czy tworzył. Między czasownikiem ndk i dk zachodzi prosta implikacja teliczna.
- Kolejnemu czasownikowi na liście: **uratować** (25): **ratować** poświęciliśmy już sporo uwagi wyżej.
- Czasowniki **znaleźć** (25): **znajdować i dotrzeć** (25): **docierać** nie tworzą opozycji telicznych z odpowiednikami ndk *znajdować* i *docierać*, a więc te czasowniki nie mogą być presuponowane przez zaprzeczenie czasownika ndk. Ze zdania *X nie znalazł kluczy* wynika, że ich szukał. *Szukać* i *znaleźć* tworzą semantyczną opozycję teliczną, ale nie parę aspektową).

Na podstawie dotychczasowych analiz można wydzielić pięć grup czasowników, w tym trzy pierwsze obejmujące konatywy *sensu stricto* i *sensu largo*. Pozostałe czasowniki z listy NKJP przydzielamy do tych grup na podstawie podobnych testów semantycznych, co powyżej, ale bez ich przytaczania w tekście:

1) Pierwsza grupa – to opozycje konatywne *sensu stricto*, w których zaprzeczony czasownik dk presuponuje wprost niezaprzeczony czasownik ndk (typ *przekonywać – przekonać*):

namówić, przekonać (por. wyżej), *sforsować, ugasić, uzbierać, wynegocjować, zebrać, zgromadzić, zrealizować*.

Tylko dla tej grupy rezerwujemy nazwę **opozycje niekoniecznego skutku**. Znalazły się tu czasowniki o wspólnym znaczeniu przekonywania, gromadzenia oraz izolowanych akcji fizycznych nakierowanych na ostateczne zwycięstwo (*ugasić, sforsować*).

Podobne pole semantyczne zakreśla Glovinskaja (1982) dla opozycji **działać w celu: osiągnąć cel**. Autorka wymienia przykłady czasowników przekonywania i podejmowania decyzji – *доказать: доказывать, заставить: заставлять, решить: решить* oraz akcji fizycznych nakierowanych na cel.

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę, że relacja presupozycji wewnątrz pary aspektowej jest specyficzna dla języka. W polszczyźnie ze zdania *Chłopiec nie złapał motyla* nie wynika, że chłopiec łapał motyla, lecz tylko, że próbował go złapać. Podobnie specyficzne jest użycie czasownika ndk w znaczeniu ogólnofaktycznym. O międzysłowiańskich różnicach w stosowaniu czasowników ndk w znaczeniu ogólnofaktycznym por. np. Dickey (2000).

W grupie czasowników gromadzenia presupozycja zaprzeczonego czasownika dk wynika z parametrycznego charakteru akcji. Z faktu, że

(25) *Jan nie zgromadził wystarczającej sumy pieniędzy*

możemy się domyślać, że

(26) *Jan gromadził pieniądze,*

ale obiekty gromadzenia w obu predykcjach nie są identyczne (por. przykład 22 – *rozwiązywał krzyżówkę*).

2) Opozycje konatywne *sensu stricto*, w których zaprzeczony czasownik dk presuponuje znaczenie próby, ale niewyrażone odpowiednim czasownikiem ndk (typ *zdobyć – zdobywać*):

dojść (czasownik ruchu), *doprowadzić, odnaleźć, opanować, osiągnąć, pokonać, porozmawiać, pozyskać* (por. wyżej *zdobyć*), *przeprowadzić, ukryć, uniknąć, uspokoić, utrzymać, utrzymać się, wprowadzić, wyciągnąć, wydostać, wygrać, wypracować, wyprowadzić, wyrwać, wywalczyć, załatwić, zbiec* (por. wyżej *uciec*), *złapać, zorganizować*.

Ta grupa jest najliczniejsza wśród konatywów. Należą do niej czasowniki oznaczające ucieczkę, ogólne określenia realizacji celu (*osiągnąć, pozyskać, załatwić*), zwycięstwa, ukrycia i uniknięcia czegoś oraz czasowniki ruchu przechodnie i nieprzechodnie. Część zaprzeczonych czasowników dk nie presuponuje odpowiednich czasowników ndk, ponieważ próba nazywana jest bardziej ogólnie, niektóre czasowniki ndk nie są teliczne i nie mogą nazywać akcji nakierowanej na cel.

3) Opozycje konatywne *sensu largo*, w których zaprzeczony czasownik dk presuponuje tylko oczekiwanie nadawcy i/lub odbiorcy, że próba zostanie podjęta (typ *ratować – uratować*):

dostać, dowiedzieć się, odtworzyć, poprawić, porozmawiać, przetrwać, przeżyć, przywrócić, zabezpieczyć, zaprosić, zniwelować.

Do tej grupy należą przede wszystkim nazwy sytuacji niezależnych od woli agensa (*przeżyć, dowiedzieć się*), a także takich, które nie zależą od woli nadawcy, ale są przez niego pożądane (*zaprosić*). Interesujący jest casus jedyne w tej grupie perfectivum tantum: *porozmawiać*.

Mówimy:

(27) *Jan nie porozmawiał z dyrektorem*

jeśli oczekiwaliśmy takiej rozmowy. Absolutnie nie wynika z tego, że Jan rozmawiał z dyrektorem, ponieważ *rozmawiać* i *porozmawiać* nie tworzą pary aspektowej.

Pozostałe czasowniki dk występujące w korpusie w kontekście „(nie) udało się + bezokolicznik dk” nie tworzą opozycji konatywnych nawet *sensu largo*. Można je podzielić na dwie grupy:

4) Klasyczne opozycje teliczne stopniowalne bez specjalnej presupozycji zaprzeczonego czasownika dk (typ *pisać – napisać*):

zbudować, zrobić.

5) Opozycje nieteliczne, a zatem i niekonatywne bez specjalnej presupozycji zaprzeczonego czasownika dk (typ *mrugać – mrugnąć*):

połączyć, wyjść, sprzedać, nawiązać, uwolnić, ściągnąć (ruch fizyczny), *przekazać, dokonać, odnieść* (ruch fizyczny), *kupić, strzelić, wybudować, zmniejszyć*.

Bibliografia

- Bogulawski, A. (2004). *Aspekt i negacja*, Warszawa: Wydawnictwo Takt.
- Dickey, S. M. (2000). *Parameters of the Slavic Aspect*, Stanford: CSLI.
- Holvoet, A., (1989). *Aspekt a modalność w języku polskim na tle ogólnosłowiańskim*, Wrocław–Warszawa: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Israeli, A. (1996). Discourse analysis of Russian aspect: accent on creativity. *Journal of Slavic Linguistic*. 4 (1). 8–49.
- Karolak, S. (2005). *Semantyka i struktura aspektu w językach naturalnych*, Kielce: Wyższa Szkoła Umiejętności.
- Łaziński, M. (2020). *Wykłady o aspekcie polskiego czasownika*, Warszawa: Wyd-wo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Glovinskaya, M. Ya. (1982). *Semanticheskie typy vidovyh protivopostavlenij russkogo glagola*. Moskwa: Nauka.
- Maslov, Yu. S. (1948). Vid i leksicheskoe znachenie glagola v sovremennom russkom literaturnom yazyke. *Izvestiya AN SSSR. Otdelenie literatury i yazyka*. T. 7 (4), 303–316.
- Paducheva, E. V. (2008). Imperfektiv otricaniya v russkom yazyke. *Voprosy yazykoznanija*. 3, 3-21.
- Rassudova, O. P. (1968). *Upotreblenie vidov glagola v russkom yazyke*. Moskwa: Izd. MGU.

Резюме

Марек Лазінські

ДІЄСЛОВА ЇМОВІРНІСНОГО РЕЗУЛЬТАТУ НА ФОНІ ТЕРМІНАТИВНИХ ДІЄСЛІВ. СПРОБА ХАРАКТЕРИСТИКИ

Постановка проблеми. Аспектуальні опозиції дієслів імовірнісного результату – це специфічні опозиції, у яких, виходячи із рематичних заперечних тверджень з дієсловами доконаного виду, ми можемо зробити висновок про істинність речень з дієсловами недоконаного виду. Наприклад, пропозиція „*Nie namówilem go na wycieczkę*” ‘Я не умовив його піти на екскурсію’ має сенс лише у тому разі, якщо ми можемо додати „*Namawiałem go na wycieczkę*” ‘Я умовляв його піти на екскурсію’, де значення імперфективу означає «намагатися». Подібні дієслова Падучева (2008) називає «конативами», вони утворюють тип III серед 4-х семантичних типів видових опозицій, описаних Гловінською (1982). Основне значення недоконаного виду в цьому типі опозиції – «мати на меті», доконаного виду – «досягти мети». Цей семантичний тип недоконаного виду протиставлений найпоширенішому імперфективному типу I, що виражає поступове досягнення мети, яка частково досягається на кожному етапі дії.

Мета статті. Охарактеризувати особливості дієслів імовірнісного результату на фоні термінативних дієслів.

Методи та основні результати дослідження. Термін «дієслова імовірнісного результату» вважається вужчим, ніж «конативи», оскільки він обмежений аспектуальними опозиціями, де спроба, як частина пресупозиції заперечного перфектива, виражена за допомогою відповідного імперфективного партнера. Інші конативи виражають спробу іншими способами, напр., з дієсловом *próbować* 'пробувати' та *próbował mnie namówić*. Семантика перфективних конативів містить елемент "udało się" 'вдалося'. У групі конативів *sensu largo* пресупозиція не містить спроби дії, виражену перфективом, а лише сподівання мовця на таку дію. Пресупозиція спроби або очікування у конативах належить до загального, рематичного заперечення дієслова доконаного виду і до неподільного об'єкту. Для характеристики лексичних груп дієслів, що належать до вищезазначених класів, найпоширеніші інфінітиви доконаного виду після «*udało się*» були знайдені в Національному корпусі польської мови. Перша група конативів *sensu stricto*, тобто дієслова імовірнісного результату, містить насамперед дієслова вольового мовлення, напр. *Namówić*. Подібні дієслова в російській мові належать до видової опозиції III типу Гловінської, проте прямої відповідності між польською та російською мовами не спостерігаємо. Друга і найбільша група конативів *sensu stricto* без імперфективного аспектуального партнера у пресупозиції заперечення перфектива містить насамперед дієслова зі значенням «рятуватися»: *uciec*, «виграти»: напр. *zwyсіężyć*, або загальне значення «успіх», а також деякі перехідні дієслова руху. Третя група конативів *sensu largo* з пресупозицією «очікування» називає ситуації, які не контролює агенс, напр. *przeżyć* 'вижити' або *uratować* 'рятувати своє життя'.

Висновки і перспективи. Видова опозиція імовірнісного результату є специфічною для конкретної мови, оскільки специфічним є використання дієслів недоконаного виду у загальнофактичному значенні. Наведений вище аналіз обмежений польською мовою. Характер конативних дієслів можна трактувати як універсальний.

Ключові слова: конативні дієслова, дієслова імовірнісного результату, пресупозиція, спроба, очікування.

Abstract

Marek Łaziński

VERBS OF AN UNNECESSARY RESULT AGAINST THE BACKGROUND OF TELIC VERBS³

Background. Aspectual oppositions of verbs of an unnecessary result are noted for a special presupposition of the negated perfect verb which is conditioned by the truthfulness of the un-negated imperfective verbs. For example, sentence "Nie namówiłem go na wycieczkę" 'I did not persuade him to go for excursion' has sense only in case we can add "Namawiałem go na wycieczkę" 'I tried to persuade him to go for excursion', where the meaning of the imperfective is 'to attempt'. Similar verbs are called "conatives" by Padučeva (2008), they form Type III in the framework of the 4 semantic types of telic oppositions described by Glovinskaya

³ Artykuł powstał w ramach grantu Beethoven II, nr projektu NCN: 2016/23/G/HS2/00922.

(1982). The explication of the imperfective in this type of opposition is *'to pursue a goal'* the explication of the perfective is *'to achieve the goal'*. The explication of the imperfective is opposed to the most common type of imperfectives of the Type I which expresses a graduate pursuit of the goal, where the goal is partially achieved at every stage of the action.

Purpose. The purpose of this article is to study the specifics of verbs of an unnecessary result against the background of telic verbs.

Methods and Results. The term “verbs of an unnecessary result” is considered to be narrower than “conatives”, since it is restricted to aspectual oppositions, where the attempt, as a part of the presupposition of the negated perfective, is expressed literally with the imperfective partner of the corresponding perfective. Other conatives express the attempt in other ways, e.g. with the verb *próbować* ‘to try’ and the perfective *„próbował mnie namówić’*. The explication of perfective conatives comprise the element “udało się” ‘*sb. managed to*’. In the group of conatives sensu largo the presupposition does not comprise an attempt of an action expressed by the perfective, but only the speaker’s expectation for such action. The attempt or expectation presupposition of conatives refers to a general, rhematic negation of the perfective verb and to an object which is undivided. In order to characterise lexical groups of verbs belonging to the above mentioned classes, the most frequent perfective infinitives following ‘udało się’ have been found in the National Corpus of Polish. The first group of conatives sensu stricto, that is, the verbs of an unnecessary result, comprises first of all volitive speech act verbs, e.g. *namówić*: Similar verbs in Russian are listed under Glovinska’s type III of telic oppositions, but there is no direct correspondence observed between Polish and Russian. The second and the biggest group of conatives sensu stricto without the imperfective aspect partner in the presupposition of the negated perfective contains first of all verbs with the meaning ‘to escape’: *uciec*, ‘win’: eg. *zwyciężyć* or general meaning ‘success’, as well as some transitive motion verbs. The third groups of conatives sensu largo with the presupposition “expectation” contains situations that are not controlled by the agent, e.g. *przeżyć* ‘survive’ or *uratować* ‘to save one’s live’.

Discussion. The oppositions of an unnecessary result are language-specific and depend on specific meanings of the imperfective aspect. The above-presented analysis is restricted to Polish. The nature of conative verbs can be seen as universal.

Keywords: conative verbs, verbs of an unnecessary result, presupposition, attempt expectation.

Відомості про автора

Marek Łaziński, доктор хабілітований, професор Варшавського Університету, факультет полоністики (Польща), e-mail: m.lazinski@uw.edu.pl

Marek Łaziński, doctor habilitatus, professor, University of Warsaw, Faculty of Polish Studies (Polska), e-mail: m.lazinski@uw.edu.pl

ORCID 0000-0001-5718-4435

Надійшла до редакції 01 грудня 2020 року

Прийнято до друку 28 грудня 2020 року

АСПЕКТУАЛЬНА СИМЕТРІЯ ТА АСИМЕТРІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ І РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ

У статті досліджено співвідношення окремих значень багатозначних російських дієслів з похідними, що утворюють їх аспектуальну парадигму, порівняно з їхніми українськими семантичними еквівалентами, також визначеними на рівні лексико-семантичних варіантів. Доведено, що у формуванні аспектуальної парадигми провідна роль належить семантичному чиннику, тому аспектуальні похідні різних значень дієслова в одній мові нерідко різняться між собою, натомість семантичні еквіваленти різних мов мають подібні аспектуальні парадигми.

Ключові слова: багатозначне дієслово, семантична структура, аспектуальна модифікація, аспектуальна парадигма, міжмовна асиметрія, міжмовна симетрія.

Вступ. Проблема семантичної і формальної співвідносності лексичних одиниць різних мов цікава не лише в теоретичному плані як прояв специфіки мовного членування і мовної картини світу загалом, вона має також велике практичне значення для навчання мови як другої. Особливого значення цей аспект набуває в умовах близькоспорідненого білінгвізму, коли мовний бар'єр між представниками різних мовних спільнот фактично відсутній, а певні структурні особливості рідної (першої) мови підсвідомо переносяться на іншу мову. Це явище спостерігаємо на всіх мовних рівнях, зокрема й семантичному. Категорії виду і родів дієслівної дії вирізняють слов'янські мови з-поміж інших, натомість у кожній мові мають власну специфіку, є певні особливості і в близькоспоріднених українській і російській мовах, і вони ще недостатньо вивчені, незважаючи на те, що саме такі розбіжності можуть бути джерелом інтерференційних помилок у мовленні білінгвів.

Теоретичне підґрунтя. Провідним критерієм наявності або відсутності в дієслова недоведеного виду (НДВ) видової пари є семантичний (Шелякин, 2007, с. 35), зокрема його характеристика за ознакою граничності або неграничності, тому в близькоспоріднених слов'янських мовах, зокрема українській і російській, здебільшого спостерігаємо симетрію за ознакою видової парності – наявність видової пари в одній мові передбачає наявність її в іншій незалежно від того, чи є дієслова різних мов етимологічно спорідненими чи ні. Більше того, симетрія зазвичай поширюється не лише власне на наявність або відсутність видової пари, але й на семантичні відношення усередині цієї пари. В окремих випадках відсутність видової пари в одній з мов можна пояснити немилозвучністю потенційного утворення й можливістю компенсуватися в аналітичний спосіб (рос. *слыть*_{НДВ} –

*прослуть*_{ДВ} кем-л. – укр. *вважатися*_{НДВ} ким-н., *мати*_{НДВ} репутацію, *ім'я* – *заслужити*_{ДВ} репутацію, *набути*_{ДВ} ім'я) (Соколова, 2003). Найвні відмінності між мовами передусім стосуються способу й конкретних засобів вираження видової парності (рос. *понять*_{СВ} – *понимать*_{НДВ}, укр. *розуміти*_{НДВ} – *зрозуміти*_{ДВ}). У разі збігу способу творення видової пари, у різних мовах можуть бути задіяні як еквівалентні (етимологічно споріднені), так і зовсім різні префікси (Соколова, 2004).

Широко відомий також факт вибіркової співвідносності лексико-семантичних варіантів (ЛСВ) базових (непохідних у межах дієслова) (Петрухіна, 2000, с. 20) дієслів НДВ з парними дієсловами доконаного виду (ДВ) залежно від їхньої граничності (Калько, 1990). Порівняння семантичної структури багатозначних дієслів, зокрема й базових, різних мов показує, що в окремих випадках вона може збігатися, при цьому дієслова різних мов можуть бути або не бути етимологічно спорідненими. Пор.: рос. *белеть*₁ ‘виділятися білим кольором’ – укр. *біліти*, рос. *белеть*₂ ‘ставати білим, білішим’ – укр. *біліти*, *білішати*, ‘бліднішати’ – ще: *полотніти*, рос. *белеть*₃ ‘розвіднюватися’, безос. – укр. *біліти*, *дніти*; рос. *глотать*_{1а} – ‘робити ковтальні рухи’, *глотать*_{1б} розм. перех. ‘їсти або пити поспіхом, жадно’, *глотать*₂ перен. розм. ‘читати швидко, багато, без розбору’, *глотать*₃ перен. розм. ‘залишати без відповіді, протесту щось образливе, принизливе та ін.’ – укр. *ковтати*_{1,2,3} і под. Водночас, досить часто ЛСВ багатозначного дієслова перекладаються близькоспорідненою мовою за допомогою різних слів, інколи збігаються окремі ЛСВ за відмінності інших (табл. 1).

Таблиця 1 – Семантична структура рос. дієслова *гладить*¹ порівняно з українськими відповідниками

Російська мова	Українська мова
Гладить ₁ ‘робити гладким, проводячи гарячою праскою’. <i>В студенческие годы у нее было одно платье. Вечером стирала, утром гладила</i> (В. Токарева – НКРЯ)	Прасувати . <i>А одного разу застали Юхима за дивним заняттям: стоїть біля столу з електричним прасом у руці і прасує блузку дружині!</i> (Олесь Гончар – MOVAinfo)
Гладить ₂ ‘проводити долонею, пальцями та ін., пригладжуючи щось’. <i>Надежда озарила душу Чика, и он стал гладить подбежавшую к нему и узнавшую его собаку</i> (Ф. Искандер – НКРЯ)	Гладити . <i>Самуїл простягав до них руки, гладив їхні зачучвирені голови, плакав разом з ними</i> (П. Загребельний – MOVAinfo)
Гладить ₃ ‘вирівнювати’. <i>На бедрах Анна Николаевна, чуть-чуть касаясь, гладила бугры, набухшие от физиологического раствора</i> (М. Булгаков – НКРЯ)	Рівняти . <i>Цілий тиждень білили їй хороми, рівняли ізсередини стіни та наводили мальовки, бо тут, мовляв, і рівняють не так, і мальовок з півнями не вміють</i> (Олесь Гончар – MOVAinfo)

Оскільки семантичні особливості, зокрема відношення до граничності, у семантичних еквівалентів різних мов зазвичай однакові, а співвідносність із похідними, що належать до родів дієслівної дії (РДД), зумовлена передусім особливостями аспектуальної семантики базових одиниць, порівняння аспектуальних похідних багатозначних дієслів, визначених на рівні ЛСВ, однієї мови з аспектуальними похідними семантичних еквівалентів кожного з них, є важливим науковим завданням. У цій статті розглянуто типові

¹ Семантичну структуру російських дієслів подано за словником (БТС).

випадки співвідношення аспектуальних похідних багатозначних дієслів різних мов на матеріалі російсько-українського словника семантичних асиметризмів, який укладає автор. Під аспектуальними похідними розуміємо всі похідні першого ступеня похідності багатозначного дієслова, що належать до дієслівного блоку його словотвірної парадигми, тобто до його аспектуальної парадигми (Соколова, 2016).

Методи та матеріал дослідження. Семантичну структуру дієслів встановлено за лексикографічними джерелами (БТС, СУМ) і скореговано за корпусними даними (НКРЯ, MOVAinfo). Склад аспектуальних парадигм встановлено за словотвірними і зворотними словниками, семантичні відношення перевірено за тлумачними словниками шляхом порівняння тлумачень. Основним методичним прийомом є опозиційний аналіз, застосований до як однієї мови (мотиватор – мотиват), так і різних мов (семантична і формальна еквівалентність).

Результати дослідження.

1. Аспектуальна симетрія за симетрії семантичної структури базових дієслів різних мов. Розглянуте вище російське дієслово *белеть*₁ співвідносне з похідним з префіксом *за-*, що має починальне значення так само, як і в українській мові. Пор.: рос. *Впереди едва заметно забелела между деревьев река* (А. Иличевский – НКРЯ) – укр. *З кущів забілів ріг хати* (С. Васильченко – СУМ). У другому значенні російське дієслово і всі його українські еквіваленти приєднують префікс *по-* з результативним значенням: рос. *И надо было! – у него даже губы побелели от злости, пока он говорил* (В. Белоусова – НКРЯ) – укр. *Губи побіліли, немов ось-ось жінка мала зомліти* (І. Вільде – СУМ); *А ті загорілі колись руки знов побілішали, зійшли, як на дріжках, пухкі і кругленькі, як у її батька* (І. Нечуй-Левицький); *Обличья його пополотніло – виходило, що новоприбулі надзвичайно професійно перекирили всі підходи до санаторію і взяли під свій контроль весь будинок, де жили відпочиваючі* (Д. Білий – MOVAinfo). З третім значенням російського дієслова співвідносні похідні як з починальним, так і з результативним значенням: *Тьма целкнула и превратилась в ослепительный день, причем со всех сторон засверкало, засияло и забелело* (М. Булгаков – НКРЯ); *А на рассвете, когда побелело за окном <...>, принесли к сорок третьему номеру длинный ящик из-под содовой воды* (И. Бунин – НКРЯ). В українському матеріалі знайдено аналогічні похідні, але від різних основ: *Вже задніло, в вузькі щілини між плах тонкими ножами пробивалося світло* (Ю. Мушкетик – MOVAinfo); *А вже в вікнах побіліло, а вже буде день, день, А парубок від дівчини підкілками дзень, дзень*. (Коломийки – СУМ).

У семантично симетричних багатозначних дієсловах різних мов у такій спосіб може проявлятися так звана префіксальна дивергенція² – явище, за якого префікси вибірково приєднуються до ЛСВ мотиватора, зокрема й на рівні утворення видових та інших аспектуальних пар. Пор.: рос. *глохнуть*₁, укр. *глухнути*₁ ‘втрачати здатність чути, ставати глухим’ – рос. *оглохнуть*, укр. *оглухнути*; рос. *глохнуть*_{2,4}, укр. *глухнути*_{2,4} (про звуки, вогонь, місце) – рос. *заглохнуть*, укр. *заглухнути*. В останньому значенні українське дієслово має також однослівний синонім *занепадати* (рос. *приходит в упадок*), що має видову пару *занепасти* (рос. *прийти в упадок*), що свідчить про тотожність семантичних відношень у префіксальній та суфіксальній парах (Соколова, 2003).

² Термін *дивергенція* стосовно словотвірних рядів уперше вжитий О. С. Ахмановою (1957), яка підкреслила його значення для розмежування полісемії й омонімії. Як системне явище його послідовно розглянув О. М. Соколов у своїй докторській дисертації 1972 р., яка не втратила актуальності дотепер (Соколов, 2009).

Зазвичай словники частково відображають явище префіксальної дивергенції, наводячи різні похідні як видові пари для окремих значень багатозначного дієслова. Порівняння семантичної структури багатозначних дієслів різних мов за лексикографічними джерелами дає змогу вдосконалити її відображення у цих джерелах, а системне співвіднесення твірних і похідних на рівні ЛСВ (як в одній, так і в різних мовах) – передбачити наявність окремих значень як твірного, так і похідного і свідомо шукати певні одиниці за національними корпусами та іншими джерелами.

Так, порівняння семантичної структури дієслів рос. *колоть* і укр. *колоти*, показує, що для російської мови словник (БТС³) виокремлює омонімічні одиниці *колоть I* і *колоть II*, у першій з яких яскраво виражена префіксальна дивергенція (табл. 2), частково відображена в словнику, за рахунок різної співвідносності з префіксальними дієсловами ДВ.

Словник української мови (СУМ)⁴ подає дієслово *колоти* як багатозначне, одне зі значень якого відповідає рос. *колоть II*. У ньому також не зафіксовано відповідника 3-ому значенню російського дієслова ‘робити укол, ін’єкцію’. Проте пошук у корпусі дав змогу зафіксувати відповідне вживання дієслова *колоти*. Відрізняються й деякі особливості подання відтінків значень (укр. 1, 1а, рос. б, ба), які, однак, не зумовлені об’єктивними відмінностями між мовами. Системний аналіз усіх похідних ДВ в обох мовах свідчить, що загалом вони симетричні за ЛСВ. Пор. до 1-го значення: рос. крім поданих словником *уколоть*⁵ і *наколоть*, ще *кольнуть*, *вколоть*, *выколоть*, *заколоть I* (волосы, платок), *исколоть*, *обколоть*, *отколоть*, *переколоть*, *подколоть*, *поколоть*, *приколоть*, *проколоть I* (насквозь), *сколоть II* (что-л. вместе, рисунок на ткань); укр.: *кольнути*, *вколоти* / *уколоти* (дія, спрямована всередину), *вколоти* / *уколоти* (одноразова дія), *виколоти*, *заколоти*, *сколоти* (з дистрибутивним значенням), *сколоти* (зі значенням з’єднання), *надколоти* (‘проколоти чим-небудь гострим, зробити уколи зверху’), *наколоти*, *обколоти*, *відколоти*, *переколоти*, *підколоти*, *поколоти*, *приколоти*, *проколоти*.

Часткова асиметрія похідних зумовлена передусім відмінностями у самому префіксальному арсеналі: розрізнення префіксів *в-* і *у-*, *с-* й *из-* у російській мові та фонетична варіативність *в-/у-*, *с-/з-/із-* в українській, ширша дистрибуція префікса *над-* в українській мові порівняно з російською. Пор.: рос. *вколоть большую дозу морфия* – укр. *Калинка завше зникала на світанку, коли чоловік її ще спав, тож Андрусь ще звечора вчинив так, як навчила його мати: вколов у жінчину сукню крихітну шпильку, за якою тяглася тонка, ледь помітна нитка.* (Ю. Винничук – MOVAinfo); рос. *Игла уколола палец. Ветка уколола глаз. Травинка уколола ребёнка* – укр. *Абаджієв мовчки зміряв тиск, температуру, вколов палець і взяв для аналізу кров, тоді оглянув ногу.* (І. Білик – MOVAinfo); рос. *Исколоть всю карту иголками, отмечая на ней продвижение войск.* – укр. *Я коза-дереза, За три копи куплена, Півбока лулена. Тупу-тупу ногами, Сколю тебе рогами* (Українські народні казки – СУМ); рос. *Сколоть ленты булавками. Сколоть шпильками косу.* – укр. *У мене не було гудзиків на пальті, і дівчинка витягла голку з своєї шубки і сколола мені пальто, щоб я не простудився.* (В. Сосюра – MOVAinfo).

³ Для об’єктивності порівняння словникових тлумачень їх подано мовою оригіналу.

⁴ Збережено оригінальну нумерацію значень у словнику, відтінки позначено літерами в порядку їх розташування у словниковій статті.

⁵ Напівжирним шрифтом виділено частково асиметричні одиниці в зіставлених мовах.

Таблиця 2 – Семантична структура дієслів рос. *колоть* і укр. *колоти*

Російська мова
КОЛОТЬ І

1. (ДВ: уколоть).
Касаясь чем-л. острым, причинять боль, вызывать ощущение укола.
Хвоя колет босые ноги. Мелкий снег колет, как иголками.

2. (ДВ: заколоть).
безл. Об ощущении колющей боли, колотья. *Колет в боку. Кололо поясницу. Сердце иголками колет.*

3. (СВ: УКОЛОТЬ).
Разг. Делать укол, инъекцию. *Колоть витамины, алоэ. Колоть себе инсулин. Колоть больше не будем: принимайте таблетки.*

4. (СВ: ЗАКОЛОТЬ).
Вонзять, всаживать в чьё-л. тело остриё оружия. *Колоть противника штыком. *Швед, русский – колет, рубит, режет (А. Пушкин). Рука бойцов колоть устала (М. Лермонтов).*

5. (СВ: ЗАКОЛОТЬ).
Убивать ударами ножа, резать (животных). *Колоть свиней.*

6. (СВ: УКОЛОТЬ). *Разг.* Задевать колкими, неприятными замечаниями, язвительно упрекать; подкалывать. *Колоть насмешками, намёками, замечаниями.*

6а. Вызывать в ком-л. чувство досады, раздражения. *Колет сомнение. Его колола мысль, что он остался в стороне от общего веселья.*

КОЛОТЬ II

(СВ: РАСКОЛОТЬ).
Рассекать, расщеплять или раздроблять на части ударами чего-л. *К. дрова. К. орехи. К. сахар. К.*

Українська мова
КОЛОТИ

1. Натискати або проколювати чим-небудь гострим, спричиняючи біль. *Вона [панночка] мене й щипає, і штирхає, і гребінцем мене скородить, і шпильками коле (Марко Вовчок – СУМ); 1а.* Викликати почуття болю, що нагадує укол (про мороз, вітер і т. ін.). *Гострі сніжинки кололи обличчя (С. Журахович – СУМ).*

1б. *безос.* Боліти (про відчуття гострого, різкого болю, кольки). *Пропасниця тіпала ним, гарячка палила вогнем, а в грудях так кололо, що він на превелику силу діставав собі воду (М. Коцюбинський – СУМ); Завтра зранку треба заступати на чергування в санаторії, колоти льотчикам вітаміни, а як вона покине Василя? (П. Загребельний – MOV Ainfo)*

2. Уражати кого-небудь, встромляючи в тіло вістря зброї. *Хто рачки ліз, а хто простягся, Хто був шкереберть, хто качався, Хто бив, хто різав, хто колов (І. Котляревський – СУМ); Одного за одним нукерів вихоплювали з юрби, в яку втиснулися кочевники, які не знали військового строю, і рубали, кололи, пристрелювали. (Ю. Сорока – MOV Ainfo)*

3. Забивати ударами ножа (про свиней). *Кололи свиней, і несамовитий крик їх розносився по всьому селу (Панас Мирний – СУМ)*

5. Ображати когось неприємними зауваженнями; в'їдливо дорікати кому-небудь. *П'є [Максим], гуляє; з шинкаря насміхається; з кріпаками панібратається, жалкими докорами їх коле (Панас Мирний – СУМ); Для когось у них знаходився і сміх, і доброта, і пестоці, а його [Тимофія] вони вічно кололи одним: «За що ми тобі гроші платим?» (М. Стельмах – СУМ).*

КОЛОТИ

4. Розсікати, роздрібнювати що-небудь тверде на частини. – *На дривітні колоддя кололи, у дрова рубали (Григорій Квітка-Осноров'яненко – СУМ).*

До 2-го значення російського дієслова словник як диференційний наводить дериват з починальним значенням *заколоть*, який є і в українській мові. Інші похідні цього ЛСВ також симетричні: рос. *кольнуть, поколоть*, укр. *кольнути, поколоти*. Для 3-го значення російський словник фіксує як диференційні деривати *вколоть* і *уколоть*, симетричні яким ЛСВ випадково відсутні в українському словнику, проте наявні в мовному матеріалі. Пор.: *Тієї ж миті в палаті виникла медсестра, вколола сноподійне* (Люко Дашвар – MOVAinfo); *І прийшла сестра медична, і вколола мене у руку*. (В. Дрозд – MOVAinfo). Так само симетричні (з урахуванням часткової асиметрії префіксів) більшість похідних 4-5-го значень ('вбивати' – людину або тварину): рос. *заколоть* (подано як диференційне), *кольнуть, доколоть, переколоть, поколоть, подколоть, приколоть, проколоть, уколоть*, укр. *заколоти, кольнути, доколоти, переколоти, поколоти, підколоти, приколоти, проколоти, уколати/вколоти*, за винятком українського утворення *виколоти*, проілюстрованого в словнику архаїчним джерелом: 'заколоти, вбити всіх'. *Коли б свині роги, то б цілий світ вколола* (Номис – СУМ). До 6-го значення, для якого диференційними вказані деривати *уколоть, подколоть*, більшість похідних також симетричні. Рос. ще *кольнуть*, укр. *вколоти/уколати, підколоти, кольнути*, російській словник фіксує ще жарг. *приколоть* – 'поддеть, уязвить; подшутить над кем-л.' без прикладів, але їх знаходимо в корпусі: *Мне захотелось «приколоть» Дона Черри, чтобы хоть как-то развлечься в этой тоскливой обстановке* (А. Козлов – НКРЯ). В українському матеріалі симетричного утворення не знайдено. До *колоть II* російський словник як диференційне подає похідне ДВ *расколоть*. Семантично співвідносні з ним ще: *выколоть* 'вырубить из массы чего-л.', *отколоть, доколоть, заколоть* 'начать колоть', *надколоть, наколоть, обколоть, переколоть, поколоть* (із дистрибутивним і обмежувальним значеннями), *проколоть, подколоть, сколоть*. В українській мові зафіксовані: *розколоти, відколоти, доколоти, надколоти, наколоти, обколоти, переколоти, поколоти* (теж у двох значеннях), *сколоти*. Відсутність в обстеженому українському матеріалі відповідних похідних з префіксами *ви-, про-, під-*, симетричних з російською мовою, ймовірно, пояснюється більшим поширенням відповідних утворень від синонімічної твірної основи *рубати*: *вирубати, прорубати, підрубати*, зафіксованими у словнику. Щодо ймовірного похідного з префіксом *за-*, то і в російській мові воно може бути скоріше оказіональним, ніж нормативним, незважаючи на те, що узятий за основу дослідження словник його фіксує (щоправда, зі змодельованими прикладами: *Заколоть орехи. Сосед заколол дрова*).

Поруч із повним паралелізмом префіксальних похідних в окремих випадках спостерігаємо певні відмінності. Так, парі рос. дієслів *беситься₁* 'захворювати на сказ' (про тварин) – *взбеситься* 'захворіти' відповідає базове українське *казитися₁* з двома похідними *сказитися* і *показитися*, причому префікси рос. *вз-* і укр. *с-/з-* етимологічно споріднені, тож їх можна визнати ознакою міжмовної симетрії, а в другому українському дієслові результативність ускладнена дистрибутивністю: *показитися₁* 'сказитися – про багатьох тварин' (СУМ). Російській видовій парі *беситься₁* розм. 'втрачаючи самовладання, ставати несамовитим, нестямним' – *взбеситься* відповідають

українські пари *скаженіти – оскаженіти, шаленіти – ошаленіти, казитися₂ – сказитися, біситися – збіситися*, у російській мові можливі також похідні з обмежувальним (*побеситься*) і фінитивним (*перебеситься*) значеннями. В українській мові, поряд з аналогічним утвореннями (*показитися, переказитися*), дієслово *показитися* досить часто вживане саме в дистрибутивному значенні: *Прискочили заспані троянівці і з криком: «Чи ви не показалися?!» стали розтягати їх* (Григорій Тютюнник – СУМ); фактично полісемія префіксального дієслова зумовлена полісемією префікса. Пор.: *Нехай же подожде чорнорота та показиться в своїй хаті, виглядаючи з усіх вікон Катрю* (В. Кучер – СУМ).

Отже, за симетрії семантичної структури базових дієслів їхні аспектуальні похідні переважно також симетричні.

2. Аспектуальна симетрія за асиметрії семантичної структури базових дієслів. Незважаючи на те, що кожному з трьох значень російського дієслова *гладить* (табл. 1) відповідає окреме українське дієслово, вони мають подібні (з етимологічно спорідненими префіксами) префіксальні похідні з результативним значенням. Пор.: рос. *гладить₁ – выгладить, погладить, разгладить* – укр. *прасувати – випрасувати, попрасувати, розпрасувати*; рос. *гладить₂ – погладить*, укр. *гладити – погладити*; рос. *гладить₃ – разгладить*, укр. *рівняти – розрівняти*.

3. Часткова аспектуальна асиметрія за семантичної асиметрії. У російській мові дієслова *болеть_I* (про людину) і *болеть_{II}* (про орган) зазвичай тлумачать як омоніми, які до того ж мають відмінні парадигми дієвідмінювання у теперішньому часі (*болеть_I – болеет, болеть_{II} – болит*). Перше дієслово багатозначне: 1. ‘бути хворим, мати якість захворювання; хворіти’; 2. ‘сильно тривожитися, непокоїтися, хвилюватися’ з відтінком значення (розм.) ‘поділяти з ким-н. його почуття, інтереси, неприємності та ін.’; 3. розм. ‘будучи вболівальником якої-н. команди, гостро переживати її успіхи і невдачі’. Друге дієслово має значення ‘відчувати біль (про частину тіла, якійсь орган)’. В українській мові їм відповідають різні дієслова: рос. *болеть_{I(1)}* – укр. *хворіти, слабувати, слабіти, нездужати, недугувати, недужати*, діал. *хворувати*; рос. *болеть_{I(2)}* – укр. *вболівати, перейматися*; рос. *болеть_{I(3)}* – укр. *вболівати / уболівати*; рус. *болеть_{II} – боліти*. В обох мовах базові дієслова активно мотивують похідні зі значеннями родів дієслівної дії, і частина цих похідних симетричні в зіставлюваних мовах. У низці українських синонімів дієслова *хворіти* словотвірну активність виявляє переважно основне дієслово. Так, рос. *болеть_{I(1)}* і укр. *хворіти* та їхні синоніми мають деривати, що вказують на початок відповідного стану (рос. *заболеть, захворать гриппом, разболеться, расхвораться* – укр. *захворіти, ослабіти, занедужати на грип, розхворітися, розболітися*), його певну тривалість (рос. *поболеть, похворать простудой, проболеть, прохворать неделю* – укр. *похворіти, разг. поболіти застудою, прохворіти тиждень*), незначну інтенсивність (рос. *приболеть* – укр. розм. *прихворіти, рідко приболіти*), результат (рос. *переболеть, отболеть корью* – укр. *перехворіти, розм. переболіти, відхворіти на кір*), результат, ускладнений дистрибутивністю (рос. *переболеть, перехворать всеми болезнями* – укр. *перехворіти, розм. переболіти усіма хворобами, усі діти перехворіли*,

розм. *переболіли*). Спостерігаємо й певні відмінності. Так, у російській мові знаходимо дієслова НДВ пом'якшувального РДД *побаливать, похварывать* (*Старик часто побаливал*) і *прибаливать, прихварывать* (**Прибаливаю, но работаю**) і дієслово *баливать* із багатократним значенням, паралелей яким немає в українському матеріалі, у якому натомість знаходимо дієслова розм. *вихворіти* і діал. *виболіти* зі значенням 'довго прохворіти; сильно перехворіти' (СУМ) і *похворіти* зі значенням 'захворіти (про всіх або багатьох)'. Рос. *болеть₁₍₃₎* має дериват з обмежувальним значенням *поболеть* (за любимую команду); український словник паралельного деривата не наводить (імовірно, це пов'язано з похідністю потенційного мотиватора *вболівати*, проте його знаходимо в матеріалі: *Пропоную **повболівати** за українську шахістку – їй треба виграти наступну партію, ну а далі все буде в її руках* (Інтернет – MOVAinfo).

Незважаючи на формальну подібність рос. *болеть_{II}* і укр. *боліти*, симетрія їхніх аспектуальних дериватів також неповна. Поряд із симетричними дериватами з починальним (рос. *заболеть_{II}, разболеться_{II}* – укр. *заболіти, розболітися*), обмежувальним (рос. *поболеть_{II}* – укр. *поболіти₁₍₂₎*), пердуративним (рос. *проболеть_{II}* – укр. *проболіти*), дистрибутивним (рос. *переболеть_{II}* – укр. *переболіти*) значеннями, знаходимо в російській мові деривати *изболеть, изболеться, выболеть₁* зі значенням надмірної дії, *отболеть₃* з фінітивним значенням і *отболеть₄* ('відпасти внаслідок хворобливого процесу), відсутні в українській, де натрапляємо на деривати розм. *зболіти* (=зболіти – починальне значення), *наболіти* (з кумулятивним значенням), *поболіти* (з дистрибутивним). Пор. укр.: *Від тривалого похнюплення Іванові вже **наболіли** шийні м'язи* (Микола Рудь – СУМ); *Дядьки стовбичили на майдані більше години, в них **поболіли** ноги, і деякі відійшли до тополь, щоб лягти або сісти* (Григорій Тютюнник – СУМ).

Такі відмінності можна пояснити специфікою словотвірних систем зіставлюваних мов, у яких етимологічно споріднені префікси зазнали різних формально-семантичних змін, унаслідок чого виявляють різну сполучувальну активність з основами-мотиваторами.

Інколи відмінності в аспектуальних похідних різних мов пов'язані з семантичними відтінками міжмовних еквівалентів або словотвірними характеристиками останніх (рос. *блюсти₁* 'охранять, беречь' – *соблюсти*, укр. *дотримуватися_{НДВ}} – дотриматися_{ДВ}}; рос. *блюсти₂* уст., діал. 'наблюдают, следить' – \emptyset , укр. *доглядати, пильнувати, наглядати, стежити* – \emptyset ; рос. *блюсти₃* *себя* 'беречь честь' – *соблюсти*, укр. *шануватися – ушануватися*). У таблиці 3 наведено українські відповідники до різних значень російського дієслова *питать* за чотиритомним російсько-українським словником, у якому першому значенню відповідає основний переклад *харчувати*, друге, третє та четверте значення об'єднані спільним перекладом *живити*, а п'ятому, яке виявляється у словосполученнях із залежним іменником, найбільше відповідають дієслова *почувати, відчувати, мати*.*

Таблиця 3 – Переклад українською мовою різних ЛСВ російського дієслова *питать*

Рос. <i>питать</i>	Укр. відповідники
<p>1. Давать пищу, кормить. <i>Питать</i> малыша. <i>Питать</i> молочной смесью. Море <i>питает</i> людей рыбой.</p>	<p>Харчувати, годувати. <i>Уже ж се мусить</i> всякий знати, <i>Що</i> військо треба харчовати [харчувати] (І. Котляревський – СУМ)</p>
<p>2. Обеспечивать поступление питательных веществ. <i>Питать</i> мозг кровью. <i>Питать</i> землю удобрениями. Дождь <i>питает</i> землю.</p>	<p>Живити, постачати, насичувати, забезпечувати. <i>Можна припустити, що у вас була надзвичайно гостра коронароспазма, тобто спазма судин, що живлять</i> серце, <i>щось на зразок стенокардії.</i> (В. Заєць – MOVAinfo)</p>
<p>3. Снабжать необходимым (веществами, материалами, энергией), служить источником для нормального действия, функционирования. <i>Питать</i> электростанцию углём. <i>Питать</i> город электроэнергией. Реки <i>питают</i> море водой. "Дорога жизни" <i>питала</i> блокадный Ленинград.</p>	<p>Живити, постачати, насичувати, забезпечувати. <i>Бо гріє нежарке – привітне сонце, бо випадає час від часу й живить</i> посіви плодоносне сім'я дощу (Д. Міщенко – MOVAinfo); <i>Підземні води переносять хімічні елементи і тепло, насичують</i> практично всі гірські породи (Л. Тендюк – MOVAinfo); <i>За його урядування в Львові споруджено новочасні водотяги, котрі постачали</i> містові дуже смачну воду з Добростанів. (Ю. Винничук – MOVAinfo)</p>
<p>4. Служить почвой, основой для развития чего-л. Его <i>питало</i> чувство злости. Человека <i>питает</i> любовь.</p>	<p>Живити. <i>В перському золотому полоні він був не менш самотнім, але там його живила</i> пекуча мрія – <i>колись вирватися на волю й довести собі й іншим, що не даремно прожив своє життя</i> (І. Білик – MOVAinfo)</p>
<p>5. Ощущать, иметь в душе, вынашивать в себе. <i>Питать</i> доверие. <i>Питать</i> надежду. <i>Питать</i> ненависть. <i>Питать</i> отвращение. <i>Питать</i> страх. <i>Питать</i> намерение, замысел. <i>Питать</i> мнение, представление о себе. <i>Питать</i> уважение к преподавателям. <i>Питать</i> родительские чувства.</p>	<p>Почувати, відчувати, мати. <i>Відомо, що дельфіни почувують</i> симпатію до людей, <i>непоясненим поки що є їхній постійний потяг – бути з людьми</i> (Олесь Гончар – MOVAinfo); <i>Можже, і їм, морським створінням, властиво відчувати</i> потребу в людському теплі? (Олесь Гончар – MOVAinfo); <i>А чоловік сотворений для небесних благ, тож повинен відчувати</i> відразу до всього земного (П. Загребельний – MOVAinfo); <i>Я ще мав</i> сподіванку, <i>що ось-ось нагодиться Саватій Ярчук, і ретельно готувався до розмови, однак і він не казав</i> сюди носа (В. Шкляр – MOVAinfo)</p>

У першому значенні російське дієслово співвідносне з похідним *напитать*, що має результативне значення, підтверджене тим, що словник наводить дієслово *накормить*, використане для його тлумачення, як видову пару до *кормить*. Пор.: *напитать* – нар.-разг. 'накормить'. *Детей надо обуть, одеть, напитать. Напитать* всю семью. У матеріалі знаходимо також

похідне дієслово зі значенням неповноти (частковості) виконання дії у значенні, не зафіксованому словником: *доярки выносят под одеждой мешки с комбикормом. Домашнюю живность подпитать, а живностью семью* («Волга» – НКРЯ). Український словник фіксує лише одне похідне, співвідносне з дієсловом *харчувати* у цьому значенні *підхарчувати* розм. ‘підгодувати’: *Давайте, мабуть, справді поховаємо весь цей мотлох, а вже тоді я вас підхарчую* (П. Загребельний – СУМ). І в словнику, і в матеріалі знаходимо також синонімічне *підживити* саме у цьому значенні, хоча словник не фіксує відповідного значення для базового дієслова *живити*: *Новий врожай далеко, а то б хоч колосок сирий підживив; доїмо конину, тоді – край* (Василь Барка – MOVAinfo). Найповнішу префіксальну сполучуваність, симетричну в зіставлюваних мовах, мають у цьому значенні дієслова рос. *кормить* і укр. *годувати*. Пор. рос. *накормить, покормить, раскормить, подкормить, закормить, перекормить, прокормить, скормить, откормить*; укр. *нагодувати, погодувати, розгодувати, підгодувати, загодувати, перегодувати, прогодувати, згодувати, відгодувати*. 2-4 значення російського дієслова співвідносні з похідним *подпитать*, що вказує на неповноту виконання дії, симетричне похідне є в українського дієслова *живити* у відповідних значеннях: *пересадила жовті братки і примули у кошачок, підживила їх добривом і полила*. (М. Гримич – MOVAinfo); *Він пожвавішав, повеселішав, неначе вхопив іскру од веселого Кованька і підживив свої розторсані нерви, застояну кров* (І. Нечуй-Левицький – СУМ). Результативне значення російського похідного до 2-3 значень з префіксом *на-* *напитать* в українській мові передається дієсловами *наситити, забезпечити*, що не мають безпрефіксних мотиваторів, натомість співвідносні з дієсловами НДВ *насихувати, забезпечувати*, що є відповідниками до російського *питать* у цих значеннях. Четверте значення не має видової пари в російській мові і не перекладається парними за видом дієсловами українською. Не мають префіксальних похідних аналізоване російське дієслово у п'ятому значенні і його українські семантичні відповідники, оскільки це значення не передбачає можливості аспектуальної модифікації.

Висновки. Навіть за близької спорідненості мов семантична структура багатозначних лексем у них нерідко не збігається. Для дієслова це надактуально, оскільки йому притаманний найвищий ступінь багатозначності серед усіх частин мови. Словотворчі засоби в кожній мові також власні, хоча в українській і російській мовах мають багато спільного внаслідок етимологічної спорідненості. Уведення поняття аспектуальної парадигми базового дієслова дає змогу розглядати мотивати, які модифікують його аспектуальне значення і визначені для кожного лексико-семантичного варіанта окремо, як певний комплекс, який є формальним маркером аспектуального значення мотивата. Порівняння мотиваційних зв'язків семантичних еквівалентів різних мов показує, що у формуванні аспектуальної парадигми провідна роль належить саме семантичному чиннику, тому аспектуальні похідні різних значень російських дієслів досить часто різняться між собою, натомість українські семантичні еквіваленти, незалежно від того, чи є вони значеннями того самого дієслова, чи належать до різних лексичних одиниць в українській мові, мають аспектуальні парадигми, подібні до російських. Відмінності у складі аспектуальних парадигм семантичних еквівалентів різних мов зумовлені: 1) специфікою розвитку префіксальних систем (неповною відповідністю арсеналу префіксів); 2) особливостями словотвірної структури семантичних еквівалентів базових одиниць (вихідна відсутність / наявність

префікса); 3) додатковими семантичними відтінками одиниць, використовуваних як міжмовні еквіваленти (неповною міжмовною еквівалентністю). Порівняльне вивчення семантичної структури базових дієслів споріднених мов та їхніх аспектуальних парадигм сприяє уточненню семантичної структури одиниць кожної з мов, а встановлення їхніх аспектуальних парадигм дає змогу цілеспрямовано формувати частину реєстру словника, яка складається з похідних одиниць, і послідовно виокремлювати в них лексико-семантичні варіанти, які спираються на різні значення базових дієслів і нерідко залишаються поза увагою укладачів, які більше звертають увагу на полісемію та омонімію префіксів. Словникова фіксація не лише парних за видом, але й усіх аспектуальних похідних багатозначного дієслова дуже важлива як методичний прийом для навчання мови як другої.

Бібліографія

- Ахманова, О. С. (1957). *Очерки по общей и русской лексикологии*. Москва: Учпедгиз.
- Калько, М. І. (1990) *Видова неоднорідність багатозначного дієслова в сучасній українській мові* (Автореф дис. ... канд. філол. наук). Київський державний педагогічний інститут, Київ.
- Петрухина, Е. В. (2000). *Аспектуальные категории глагола в русском языке в сопоставлении с чешским, словацким, польским и болгарским языками*. Москва: Изд-во МГУ.
- Соколов, О. М. (2009). *Вопросы структурно-семантической дивергенции в лексике*. Нежин: Гідромакс.
- Соколова, С. О. (2003). Аспектуальні категорії українського дієслова на тлі інших слов'янських мов. *Українська мова*, 2, 61-70.
- Соколова, С. О. (2004). Видовые оппозиции в русском и украинском языках: сопоставительное изучение. В: М. Ю. Черткова (ред.) *Труды аспектологического семинара МГУ им. М. В. Ломоносова*, 4. (с. 166-175). Москва: Изд-во МГУ.
- Соколова, С. О. (2016). Аспектуальная парадигма базового глагола как его классификационный признак. *Scando-Slavica*, 62, 1, 79-99.
- Шелякин, М. А. (2007). *Категория аспектуальности русского глагола*. Москва: URSS.

Список скорочень використаних джерел

- БТС – С. А. Кузнецов (гл. ред.) (2014). Большой толковый словарь русского языка. (Первое издание: СПб.: Норинг, 1998). Отримано з <http://gramota.ru/slovari/info/bts/>.
- НКРЯ – *Национальный корпус русского языка*. Отримано з <https://ruscorpora.ru/new/index.html>.
- РУС – Гриценко П. Ю. (гол. ред.) (2011-2014). *Російсько-український словник у чотирьох томах*. Київ: Знання.
- СУМ – І. К. Білодід (гол. ред.) (1970-1980). *Словник української мови*. В 11-ти томах. Київ: Наукова думка. Отримано з <http://sum.in.ua>.
- MOVАinfo – *Корпус української мови*. Отримано з <http://www.mova.info/corpus.asp>.

References

- Ahmanova, O. S. (1957). *Ocherki po obshhej i russoj leksikologii*. Moskva: Uchpedgiz.
- Kal'ko, M. I. (1990) *Vydova neodnorodnist' bahatoznachnoho diyeslova v suchasniy ukrayins'kiy movi* (Avtoref dys. ... kand. filol. nauk). Kyiv's'kyy derzhavnyy pedahohichnyy instytut, Kyiv.
- Petruhina, E. V. (2000). *Aspektual'nye kategorii glagola v russkom jazyke v sopostavlenii s cheshskim, slovackim, pol'skim i bolgarskim jazykami*. Moskva: Izd-vo MGU.
- Sokolov, O. M. (2009). *Voprosy strukturno-semanticheskoy divergencii v leksike*. Nezhin: Gidromaks.
- Sokolova, S. O. (2003). *Aspektual'ni katehoriyi ukrayins'koho diyeslova na tli inshykh slov'yans'kykh mov*. *Ukrayins'ka mova*, 2, 61-70.

- Sokolova, S. O. (2004). Vidovye oppozicii v russkom i ukrainskom jazykah: sopostavitel'noe izuchenie. V: M.Ju. Chertkova (red.) *Trudy aspektologicheskogo seminaru MGU im. M.V. Lomonosova*, 4. (s. 166-175). Moskva: Izd-vo MGU.
- Sokolova, S. O. (2016). Aspektual'naja paradigma bazovogo glagola kak ego klassifikacionnyj priznak. *Scando-Slavica*, 62, 1, 79-99.
- Sheljakin, M. A. (2007). *Kategorija aspektual'nosti russkogo glagola*. Moskva: URSS.

List of abbreviations of used sources

- BTS – S. A. Kuznecov (gl. red.) (2014). Bol'shoj tolkovyj slovar' russkogo jazyka. (Pervoe izdanie: SPb.: Norint, 1998). Retrieved from <http://gramota.ru/slovari/info/bts/>.
- NKRJa – Nacional'nyj korpus russkogo jazyka Retrieved from <https://ruscorpora.ru/new/index.html>.
- RUS – P.Yu. Hrytsenko (hol. red.) (2011-2014). Rosiys'ko-ukrayins'kyu slovnyk u chotyr'okh tomakh. Kyyiv: Znannya.
- SUM – I. K. Bilodid (hol. red.) (1970-1980). Slovnyk ukrayins'koyi movy v 11-ty tomakh. Kyyiv: Naukova dumka. Retrieved from <http://sum.in.ua>.
- MOVAinfo – Korpus ukrayins'koyi movy. Retrieved from <http://www.mova.info/corpus.asp>.

Резюме

Соколова Світлана

АСПЕКТУАЛЬНА СИМЕТРІЯ ТА АСИМЕТРІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ І РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ

Постановка проблеми. Проблема семантичної і формальної співвідносності лексичних одиниць різних мов має значення для порівняльного дослідження специфіки мовного членування і мовної картини світу загалом. Вона важлива також для практики викладання мови як нерідної, особливо в умовах контактного близькоспорідненого білінгвізму.

Мета статті. Метою цієї статті є вивчення специфіки співвідношення з похідними, що утворюють його аспектуальну парадигму, окремих значень багатозначних російських дієслів порівняно з їхніми українськими семантичними еквівалентами, також визначеними на рівні лексико-семантичних варіантів.

Методи дослідження. Основним методичним прийомом є опозиційний аналіз, застосований як до одиниць однієї мови, так і різних мов. Семантичну структуру дієслів встановлено за лексикографічними джерелами і скореговано за корпусними даними. Склад аспектуальних парадигм встановлено за словотвірними і зворотними словниками, семантичні відношення перевірено за тлумачними словниками шляхом порівняння тлумачень.

Основні результати дослідження. За симетрії семантичної структури базових дієслів різних мов зазвичай спостерігаємо й аспектуальну симетрію: рос. *белеть₁: забелеть* – укр. *біліти – забіліти*, рос. *белеть₂: побелеть* – укр. *біліти, білішати: побіліти, побілішати*, рос. *белеть₃: забелеть, побелеть* – укр. *біліти, дніти: задніти, побіліти*. За асиметрії семантичної структури базових дієслів семантичні еквіваленти нерідко мають подібні похідні: рос. *гладить₁ – выгладить, погладить, разгладить* – укр. *прасувати – випрасувати, попрасувати, розпрасувати*; рос. *гладить₂ – погладить*, укр. *гладити – погладити*; рос. *гладить₃ – разгладить*, укр. *рівняти – розрівняти*. За асиметрії семантичної структури базових дієслів трапляється часткова аспектуальна асиметрія: серед аспектуальних похідних рос. дієслова *болеть₁* знаходимо дієслова пом'якшувального РДД *побаливать, похварывать*

і *прибаливать*, *прихварывать* та дієслово *баливать* із багатократним значенням, паралелей яким немає в українському матеріалі, у якому натомість знаходимо дієслова розм. *вихворіти* і діал. *виболіти* та *похворіти* зі значенням 'захворіти (про всіх або багатьох)'.
Висновки і перспективи. Навіть за близької спорідненості мов семантична структура багатозначних дієслів у них нерідко не збігається. Словотворчі засоби в кожній мові також власні, хоча в українській і російській мають багато спільного внаслідок етимологічної спорідненості. Уведення поняття аспектуальної парадигми базового дієслова дає змогу розглядати мотивати, які модифікують його аспектуальне значення і визначені для кожного лексико-семантичного варіанта окремо, як певний комплекс, який є формальним маркером аспектуального значення мотивата. У формуванні аспектуальної парадигми провідна роль належить саме семантичному чиннику, тому аспектуальні похідні різних значень російських дієслів досить часто різняться між собою, натомість їхні українські семантичні еквіваленти, незалежно від того, чи є вони значеннями того самого дієслова, чи належать до різних лексичних одиниць в українській мові, мають аспектуальні парадигми, подібні до російських. Відмінності у складі аспектуальних парадигм різних мов зумовлені: специфікою розвитку префіксальних систем; особливостями словотвірної структури семантичних еквівалентів базових одиниць; додатковими семантичними відтінками одиниць, використовуваних як міжмовні еквіваленти. Порівняльне вивчення семантичної структури базових дієслів споріднених мов та їхніх аспектуальних парадигм сприяє уточненню семантичної структури одиниць кожної з мов, а встановлення їхніх аспектуальних парадигм дає змогу цілеспрямовано формувати реєстр словника. Словникова фіксація усіх аспектуальних похідних багатозначного дієслова дуже важлива як методичний прийом для навчання мови як другої.

Ключові слова: багатозначне дієслово, семантична структура, аспектуальна модифікація, аспектуальна парадигма, міжмовна асиметрія, міжмовна симетрія.

Abstract

Sokolova Svitlana

ASPECT SYMMETRY AND ASYMMETRY IN UKRAINIAN AND RUSSIAN LANGUAGES

Background. The problem of the semantic and formal comparability of lexical units of different languages is important for comparative research of the specific linguistic division and the linguistic picture of the world in general. It is also important for the practice of teaching language as a non-mother tongue, especially in the context of contact closely related bilingualism.

Purpose. The purpose of this article is to study the specifics of the relationship with the derivatives, forming its aspectual paradigm, individual meanings of polysemantic Russian verbs, compared to their Ukrainian semantic equivalents.

Methods. The main methodological technique is opposition analysis, applied to both units of the same language and different languages. The semantic structure of verbs is established according to lexicographic sources and is updated to reflect corpus-based approach. The composition of aspectual paradigms is established according to word-forming and reverse dictionaries, semantic relations are checked with the help of explanatory dictionaries by comparing interpretations.

Results. By the symmetry of the semantic structure of the basic verbs of different languages, we usually observe aspectual symmetry: rus. *белеть₁*: *забелеть* – ukr. *біліти* – *забіліти*, rus. *белеть₂*: *побелеть* – ukr. *біліти*, *білішати*: *побіліти*, *побілішати*, rus. *белеть₃*: *забелеть*, *побелеть* – ukr. *біліти*, *дніти*: *задніти*, *побіліти*. According to the asymmetry of the semantic structure of basic verbs, semantic equivalents often have similar derivatives: rus. *гладить₁* – *выгладить*, *погладить*, *разгладить* – ukr. *прасувати* – *випрасувати*, *попрасувати*, *розпрасувати*; rus. *гладить₂* – *погладить*, ukr. *гладити* – *погладити*; rus. *гладить₃* – *разгладить*, ukr. *рівняти* – *розрівняти*. By the asymmetry of the semantic structure of basic verbs, partial aspectual asymmetry occurs: among aspectual derivatives, of the Russian verb *болеть* we find the verb of softening Aktionsart *побаливать*, *похварыватъ* і *прибаливать*, *прихварыватъ* and the verb *баливать* with a multiple meaning, the parallels of which are not found in Ukrainian material, in which we find: colloquial *вихворіти* and dialectic *виболіти*, *похворіти* ('start being sick' – about all or many).

Discussion. In spite of the close relationship of languages, the semantic structure of polysemous verbs often does not coincide with them. Word-formation tools in each language are also their own, although Ukrainian and Russian have much in common due to etymological relationship. The concept of an aspectual paradigm of a basic verb allows to consider motivated verbs, that modify the aspectual meaning and are defined for each lexico-semantic variant separately, as a certain complex, that is a formal marker of the aspectual meaning of the motivator. In the formation of the aspectual paradigm, the leading role belongs to the semantic factor, therefore, the aspectual derivatives of different meanings of Russian verbs often differ from each other, but Ukrainian semantic equivalents, regardless of whether they are meanings of the same verb, whether they belong to various lexical units in the Ukrainian language, have aspectual paradigms similar to the Russian ones. Differences in the composition of aspectual paradigms of different languages are due to: the specifics of the development of prefix systems; features of word-forming structure of semantic equivalents of basic units; additional semantic shades of units used as interlingual equivalents. Comparative study of the semantic structure of the basic verbs of related languages and their aspectual paradigms helps to clarify the semantic structure of the units of each of the languages, and the establishment of their aspectual paradigms makes it possible to form a dictionary register. Vocabulary fixation of all aspectual derivatives of polysemantic verb is very important as a methodological technique for teaching language as a second one.

Keywords: polysemous verb, semantic structure, aspectual modification, aspectual paradigm, interlingual asymmetry, interlingual symmetry.

Відомості про автора

Соколова Світлана, доктор філологічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики Інституту української мови НАН України (Україна), e-mail: a-senchuk@ukr.net

Sokolova Svitlana, Doctor of Philology, Professor, Institute of the Ukrainian Language of National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine), the Department of Stylistics, Language Culture and Sociolinguistics, e-mail: a-senchuk@ukr.net

ORCID 0000-0003-0052-6128

Надійшла до редакції 05 грудня 2020 року
Прийнято до друку 27 грудня 2020 року

Anja Gattnar

**TIME REFERENCE IN INDIRECT SPEECH IN RUSSIAN
AS A NON-SOT LANGUAGE***

The paper deals with the interpretation of time reference in comprehension of indirect speech in Russian. The focus of the investigation is on the distinction between simultaneous and backward-shifted events in past-under-past condition. While many studies on indirect speech in Russian solely discuss tense forms, the paper is focused on the usage of verbal aspect in past-under-past condition. A sentence transformation test and a picture recognition task give first insights into aspect use, interpretation, and processing of indirect speech sentences in Russian.

Keywords: *indirect speech, verbal aspect, tense, experimental methods, sentence transformation test, picture recognition task.*

Introduction. Time reference in reported speech is an object of investigation especially in English linguistics. This interest has to do with the way English tenses behave in indirect speech. The following example demonstrates this peculiarity of English:

- (1) *Mary said that she liked dogs.*
(1a) *Mary said: "I like dogs."*
(1b) *Mary said: "I liked dogs."*

The reported speech in (1) can refer to a report of the direct speech in (1a) or in (1b). The direct speech in (1a) has a simultaneous reading and in (1b) a backward-shifted reading. This phenomenon is known as sequence of tense (SOT). In case of a complement clause embedded under a past-marked verb, the verb tense in the complement clause agrees with the verb in the main clause, but differs from the tense used in the original direct speech (Costa & Branco, 2012, p. 87).

Other languages, like Russian, do not exhibit SOT. In (2), example (1) has been translated into Russian:

- (2) *Маша сказала, что ей нравились собаки.*
Maria say.PFV.PAST that she like.IPFV.PAST dogs.

*The research was funded by the German Research Foundation (DFG) – SFB 833 – project number 75650358.

Project C2: Verbal Aspect in Context. Contextual Dynamization vs. Grammar.

© Gattnar A., 2020

DOI: 10.24025/2707-0573.2(3).2020.218977

The reading for the direct speech is only (2a):

- (2a) *Маша сказала: «Мне нравились собаки.»* backward-shifted reading
 Maria say.PFV.PAST: “I like.IPFV.PAST dogs.”
 *(2b) *Маша сказала: «Мне нравятся собаки.»* simultaneous reading
 Maria say.PFV.PAST: “I like.IPFV.PRS dogs.”

In the above-mentioned above readings, (2a) would be backward-shifted due to tense in the complement clause, but the indirect speech in (2) does not represent (2b). The correct transformation for (2b) we find in (2’):

- (2’) *Маша сказала, что ей нравятся собаки.*
 Maria say.PFV.PAST that she like.IPFV.PRS dogs.

The complement clause embedded under a past-marked verb adopts the verb tense of direct speech but does not agree with the indirect clause as in SOT languages. The tense of direct speech is transferred into the subordinate sentence of indirect speech, regardless of the tense of the verb that introduces the complement clause. In Russian, there is a grammatical category of aspect. Simply explained, the aspect of a verb expresses how the situation described by the verb extends over time. In (2), the verb in the complement clause is in imperfective past form, but it could also be in the perfective aspect:

- (2’’) *Маша сказала, что ей понравились собаки.*
 Maria say.PFV.PAST that she like.PFV.PAST dogs.

In the comparative research literature, Russian is often used as example of a non-SOT language (e.g., Komitsevich, 2007; Kubota et al., 2009; Minor, 2012; Altshuler, 2008). In past-under-past constructions, the authors do not mention the difference between IPF and PF past-under-past. They use examples with subordinated stative verbs or perception verbs in the main clause. Other verbs types, such as activities, accomplishments or achievements, for which verb aspect is relevant for their interpretation as backward-shifted or overlapping, are hardly or never discussed.

The aim of this paper is to answer the question of how sentences like (2’) and (2’’) are interpreted according to time reference, which I perceive to be a gap in the literature.

This paper is structured as follows: In the next section, I present the theoretical background and the current state of the relevant research. Then, I present my own empirical research. I introduce the data of a corpus study, as well as of two experiments, namely a sentence completion test and a picture recognition experiment. Finally, I summarize the results, discuss them, and reflect on further questions and possible future research.

Theoretical background. Most of the research on Russian reported speech concentrates on time reference in indirect speech, focusing verb tense without mentioning verbal aspect.¹ This kind of research literature compares Russian as non-

¹ Another aspect concerning reported speech is the analysis of the time reference in sentences with perception verbs (Grønn & Stechow, 2010). In this paper, I will not go into perception but concentrate only on verbs of saying.

SOT language with English as an SOT language, demonstrating tense shift in English complement clauses by using examples like (3) and (3'):

(3) *Машиа сказала, что Вова спит.*

(3') *Maria said that Vova was sleeping.*

English reported speech is ambiguous regarding the time relation between Maria's speaking and the described sleeping event. The sleeping event in (3') – the English translation of (3) – is reported as backward-shifted or simultaneous, whereas in (3), the present tense verb in the complement clause refers solely to simultaneity. The complement clause is in a present-under-past condition. A backward-shifted reading is impossible for present-tense Russian complement clauses. Instead, you get backward-shifted reading in the past-under-past condition, such as (4):

(4) *Машиа сказала, что Вова спал.*

The sleeping event in reported speech (4) took place before Maria told it. In the following, I want to explain this time reference in indirect speech in Russian under the mentioned two conditions: present-under-past and past-under-past.

Let us start with a direct speech example found in the Russian National Corpus (RNC):

(5) *«С биатлонной командой работает замечательный специалист», сказал профессор.*

With the biathlon team work.IPFV.PRS a famous expert, say.PFV.PST professor.

(RNC «Izvestija», 2003.02.20)

The verb in (5) is in third person present tense. Referring to time reference, we can explicate that the mentioned *specialist* is working with the team at the speaking moment *S*.² Event *E* coincides with reported speech moment *R*. Example (6) represents example (5) in reported speech:

(6) *Профессор сказал, что с биатлонной командой работает замечательный специалист.*

The professor say.PVF.PST that with biathlon team work.IPFV.PRS a famous expert.

The verb in the complement clause (or 'dependent part' according to Barentsen, 1996, p. 15) is in present tense, as in the direct speech, whereas the main clause is in past tense. This phenomenon is known as present-under-past. The embedded present tense verb «marks a situation that was present at the time that the situation in the main clause held» (Costa & Branco, 2012, p. 87). In Figure 1, I illustrate the time reference for present-under-past. The arrow represents a time axis from past to future, *R* marks the point in time of the original utterance on the time axis, *S* tags the point in time of the indirect speech, and finally, and *E* labels the point in time at which the narrated event took place relating to *R*.³

² The time when the speaker produces the utterance.

³ According to Reichenbachian representations.

Figure 1: Time reference for present-under-past

We paraphrase (6) according to time reference: utterance S at t_1 reports that a speaker in t_0 says by R_0 that E in t_0 .⁴ Whereas in English the main verb determines the verb in the complement clause (agreement of tenses), Russian maintains time reference between R and E . A complement clause does not depend on the tense of the main verb (Barentsen, 1996, p. 15).⁵ Thus, Russian does not know agreement of tenses. The present tense in the complement clause is a relative present that expresses simultaneity with a superordinate past (Grønn & Stechow, 2010, p. 110).⁶ In example (5), we presented a direct speech that refers to an ongoing activity. In Example (7), we see a modification of example (5), transferring it into past tense:

- (7) «С биатлонной командой работал замечательный специалист»,
сказал профессор.

With the biathlon team work.PST a famous expert say.PST professor.

The proposition in (7) refers to an event in the past. This event happened before speaking moment. When we transform the past direct speech into indirect speech in (8), the verb in the complement clause has to be past tense:

- (8) Профессор сказал, что с биатлонной командой работал замечательный специалист.

The professor say.PST that with biathlon team work.PST a famous expert.

The complement clause refers to an event that is located somewhere before R_0 . The time relation in the complement clause is called past-under-past.

So far, I have brought forward arguments concerning tense relation in complement clauses of reported speech according to the original direct speech. However, there is also another perspective on the interpretation of relation in indirect speech considering verbal aspect and its aspectual functions. As A. Barentsen (1996, p. 32) mentions, the choice of IPF present or IPF past in reported speech is «not a matter of tense but of aspect». Regarding verbal aspect in past-under-past, there are two different indirect speech sentences possible:

- (9) Маша сказала, что Антон закрыл окно.

Maria say.PST that Anton close.PFV.PST window

- (10) Маша сказала, что Антон закрывал окно.

Maria say.PST that Anton close.IPFV.PST window

In (9), the subordinate verb is perfective; in (10) the subordinate verb is imperfective. Both indirect speeches represent the past-under-past condition.

⁴ t =time; t_0 is the time when direct speech is uttered; t_1 lies right from t_0 on the time axis, which means t_1 is posterior according to t_0 , t_{0-x} is anterior in relation to t_0 .

⁵ 'explanatory clauses' (*iz'jasnitel'nye pridatocnye predlozhenija*).

⁶ B. Comrie (1985) distinguishes between absolute and relative tense. An *absolute tense* is interpreted at the speech time whereas a *relative tense* is interpreted at a time supplied by the linguistic context and may differ from the speech time.

Nevertheless, the utterance S in (9) is different from S in (10). According to A. Barentsen (1996), the IPF past tense form in the dependent clause in (10) is an absolute tense, because it refers «directly to the utterance time» and introduces «in the semantic representation a temporal relation with the utterance time as one of its arguments» (Costa & Branco, 2012, p. 4). When we remember the aspect functions, the interpretation of (10) might be progressive, iteration, habituality, in short a non-episodic event ‘closing a window’. The initial and final boundaries of the event denoted by the imperfective verb are not included in the reference time. The perspective rules out the endpoints of the narrated event. The use of IPF aspect does not focus on time reference but on the modality of the event. A non-episodic event E is true in t_{0+x} and t_0 and probably also in t_1 , too. The PF past-under-past in (9) requires a viewpoint that establishes the perspective of an event within R_0 (see Comrie, 1976; Klein, 1994; Borik, 2006; Kazanina & Phillips, 2003). For interpretation of reported speech such as (9) or (10) it means that

«(...) perfective preterit presents an event as a complete link in the chain of events, it 'moves the narration forward', whereas imperfective preterit halts the narration by concentrating on certain details or presenting a parallel situation that can be regarded as part of the background of the story». (Barentsen 1996, p. 51)

Emphasizing the characteristics of the event does not place the event in a time scheme. This may be the most important difference from SOT languages. The following figures illustrate this distinction. Figure 2 illustrates the time reference such as in (9), and Figure 3 such as in (10):

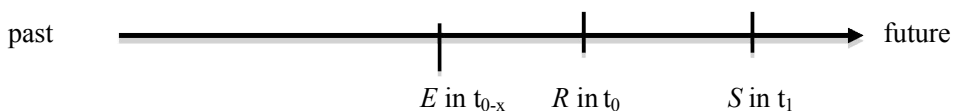

Figure 2: Time reference for PF *past-under-past*, shifted reading, anterior

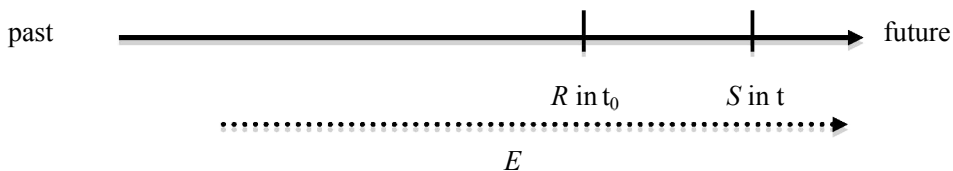

Figure 3: Time reference for IPF *past-under-past*, overlapping reading

In Figure 2, one possible point is marked on the timeline at which E could have taken place. All other potential points are temporally in anteriority of the reported speaking time R_0 . Event E_{0-x} is completed at R_0 . The interpretation is a backward-shifted reading. Starting and ending points are located before t_0 . There is «an ‘internal limit’ [...] that is encoded in the lexical meaning of a perfective verb.» (Barentsen, 1996, p. 33) The situation is different with IPF past-under-past indirect speech. The time reference for IPF past-under-past is shown in Figure 3. The beginning of the event E falls together with the start point of a time span in which E is going on. Event E described in the complement clause has begun before R_0 but there is no evidence about the completion of E at t_0 . The narrated event is still in progress in t_0 . There is no ‘internal limit’ of the action or the event.

A. Grønn & A. von Stechow (2010) assume that reported speech such as in (10) is interpreted as simultaneous reading. I argue against this because, according to their terms, there would be no difference between (10) and (11):

- (11) *Машиа сказала, что Антон закрывает окно.*
 Maria say.PST that Anton close.IPFV.PRES window

If both complement clauses would be simultaneous to *R*, what indicates past tense in (10)? In my view, IPF past tense in (10) indicates anteriority of *E* according to *R*, whereas in (9) *E* coincides with *R*. The event started at t_{0-x} and the indirect speech corresponds to the report of this event that continues at least until t_0 (but also could continue after t_0). Whether the beginning of the event that is backward-shifted according to a speech moment *R* or the ending are emphasized. In a *past-under-past* situation, I suggest the interpretation of (11) as overlapping reading for the complement clause in relation to *R*. In Figure 4, I illustrate three types of time reference in indirect speech in Russian. Present-under-past indicates simultaneity. The complement clause expresses a progressive event, and the topical time coincides with an event that happened in a “subjective now” (Klein, 1994). Past-under-past can refer to shifted reading with perfective subordinate verb or overlapping reading with imperfective subordinate verbs. D. Altshuler (2008) argues that IPF past-under-past requires a simultaneous interpretation insofar as the event is not located in the past, but is rather a general factual statement that does not say anything about the relationship to reference time. I partly agree with him. Regardless, I would take into account the time relation expressed by verb tense in the complement clause. It localizes *E* on the time axis somewhere before *R*, even if it is understood as a valid general factual statement without a concrete localization in time.

A. Grønn (2007) agrees with D. Altshuler. He notes that the factual IPF aspect encodes the fact that an event has taken place but does not locate the event in time. In contrary to them, I assume that in reported speech, the time reference between *E* and *R* is more important than the aspectual function as a general factual statement. A past subordinated verb establishes a relative time reference even if it refers to a general factual statement. Therefore, I am of the opinion that IPF past-under-past has an overlapping meaning. Figure 4 illustrates time reference in past-under-past condition in indirect speech in Russian.

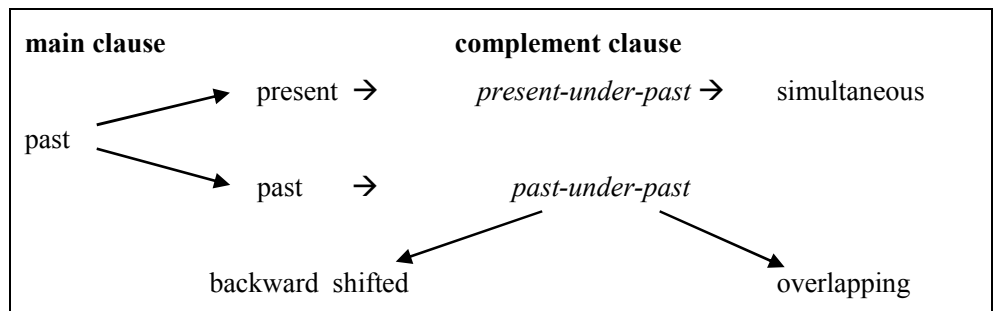

Figure 4: Time reference in indirect speech

In the next section, I present some empirical data. First, I present a corpus investigation in the Russian National Corpus (RNK) on the distribution of tense and aspect in reported speech in Russian. Second, I present the data of a sentence transformation test. Finally, I will set out a picture recognition experiment on the

interpretation of time relation in IPF past-under-past and PF past-under-past conditions.

Methods and results

a. Corpus investigation. With the corpus investigation, I checked the potential frequency of indirect speech regarding the choice of tense and verbal aspect for subordinate verbs in indirect speech. For the investigation, I used the main corpus of the RNK. In the search query, I concentrated on the indirect speech introduced by the speech verb *сказать* ‘to say’ in the main sentence:

1. *сказать* [indic, praet] *что* [S, nom] [V,indic,praes]
to say that
2. *сказать* [[indic, praet] *что* [S, nom] [V,indic,praet,pf]
3. *сказать* [[indic, praet] *что* [S, nom] [V,indic,praet,IPF]

In all three queries, the main clause is built with the verb *сказать* ‘to say’ in past tense, followed by the conjunction *что* ‘that’, one noun in nominative and one verb in indicative mood in present or past tense. There are no other words in between the tags. In past tense, I distinguish between imperfective and perfective verbs. For present tense, only imperfective verbs are possible.

Using the three queries I received a total of 1386 hits for indirect speech sentences with *сказать* ‘to say’ in the main sentence. The hits are distributed as 57% past-under-past and 43% are present-under-past indirect speech sentences. Regarding only past-under-past, there are 733 hits: 69% of the hits are PF past-under-past and 31% IPF past-under-past. From the hits for imperfective I had to eliminate 48% because they express reported states. The aspect for state verbs is always imperfective. The remaining 52% are expressions for events. The event verb could appear either as an imperfective or perfective verb, expressing an unlimited or limited event.

Example (12) represents one of the hits for a subordinated IPF verb, here *отдавать*, in indirect speech, whereas in example (13), found in the internet, there is the same ‘to give sth to so’ event explicated by the PF subordinated verb *отдать*:

- (12) *Привез ее Вене Валера Котов. Сказал, что Седакова отдавала.IPFV.PST ее читать университетским профессорам. Так и затерялась.* [RNK; Наталья Шмелькова. Последние дни Венедикта Ерофеева (2002)]

Valera Kotov brought it [a book] to Vienna. He said that Sedakova gave it to university professors to read. So it got lost.

- (13) *Муж сказал жене, что отдал.PFV.PST все деньги беременной официантке. Она поддержала его, когда узнала имя ребенка.* [<https://medialeaks.ru/0910lfc-str-good-waitress/>; 05.11.2020]

The husband told his wife that he gave all the money to the pregnant waitress. She supported him when she found out the name of the child.

Considering the relation to speaking time in past-under-past, example (12) represents an overlapping, whereas example (13) stands for backward-shifted reading.

To sum up, we observe a majority for PF past-under-past indirect speech. IPF past-under-past is in nearly half of the IPF hits used to report states. That means that the IPF aspect is used significantly less in past-under-past reported speech than PF aspect.

In the following section, I present the data of a sentence transformation task that gives evidence of speaker competence in transforming direct speech into indirect speech.

b. Sentence transformation test. The sentence transformation test yields knowledge from language production. Behind this is the question of how Russian native speaker transfer direct speech into reported speech according to tense and verbal aspect use. Russian is known as non-SOT language; therefore, I assume that Russian native speakers adopt the verb tense of the direct speech and purely transfer it into indirect speech (see examples (1) to (3)). For the present tense, I assume that all participants choose present IPF verbs for present tense direct speech. In terms of past tense, I expect PF past subordinate verb for PF past verbs of direct speech.

In two lists, 16 target direct speech sentences are presented together with 32 filler sentences in two conditions, either with an IPF present or a PF past predicate. On the screen, a direct speech sentence appears for six seconds:

- (14) *Медсестра говорит: «Полицейский избивает женщину после шумевшей уличной демонстрации».*
The nurse says, “A police officer beats a woman after a sensational street demonstration.”

It disappears, and the beginning of an indirect speech sentence emerges:

- (15) *Она сказала, что _____*
She said that _____

The participants were asked to complete the indirect speech sentence into the free space according to the direct speech that they have read before. It is important that the direct speech sentence disappears and the participants transform the sentence from memory. This prevents the participants from simply copying the original verb form.

We implemented the experiment with the experimental software OnExp⁷. In the experiment participated 27 graduated students (21 female, 9 male, Russian native speaker). In 87% of the transferred sentences, the tense of the verb in direct speech was adopted. Only in 13% of cases was the verb tense changed⁸, namely present tense to past. Considering the aspect choice in case of the tense switch, the participants transferred 53% into IPF past and 47% into PF past.

The result confirms my assumptions concerning the verb tense transfer from direct into indirect speech. One can state at this point that Russian native speaker actively know the difference between present-under-past and past-under-past. The distribution of verbal aspect in the cases when they transferred present into past was interesting. For this case, I would rather have expected the participants to prefer PF past verbs.

In the next step, I engaged in the different interpretation of time reference in past-under-past for IPF and PF subordinate verb conditions. I conducted a picture recognition task to collect more evidence on this research question.

c. Picture recognition experiment. The picture recognition experiment enables us to achieve clarity about the interpretation of time reference in reported

⁷ <https://onexp.textstrukturen.uni-goettingen.de/>

⁸ Altogether, 15 participants did not change tense, eight participants changed tense more than twice, one participant changed tense in eight cases, equally split in both aspects.

speech. With pictures that illustrate either ongoing events or completed events, I found a possibility to make speaker interpretation visible and reproducible.

As I have explained before, IPF past-under-past is interpreted as simultaneous or overlapping to *R*, and PF past-under-past is interpreted as backward-shifted referring to *R*. For the interpretation behavior of the participants, I assume that present-under-past solely evokes the recognition of the IPF event picture. In contrast, past-under-past with PF subordinated verb solely elicits the recognition of the PF event picture (result). For IPF subordinated verb in past-under-past condition, I suppose recognition for the IPF event picture (process) by the majority of answers. Besides the picture recognition itself, it is also possible to elicit the effort for picture recognition by measuring the response times (RTs). Concerning the attended RTs, I predict that picture recognition under the IPF past-under-past condition leads to higher RTs than picture recognition under IPF present-under-past. While the latter refers solely to simultaneity with *R*, IPF past-under-past includes a more difficult time reference. The indirect speech refers to an event whose beginning lies before *R* but is also true at *R* and even after *R*. The interpretation is more complicated because it combines backward-shifted and simultaneous and overlapping interpretation. This results in longer processing times and higher RTs. I expect the lowest RTs for PF past-under-past, because the matrix speech verb and the subordinated verb have PF past form. In present-under-past, the tenses in the matrix and in the subordinated sentences differ. This might evoke higher RTs for present-under-past than in PF past-under-past condition.

The picture recognition experiment consisted of 52 selected event pictures that originated from the *Biblioteka stimulov* ‘Stimuli database’ by Y. Akinina et al. (2015).⁹ These event pictures illustrate ongoing events. For each of the selected event pictures, we produced a picture version that shows the completion of the original event. In this way, we built 52 event picture pairs consisting of one picture for the ongoing event and a second for the completion of the respective event. Altogether, 16 target indirect speech sentences together with 16 target picture pairs are presented in a randomized setting mixed with 36 filler sentences and their proper picture pairs. The pictures illustrate the event reported in the indirect speech sentence or refer to the filler sentences. The target items appear in three conditions: subordinate verb in present, past PF or past IPF. The items are split into three lists. The experiment was run on the software E-prime and was conducted in the linguistic experimental lab at University of Tübingen.¹⁰

In total, 25 students participated¹¹. They all are undergraduated or graduated Russian native speakers. During the experiment, first, the target item appears on the screen. After reading, the participants press the space key. Then, a fixation cross turns up. After pressing the space key again, two pictures appear, one representing an ongoing event and the other a completed event. The task was to select the picture that fits with the reported event by pressing on the keyboard letter key ‘w’ for the picture on the left, and letter key ‘p’ for the picture on the right. The position of the pictures changes randomly. Additionally, I measured the reaction time for pressing a letter key. Figure 5 demonstrates a complete item with indirect speech and associated picture doubles:

⁹ For more information about this excellent event picture stimuli data base see <http://stim-database.ru/database/>

¹⁰ I would like to thank Pavel Glusko who produced the PF pictures, acquired the participants and organized the experiment.

¹¹ All participants were students of the Language Summer School at the University of Tübingen in 2019.

Анна сказала, что в своём гараже мужчина ремонтировал, по-видимому, свой сломавшийся автомобиль.
 Anna said that in her garage a man was fixing her broken car.

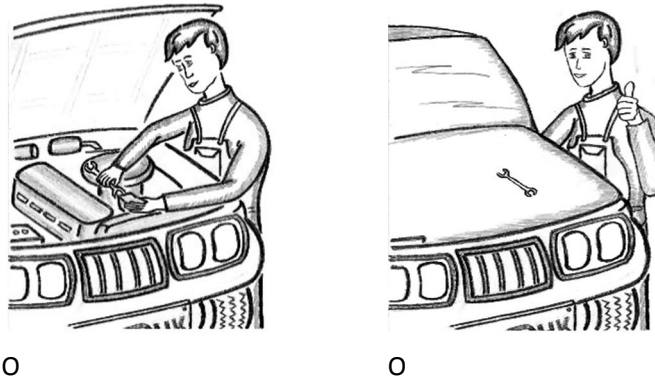

Figure 5: Picture recognition task, experimental design

After the data analysis, the result is as follows: more than 80% of the picture recognitions comply with my assumptions concerning the interpretation of time reference in the reported speech. As to present-under-past in 82% of the IPF items, the participants selected the IPF picture. As for IPF past-under-past, in 86% of the IPF past items, the participants selected the IPF picture, and, finally, in the case of PF past-under-past, 86% led to the recognition of the PF picture. There is no significant difference between the recognition rates for the three sentence conditions. Table 1 presents the mean RTs for picture recognition by pressing one of the letter keys:

Table 1: Mean reaction times for picture recognition.

	Present	Past_IPF	Past PF
RT in ms	2582,47	2607,2	2296,98

The RTs for present-under-past and IPF past-under-past are nearly the same, whereas PF past-under-past leads to significantly lower RTs. The result suggests that the interpretation of time reference for present-under-past und IPF past-under-past is more complicated than for PF past-under-past. The result does not reflect my predictions for IPF present-under-past. Recognition after PF past-under-past seems to be easier than under the IPF condition.

Discussion and conclusions. The corpus research has confirmed that present-under-past in reported speech in Russian is quite common. In case of past-under-past, PF subordinated verbs are preferred except in contexts that refer to states. Thus, only IPF aspect is correct due to aspectual functions and meaning. Aspect choice depends on the nature of the event (stative or non-stative), and time reference corresponds to relative time *R*.

The sentence transformation task was based on the question of how Russian native speaker transfer direct speech into reported speech according to tense and verbal aspect use. The data confirms my assumptions that Russian native speakers simply adopt the verb tense of the direct speech to perform an indirect speech sentence. According to present, all participants choose present IPF verbs for present tense direct speech. In terms of past tense, PF past subordinate verb is preferred. The distinction between present-under-past and past-under-past is common language knowledge. The change from IPF present to IPF past in a few cases could be an indication that the situation in the direct speech has been interpreted as past event that is not completed but still ongoing. The data is too limited; I would only very cautiously claim that these are not “mistakes” but signs of possible overlapping reading.

The result of the picture recognition test proves that IPF past-under-past strengthens an overlapping interpretation; otherwise, the result pictures would have been chosen. In my view, higher RTs for present-under-past can be explained by the temporal localization of *S*, *R* and *E* on the time axis. At *S*, an utterance took place in the past that reports a speaking event *R* that happened at a time before *S*. If the reported event *E* happened simultaneously with *R*, the time relation is past *S* and present *R*. Main clause and subordinate clause refer to different points on the time axis. The time reference in such an indirect speech is more complex, slowing down processing and leading to higher RTs. I would explain the result for IPF past-under-past concerning RTs in respect to aspect differences in main clause and subordinated indirect speech. The time relation for *S* and *R* is past for both, but while *S* expresses a completed speech event, the reported event *E* is in progress at least at *R*. This aspectual difference leads to higher RTs compared to PF past-under-past. The RTs reflect the processing of different time relations in present-under-past, IPF past-under-past and finally, PF past-under-past. Aspect use in past-under-past indirect speech reports to different types of event; therefore, aspect is an important signifier for the interpretation of the time reference in indirect speech. With regard to the data, I conclude that in Russian, indirect speech time reference in past-under-past condition coheres with verbal aspect.

It would be worthwhile to conduct further language experiments to better understand the different time reference in simultaneous and overlapping reported speech. To address the issue of interpretation, short film sequences that visualize a simultaneous or overlapping situation would be suitable. To learn more about the processing of these two types of indirect speech, the results of self-paced reading or eye-tracking experiments would be instructive. The present work is only a beginning of understanding the connection between time reference and aspect in Russian indirect speech.

References

- Akinina, Y. (2015). Russian normative data for 375 action pictures and verbs. *Behavior Research Methods*. 47(3). 691–707.
- Altshuler, D. (2008). Narrative effects in Russian indirect reports and what they reveal about the meaning of past tense. In D. Altshuler, T. Friedman, S. Ito (Eds.), *SLAT XVIII* (pp. 19-36). Ithaca, NY: Cornell University.
- Altshuler, D. (2010a). *Temporal interpretation in narrative discourse and event internal reference*. Dissertation. New Brunswick, New Jersey.
- Altshuler, D. (2010b). Aspect in English and Russian flashback discourse. In A. Grønn, I. Marijanovic (Eds.). *Russian in contrast, Oslo Studies in Language 2* (1) (pp. 75-107). Oslo: University of Oslo.

- Altshuler, D., Hacquard, V., Roberts, T., White, A. S. (2015). On double access, cessation and parentheticality. *Semantics and Linguistic Theory. Proceedings of SALT 25*. 18-37.
- Barentsen, A. (1996). Shifting points of orientation in modern Russian: Tense selection in reported perception. *Reported speech: forms and functions of the verb. Pragmatics & beyond. New series*. 43. 15-55.
- Borik, O. (2006). *Aspect and reference time*. Oxford: Oxford University Press.
- Comrie, B. (1976). *Aspect. An introduction to the study of verbal aspect and related problems*. Cambridge: CUP.
- Comrie, B. (1985). *Tense*. Cambridge: CUP.
- Costa, F., Branco, A. (2012). Backshift and Tense Decomposition. In S. Müller (Ed.), *Proceedings of the 19th International Conference on Head-Driven Phrase Structure* (pp. 86-106). Chungnam: National University Daejeon.
- Grønn, A. (2007). Relative past and the syntax-semantics interface in Russian. In P. Kosta, L. Schürcks, *Linguistic investigations into formal description of Slavic languages: Contributions of the Sixth European conference held at Potsdam University, November 30 – December 02, 2005*. (pp. 515-527). Berlin: Peter Lang.
- Grønn, A., Stechow, A. von (2010). Complement tense in contrast: The SOT parameter in Russian and English. In A. Grønn, I. Marijanovic (Eds.), *Russian in contrast, Oslo Studies in Language*. 2 (1). (pp. 109-153). UiO: University Library.
- Kazanina, N., Phillips, C. (2003). Temporal reference frames and the imperfective paradox. In G. Garding, M. Tsujimura. *WCCFL 22 Proceedings* (pp. 287-300). Somerville, MA: Cascadilla Press.
- Komitsevich, O. (2007). *Dependencies across phases. From sequence of tense to restrictions on movement*. Utrecht: LOT.
- Kubota, Y., Lee, J., Smirnova, A., Tonhauser, J. (2009). On the cross-linguistic interpretation of embedded tenses. In A. Riester, T. Solstad. *Proceedings of Sinn und Bedeutung. 13. SinSpeC 05-II (2009). Working Papers of the SFB 732*. (pp. 307-320). Retrieved from <http://dx.doi.org/10.18419/opus-5720>.
- Klein, W. (1994). *Time in language*. London, New York: Routledge.
- Minor, S. (2012). Tenses and Their Binders: SOT and DAR in English and Russian. *CASTL, University of Tromsø. May 11, 2012 Mini workshop in connection with 2012 Éva Dékány's defense*. Handout. 9 pages. Retrieved from: https://www.academia.edu/34893441/Tenses_and_Their_Binders_SOT_and_DAR_in_English_and_Russian.
- Schlenker, P. (2004). Sequence phenomena and double access readings generalized (two remarks on tense, person and mood). *Current studies in linguistics series*. 37. 555-596.

Резюме

Anja Gattnar

РЕФЕРЕНЦІЯ ЧАСУ В НЕПРЯМІЙ МОВІ У РОСІЙСЬКІЙ ЯК МОВІ БЕЗ УЗГОДЖЕННЯ ЧАСІВ

Теоретичне підґрунтя. На відміну від англійської, російська мова не має узгодження часів (Sequence of Tense, SOT) у непрякій мові. У SOT-мовах час у залежному підрядному реченні змінюється відповідно до часу у головному реченні. У російській мові час дієслова у підрядному реченні залишається незмінним згідно з відповідною частиною прямої мови. На протипагу багатьом дослідженням, в яких розглянуто лише часові форми у непрякій мові, у цій

статті досліджено вживання виду російського дієслова за умови часу «минулого у минулому» (past under past).

Мета дослідження. Ця стаття – спроба продемонструвати за допомогою експериментів те, як категорії часу і виду російського дієслова впливають на розуміння часової референції у непрямій мові. Дослідження зосереджене на розпізнаванні одночасних подій та подій, розділених часом, за умови «минулого в минулому». За такої умови у непрямій мові підрядне речення, яке залежить від дієслова в минулому часі, переймає категорію часу з прямої мови, але не узгоджується з реченням непрямой мови, що було б характерним для SOT-мов. У випадку подій, що перетинаються у часі, за умов «минулого в минулому» з недоконаним видом дієслова, описана подія ще не є завершеною, вона поширюється і на час після первісного мовленнєвого акту. Дієслова доконаного виду описують за умови «минулого в минулому» події, що завершилися вже до початку первісного мовленнєвого акту. Вид підпорядкованого дієслова у непрямій мові є ключовим фактором для визначення перенесеної в минуле чи одночасної референції.

Методи дослідження. Тест з трансформації речень допомагає здобути інформацію щодо активного використання мови. Як російськомовні учасники перетворюють пряму мову на непряму залежно від часу та виду дієслова? Вважаємо, що вони переймають час дієслова з прямої мови і переносять його безпосередньо до непрямой мови. Їмовірно, що за умов «теперішнього часу у минулому» (present under past) учасники мають використовувати для прямої мови дієслова теперішнього часу. За умов «минулого в минулому» для підрядних дієслів очікуємо використання дієслів минулого часу там, де у завданні є дієслова доконаного виду минулого часу.

Тест з розпізнавання зображень дозволяє нам досягти ясності щодо інтерпретації часової референції у непрямій мові. Припускаємо, що теперішній час у минулому учасники тесту мають пов'язувати виключно з зображенням недоконаної дії. Натомість «минуле в минулому» з дієсловом доконаного виду викликає реакцію на зображення доконаної дії (результату). Для дієслова недоконаного виду за такої умови є ймовірним вибір зображення недоконаної дії (процесу) у більшості відповідей. Розпізнавання зображень оцінюється за допомогою виміру часу реакції. Прогнозуємо, що розпізнавання зображень у випадку дієслів недоконаного виду «минулого в минулому» має призводити до довшого часу реакції, ніж у випадку з дієсловами недоконаного виду «теперішнього в минулому».

Результати. Тест з доповнення речень мав наступні результати: тільки у 13% випадків час дієслова було змінено – з теперішнього на минулий. З погляду на вибір виду дієслова за умови змінення часу в минулому часі у 53% випадків учасники використали недоконаний, а у 47% доконаний вид дієслова. Аналіз даних із завдання з розпізнавання зображень надав наступну картину: понад 80% розпізнаних зображень відповідають нашим припущенням щодо інтерпретації часу в непрямій мові. Статистично значущої різниці між часами реакції для окремих завдань, що склалися з трьох речень, виявлено не було. Час реакції у процесі розпізнавання зображень для «теперішнього часу в минулому» та «минулого в минулому» з доконаним видом дієслова був майже однаковим, натомість «минуле в минулому» з доконаним видом дієслова приводить до статистично значущої різниці; учасники тесту реагували у цих випадках швидше.

Обговорення та перспективи. Завдання з трансформування речень підтверджують мої припущення, що носії російської мови переймають час дієслова з прямої мови і використовують його у реченні з непрямою мовою. Відмінність між «теперішнім часом у минулому» і «минулим часом у минулому» сприймається як загальновідоме знання. Заміщення теперішнього часу минулим для підпорядкованих дієслів недоконаного виду приводить до висновку, що дієслова минулого часу недоконаного виду у минулому сприймаються як подія, що перетинається у часі з непрямою мовою і є незавершеною. Результат тесту з розпізнавання зображень доводить, що недоконаний вид за умови «минулого у минулому» посилює образ пересічення подій у головному реченні та підрядному реченні в непрякій мові. Довші часи реакції для «теперішнього часу у минулому» можна, на мою думку, пояснити темпоральною локалізацією різних розмовних подій. Головне і підрядне речення належать до різних часів. Взаємозв'язок часів у такій непрякій мові є більш складним, когнітивні процеси тривають довше, час реакції збільшується. Результати для дієслів недоконаного виду у «минулому в минулому» відносно часу реакції можна пояснити різницею дієслівного виду між головним реченням та підпорядкованою непрямою мовою. Результат недоконаного виду щодо часу реакції може бути пояснений різницею у виді дієслів головного речення та підпорядкованої непрякої мови. Дієслова мають форму минулого часу, але головне речення виражає завершений мовний акт, тоді як у непрякій мові подія ще триває. Ця різниця у виді дієслів призводить до довшого часу реакції у порівнянні з дієсловами доконаного виду у минулому в минулому. Час реакції відображає обробку інформації щодо часу події. Вживання того чи іншого виду дієслова в непрякій мові за умови минулого в минулому відповідає різним типам подій, тому вид дієслова є важливим для розуміння співвідношення часів у непрякій мові. Подальші експерименти можуть бути сконцентровані на різниці в обробці інформації та в інтерпретації між «теперішнім часом в минулому» та недоконаному виду дієслова «минулого часу в минулому». Додаткові дослідження мають роз'яснити різницю між одночасним та зміщеним у часі розумінням подій.

Ключові слова: непряма мова, вид дієслова, аспект, час, експериментальні методи, тест з трансформації речень, тест з розпізнавання зображень

Abstract

Anja Gattnar

TIME REFERENCE IN INDIRECT SPEECH IN RUSSIAN AS A NON-SOT LANGUAGE

Background. In contrast to English, Russian does not know sequence of tense (SOT) in reported speech. In SOT languages, the tense in a complement clause changes according to the verb tense in the main clause. In Russian, the verb tense in the complement clause remains the same as in corresponding direct speech. There is no agreement of tenses in indirect speech. While many studies on indirect speech in Russian solely discuss tense forms, this paper focuses on usage of verbal aspect in past-under-past condition.

Purpose. The aim of the paper is to show experimentally how tense and aspect influence the comprehension of temporal reference in indirect speech in Russian.

The focus of my investigation is based on the distinction between overlapping and backward-shifted events in past-under-past condition. In past-under-past reported speech, the complement clause embedded under a past-marked verb adopts the verb tense of direct speech but does not agree with the indirect clause as it would be in SOT languages. In an overlapping context with imperfective (IPF) past-under-past, the narrated event is not yet completed but extended until after the original speaking event. In perfective (PF) past-under-past, the narrated event took place before the original speaking event. The aspect of the subordinated verb in indirect speech is the crucial factor for backward-shifted or overlapping reference.

Methods. A sentence transformation test serves to yield knowledge from language production. How do Russian native speaker transfer direct speech into reported speech according to tense and verbal aspect use. I hypothesize that they adopt the verb tense of the direct speech and purely transfer it into indirect speech. According to present-under-past, I assume that they choose present verbs for present tense direct speech. In terms of past-under-past, I expect past subordinate verb for PF past verbs.

A picture recognition task enables us to achieve clarity about the interpretation of time reference in reported speech. For the interpretation behavior of the participants, I assume that present-under-past solely evokes the recognition of the IPF event picture. In contrast, past-under-past with PF subordinated verb solely elicits the recognition of the PF event picture (result). For an IPF subordinated verb in past-under-past condition, I suppose recognition for the IPF event picture (process) by the majority of answers. The effort for picture recognition is elicited by measuring the response times (RTs). I predict that picture recognition under IPF past-under-past condition leads to higher RTs than picture recognition under IPF present-under-past.

Results. The result for the sentence completion test is as follows: In only 13% of the answers was the verb tense changed, namely present tense to past. Regarding the aspect choice in case of tense switch, the participants transferred 53% into IPF past and 47% into PF past. The data analysis of the picture recognition task shows following picture: more than 80% of the picture recognitions comply with my assumptions concerning the interpretation of time reference in the reported speech. There is no significant difference between the recognition rates for the three sentence conditions. The RTs for picture recognition in present-under-past condition and IPF past-under-past condition are nearly the same, whereas PF past-under-past condition leads to significantly lower RTs.

Discussion. The sentence transformation task confirms my assumptions that Russian native speakers simply adopt the verb tense of the direct speech to perform an indirect speech sentence. The distinction between present-under-past and past-under-past is common knowledge. The change from IPF present to IPF past for the subordinated verb leads to the conclusion that IPF past-under-past is interpreted as simultaneous to the original speech and consequently transfer the event as not completed. The result of the picture recognition test proves that IPF past-under-past strengthens an overlapping interpretation of the time reference expressed in the reported speech by main clause and complement clause. The higher RTs for present-under-past, in my view, can be explained by the temporal localization of the different speaking events. The main clause and complement clause refer to different times. The time relation in such indirect speech is more complex, slowing down processing and leading to higher RTs. I would explain the result for IPF past-under-past concerning RTs in respect to aspect differences in main clause and subordinated

indirect speech. The time reference is past, but while the main clause expresses a completed speech event, in the reported event is still in progress. This aspectual difference leads to higher RTs compared to PF past-under-past. The RTs reflect the processing of different times. Aspect use in past-under-past indirect speech reports to different event types; therefore, aspect is important for the interpretation of the time reference in indirect speech. Further experiments should concentrate on the processing and interpretation differences between present under present and IPF past-under-past. Further experiments should focus on clarifying the differences between simultaneous and overlapping reading.

Keywords: indirect speech, verbal aspect, tense, experimental methods, sentence transformation test, picture selection task.

Відомості про автора

Gattnar Anja, доктор філософії, науковий співробітник Центру спільних досліджень CRC 833, Тюбінгенський університет (Німеччина), e-mail: anja.gattnar@uni-tuebingen.de
Gattnar Anja, PhD. in Philosophie, research assistant at the Collaborative Research Center CRC 833, University of Tübingen (Germany), e-mail: anja.gattnar@uni-tuebingen.de
ORCID 0000-0002-5500-5189

Надійшла до редакції 03 грудня 2020 року
Прийнято до друку 28 грудня 2020 року

Микола Калько

АСПЕКТУАЛЬНА ПАРАДИГМА БАГАТОЗНАЧНОГО ДІЄСЛОВА (НА МАТЕРІАЛІ ПОЛІСЕМАНТА ЛАМАТИ)

У статті на матеріалі одного з багатозначних дієслів сучасної української літературної мови унаочнено можливість, доцільність та ефективність застосування об'єктивістського підходу до опису категорій аспектуальності та виду, що акцентує увагу на залежності оцінки внутрішньочасового характеру ситуації від онтологічної специфіки екстралінгвальних корелятивів дієслова, визначальної для способу їхньої мовної категоризації і неодмінно передбачає передовсім розмежування граматичного (категорії виду) та лексичного (аспектуальні класи) компонентів аспектуальності. Доведено, що такий підхід дає змогу, використовуючи відповідний дослідницький інструментарій, створити об'єктивну, удокладнену, а не спрощену, схематичну модель аспектуальної парадигми полісемічної дієслівної лексеми. У розвідці представлено широку інтерпретацію цього поняття – як макропарадигми, що інтегрує: 1) аспектуально-лексичну мікропарадигму, наповнювану аспектуально-лексичними класами: термінативним, активітивним, стативним, евентивним, релятивним; 2) аспектуально-граматичну мікропарадигму, що об'єднує аспектуально-граматичні класи: імперфективи-партнери, перфективи-партнери, *imperfektiva tantum*, *perfektiva tantum*, 3) аспектуально-прагматичну мікропарадигму як набір конкретно-видових значень (функцій), передовсім – актуально-тривалого (конкретно-процесного, прогресивного), ітеративного, *preasens historicum*, конкретно-фактичного тощо; 4) аспектуально-дериватологічну мікропарадигму, яка консолідує акціональні підкласи (способи, або роди, дієслівної дії) як морфолого-словотвірні префіксальні, суфіксальні, конфіксальні деривати: атенуативи, делімітативи, дистрибутиви, дуративи, пердуративи, сатуративи, семельфактиви, кумулятиви, редуплікативи тощо. Визначальною для специфіки видової корелятивності, спектра функцій, набору акціональних підкласів є належність до того чи того лексичного аспектуального класу.

Ключові слова: аспектуальна макропарадигма, аспектуально-лексична мікропарадигма, аспектуально-граматична мікропарадигма, аспектуально-функційна мікропарадигма, аспектуально-словотвірна мікропарадигма, аспектуальний клас, акціональний підклас, аспектуальне партнерство.

Вступ. Загальновідомо, що категорія виду серед основних граматичних категорій дієслова є чи не найскладнішою та найдискусійнішою. Її називають «легендарною», «фатальною», «ареною боротьби лексики й граматики»,

порівнюють зі «складним клубком питань», «густим лісом проблем» (Карпухин, 2008, с. 3). Як було неодноразово підкреслено в багатьох аспектологічних працях, складність дослідження категорії виду (і ширше – категорії аспекту, чи аспектуальності) полягає в багаторівневому характері її змісту. Тому не дивно, що в останні десятиліття центральне місце у вивченні цієї категорії посідають питання, пов'язані саме з семантичним змістом самої категорії, а також зі значеннями, що виникають унаслідок взаємодії видових форм і того чи того типу контексту. Однією з основних причин постійного дослідницького невдоволення через відсутність адекватного наукового опису категорії виду є, на нашу думку, суб'єктивне намагання втиснути його в жорсткі й стерильні морфологічні рамки, абстрагуючись від усього його об'єктивного багаторівневого семантичного обширу.

Теоретичне підґрунтя. Чільним із дослідницьких орієнтирів у галузі дослідження аспектуальності як універсальної категорії та слов'янського виду як ідіоетнічної категорії є проблематика конференцій, які проводить Комісія з аспектології Міжнародного комітету славістів. Зокрема, четверта конференція «Семантичний спектр слов'янського виду», що проходила в Гетеборзькому університеті (Швеція) з 10 до 14 червня 2013 року, мала на меті продовження обговорення аспектуальної семантики в ракурсі всього «семантичного спектру виду» (терміносполука Ю. Маслова).

Як найбільш актуальну проблему для наукової полеміки авторка передмови до конференційних тез проф. Н. Зорихіна-Нільсон задекларувала співвідношення системи й середовища у сфері видових значень, що передбачає дослідження взаємодії категорійного значення виду й контексту для виявлення: 1) аспектуальної специфіки семантичних класів дієслів; 2) особливостей взаємодії виду й лексичного значення окремих дієслів; 3) взаємозалежності родів дієслівної дії з лексико-граматичними розрядами граничних vs неграничних дієслів (Nilsson, 2013, с. 13).

Рівень сучасних загальнотеоретичних і аспектологічних досліджень уможливило здійснення комплексно-інтеграційного аналізу аспектуальності й виду. Урахування україністичної традиції вивчення виду першої половини ХХ ст., аспектологічних здобутків української формально-граматичної думки середини ХХ ст., загальнотеоретичного й аспектологічного доробку української функційно-категорійної граматики, загальнонаукової теорії взаємодії системи й середовища та її лінгвістичної інтерпретації, теорії функційно-семантичних полів (О. Бондарка та його послідовників) загалом та поля аспектуальності зосібна, концепції аспектуальних класів Ю. Маслова, лінгвофілософської теорії дієслівних класів З. Вендлера, двокомпонентної теорії виду вможливило створення аспектологічної концепції, основними складниками якої є, з одного боку, багатокомпонентна модель аспекту (виду), наріжні камені якої – аспектуальні класи як регулятори видової поведінки дієслова, а з іншого – інструмент дослідження цих класів і того впливу, який вони мають на вид, – комплексна аспектологічна діагностика (Калько, 2013, с. 113–168).

Роботи Ю. Маслова (Маслов, 1948) та З. Вендлера (Vendler, 1967) заклали підмурівок об'єктивістського підходу (термін Дж. Лайонза (Лайонз, 2003, с. 338)) до досліджень аспекту, зокрема, втіленого у двокомпонентну теорію виду – аспектологічну концепцію, зачинателем якої вважають американську лінгвістку К. Сміт, працям якої притаманний системний підхід до дослідження виду зосібна й аспектуальності загалом, що

передбачає дихотомію: з одного боку, віртуальну універсально-граматичну схему аспектуальності, ізоморфну для всіх мов світу, а з іншого – ідіотетнічні конкретно-мовні варіанти її реалізації. Двома універсальними компонентами всіх аспектуальних систем, на думку дослідниці, є ракурс і ситуаційний тип, між якими наявні певні співвідношення на різних мовних рівнях, передовсім морфемно-морфологічному, лексико-семантичному, синтаксичному, дериватологічному. Ракурсами є перфектив, або доконаний вид, та імперфектив, або недоконаний вид. Вони відображають, мов об'єктив фотоапарата, ситуацію загалом або лише один із її можливих фрагментів. Дія, процес, стан, подія становлять ситуаційні типи, що специфікують внутрішньочасовий характер відображуваних дієсловом ситуацій. Ракурси – це не що інше, як аспектуальні грамеми, а ситуаційні типи – аспектуально вагомі лексичні класи дієслів (Смит, 1998, с. 404–406). Застосування цієї теорії, представлені зокрема в роботах В. Броя, М. Гіро-Вебер, А. Залізняка, Б. Комрі, Ф. Леманна, Х. Р. Меліга, О. Падучевої, А. Пазельської, Г. Руддена, С. Татевосова та ін., уможливило підхід до вивчення аспектуальної системи українського дієслова як двоєдиного феномена: з одного боку, граматичної, а з іншого – лексичної аспектуальності. Двокомпонентна теорія виду, по суті, і є реалізацією об'єктивістського підходу до опису аспектуальності й виду, який на противагу суб'єктивістському акцентує увагу не так на погляді мовця на внутрішньочасову структуру процесуальної ознаки, на його аспектуальній оцінці ситуації, як на залежності цього погляду, цієї оцінки від онтологічної специфіки процесу, на глибокій закоріненості категорії виду у відображеній у лексичному значенні дієслів онтології позамовних явищ (дій, процесів, станів, відношень, властивостей, подій тощо).

Провідним дослідницьким імперативом об'єктивістського підходу є потреба аспектологічного аналізу всього спектра словозначень відповідного дієслова, оскільки аспектуальність та вид зорієнтовані не на всю дієслівну лексему, а на кожен її семантему (лексико-семантичний та контекстуальний варіанти). Неврахування цього чинника, на нашу думку, є чи не основною причиною гострої полеміки навколо багатьох аспектологічних проблем, породжених намаганням утиснути вид у певні жорсткі категорійні рамки без урахування впливу на видову поведінку дієслова різнорівневих факторів. Як зауважує В. Плунгян, «конфлікт між «індивідуалізмом» лексики і «всеосяжністю» граматики – неодмінний наслідок обов'язкового характеру граматичних протиставлень, але, ймовірно, саме аспект (через його найбільшу семантичність) доводить цей конфлікт до найбільшої гостроти» (Плунгян, 1998, с. 30).

Безперечно, проблема тісного зв'язку системи (категорії виду) із середовищем (передовсім – лексичною семантикою та синтаксичним контекстом) не могла залишитися поза увагою в лінгвоукраїністиці, її відображено зокрема в працях В. Русанівського, А. Грищенка, І. Вихованця, К. Городенської, А. Загнітка, О. Бондаря, С. Соколової, В. Барчука та ін. Однак як об'єктивістський підхід загалом, так і проблему взаємодії категорії виду із внутрішнім та зовнішнім контекстами, окреслено лише в загальних рисах, що переконує в перспективній потребі глибшого лінгвістичного вивчення механізму взаємодії системи й середовища в царині категорії виду українського дієслова.

У ракурсі виявлення аспектуальних парадигм як спектра значень, що належать до різних аспектуально релевантних лексичних класів дієслів, кожна полісемічна дієслівна лексема потребує скрупульозного аспектологічного «обстеження», застосування комплексної аспектологічної діагностики, яка вможливує відтворення індивідуального аспектуального «портрета» багатозначного дієслова, до того ж, не абстрактно-віртуального, а актуально-реального, динамічного, що унааявнює вплив лінгвального й екстралінгвального довкілля на його видову поведінку, зокрема кореляційний (відсутність чи наявність видових партнерів-корелятивів, а за наявності – тип видового партнерства: передовсім суто видового чи функційно-видового), акціональний (відсутність чи наявність, а відповідно – і спектр, акціональних дериватів – традиційних родів дієслівної дії) та функційний (спектр конкретно-видових функцій) потенціал.

Визначальними для видової поведінки дієслова складниками аспектуальної парадигми є аспектуальні класи («характеры глагольного действия» (О. Ісаченко, О. Горбова), «аспекти дії» (А. Загнітко), «аспектуальні поля» (О. Бондар), «аспектуальные разряды» (М. Шелякін), «Aktionsgestalt» (Ф. Леманн), «акциональные классы», (О. Горбова) «способы глагольного действия» (Ю. Маслов, О. Бондарко, М. Шелякін), «способи дієслівної дії» (А. Грищенко), «роди дієслівної дії» (В. Русанівський, К. Городенська, С. Соколова), «совершенности» (О. Ісаченко)), що постають у контексті нашого дослідження як аспектуально вагомі прихованограматичні, або лексико-граматичні, класи, які мають вплив на граматичну царину виду, імпліцитно регулюючи аспектуальну поведінку (передовсім корелятивну здатність, акціональний та функційний потенціал) дієслів. На ґрунті українського дієслова вони утворюють п'ятикомпонентну систему:

1) термінативи, або здійсненники, що об'єднують, з одного боку, дієслова-імперфективи зі значенням подієспрямованого процесу, а з іншого – дієслова-перфективи зі значенням здійснення цього процесу; 2) активітиви, або діяльники, що означають динамічний неподієспрямований процес; 3) стативи, або станівники, що описують адинамічний, недискретно-фазовий вияв буття, локалізований хоча б у межах надтривалого часового відрізка; 4) евентиви, або подійники, які передають значення миттєвих подій (як перфективи, так і імперфективи), зокрема і несподіваних, непередбачуваних, небажаних для суб'єкта; 5) релятиви, або відносники, що інтегрують дієслівні лексеми зі значенням процесуально-стилізованих відношень, властивостей, постійних ознак тощо (Калько, 2009; Калько, 2013, с. 72–86).

Аспектологічний аналіз дієслівної лексики сучасної української мови засвідчує, що термінативність, активітивність, евентивність, стативність і релятивність – аспектуальна характеристика не дієслова загалом, а кожної його семантики зосібна, яка залежить від конкретної реалізації валентного потенціалу предиката, чітко визначеного семантичного наповнення аргументів, передовсім суб'єкта, об'єкта, темпоратива, локатива, зрештою, широкого контексту.

Мета статті з огляду на сказане вище – застосування об'єктивістського підходу до опису категорії аспектуальності назагал та категорії дієслівного виду зосібна, що акцентує увагу на залежності оцінки внутрішньочасового характеру ситуації від онтологічної специфіки екстралінгвальних корелятивів дієслова, визначальної для способу їхньої мовної категоризації, і неодмінно передбачає

розмежування аспектуально-лексичного, аспектуально-граматичного, аспектуально-дериватологічного та аспектуально-прагматичного компонентів аспектуальності.

Методи та матеріал дослідження. Відтворити об'єктивну, укладену (а не схематичну, поверхову, спрощену) аспектуальну парадигму багатозначної дієслівної лексеми (у цій розвідці – полісеманта *ламати* в сукупності усіх його словозначень, зокрема й лексикографічно не зафіксованих, та контекстуальних слововживань) дає змогу комплексна аспектологічна діагностика як інтеграційна методика, що передбачає цілеспрямоване застосування логічного, компонентного, словотвірного, опозиційного та дистрибутивного аналізу, добір нативно-корелятивних контекстів, моделювання внутрішньочасової структури ситуацій за допомогою тестових діалогів тощо (Калько, 2013, с. 113–160).

Основні результати дослідження. Із погляду виявлення аспектуальної макропарадигми особливої уваги заслуговують безпрефіксні імперфективи з дифузною семантикою (*бити, в'язати, драти, колоти, крутити, ламати, палити, рвати, різати, рубати* тощо). Це засвідчує, зокрема, дослідження мотиваційної співвідносності та префіксальної дивергенції дієслова *різати* у роботі С. Соколової (Соколова, 2003, с. 45–49, с. 55–61). Комплексна аспектологічна діагностика таких дієслів дає змогу виявити всі тонкощі аспектуальної «палітри» дієслівного полісеманта. Об'єктом нашого дослідження послугувала одна з таких лексем – *ламати* як «поліпрефіксальний» (Ясаї, 1997, с. 75) корелятивний комплекс, до складу якого, з одного боку, належать безпрефіксні імперфективи з дифузною семантикою, що уможлиблює їхню корелятивну видову співвіднесеність із кількома префіксальними перфективами, які, зі свого боку, корелюють зі вторинними імперфективами.

Комплексний об'єктивістський підхід до дослідження виду й аспектуальності передбачає моделювання аспектуальної парадигми полісемічного дієслова. Уперше термін «аспектуальна парадигма» запропонувала С. Соколова, визначивши її як частину парадигми похідних дієслів, зокрема тих, що відрізняються від основного дієслова за аспектом і / чи способом дії (Aktionsart). Основну увагу дослідниці зацентровано на семантичній специфіці базового дієслова, яка уможлиблює поєднання з афіксами – носіями аспектною семантики і формування певного типу аспектною парадигми, зміни в якій викликає лексико-семантична варіація (Соколова, 2009; Соколова, 2016). У нашій розвідці представлено дещо ширшу інтерпретацію цього поняття – як макропарадигми, що інтегрує: 1) аспектуально-лексичну мікропарадигму, наповнювану аспектуально-лексичними класами: термінативним, активітивним, стативним, евентивним, релятивним; 2) аспектуально-граматичну мікропарадигму, що об'єднує аспектуально-граматичні класи: імперфективи-партнери, перфективи-партнери, imperfektiva tantum, perfektiva tantum, 3) аспектуально-прагматичну мікропарадигму як набір конкретно-видових значень (функцій), передовсім – актуально-тривалого (конкретно-процесного, прогресивного), ітеративного, preasens historicum, конкретно-фактичного тощо; 4) аспектуально-дериватологічну мікропарадигму, яка консолідує акціональні підкласи (способи, або роди, дієслівної дії) як морфолого-словотвірні префіксальні, суфіксальні, конфіксальні деривати: атенуативи, делімітативи, дистрибутиви, дуративи, пердуративи, сатуративи, семельфактиви, кумулятиви, редуплікативи тощо. Визначальною для специфіки видової корелятивності, спектра функцій, набору

акціональних підкласів є належність до того чи того лексичного аспектуального класу.

Зокрема, комплексна аспектологічна діагностика дієслова *ламати* засвідчує, що найбільше його семантем відображають агентивні подієспрямовані процеси, тобто є термінативними. З огляду на те, що події, досягнуті внаслідок їхнього здійснення, позначають перфективи з дев'ятьма різними префіксами (*ви-, від-, з-, над-, об-, пере-, по-, про-, роз-*), доцільно виокремити щонайменше дев'ять термінативів, вісім із яких (крім *ламати* vs *поламати*) функціонують у складі видових трійок: перфективи перебувають у взаєминах суто видового партнерства з двома синонімічними імперфективами: з одного боку, безпрефіксним, від якого вони утворені, а з іншого – з суфіксальним дериватом, утвореним від них унаслідок вторинної імперфективації:

1) *ламати* vs *виламати* vs *виламувати*: *ламати* (процес) «відривати, відокремлювати частину від цілого» vs *виламати* (подія): *Але що ж тут з ним сперечатись, не тягнути ж його силою, – він швидше вниз стрибне, ніж дасть себе витягти. Треба було ламати кийка. Виламали аж три* (В. Винниченко) vs *виламувати* (процес): *Ляля підходить до тільки-но посаджених кущів ясмину й виламує дубчика* (Остап Вишня);

2) *ламати* vs *відламати* vs *відламувати*: *ламати* (процес) «відділяти, відокремлювати частину від цілого»: *А там я приведу в такі краї.., де ріки з киселю і береги з житняка. Сідаєш на берег, ламаєш крайця і – ложкою в річку* (Ю. Мушкетик) vs *відламати* (подія): *Паляниця гріла мені груди, я підніс її до обличчя і вдихнув – пахла вона чудово. Відламав шкуруину, поклав до рота й жував* (Вал. Шевчук) vs *відламувати* (процес): *Якщо мав Росько при собі шматок коржа, то відламував крихту і клав десь* (В. Сліпачук);

3) *ламати* vs *зламати* vs *зламувати*: *ламати* (процес): «згинаючи що-небудь, надавлюючи на щось, відділяти, відламувати частини, шматки від чого-небудь»: *Сашко хмуρο стягає брови й, щоб не заплакать, одвертається й починає ламати китиці бузку* (В. Винниченко) vs *зламати* (подія): *Підійшовши до берізки, Ігор Горенко схопився рукою за гілку, смикнув і зламав її* (В. Нестайко) vs *зламувати* (процес): *Зламує дівчина з рожі квітку і пускає на воду: хай попливе та розкаже батькові-матері про її горе* (В. Дяченко);

4) *ламати* vs *надламати* vs *надломлювати*: *ламати* (процес) «відокремлювати частину від чого-небудь»: *Він тріщить, ламаючи сухі гілки, і лякає цим усіх, хто заходить до лісу* (В. Нестайко) vs *надламати* (подія): *І в порослих шанцях під жаб'яче голосіння копали просвірник. Мені він надламав якусь рогачку, а сам підкопував уламком кістки* (М. Дочинець) vs *надламувати* (процес): *Не перший раз Соломійка зрізувала чи надламувала вишневу гілку. Третій. Два попередні гілка у воді листочки розпускала, а от цвіту не було* (В. Лис);

5) *ламати* vs *обламати* vs *обламувати*: *ламати* (процес): «відділяти краї, кінці чого-небудь»: – *Людина тільки сама собі може обламати крила. – А може, ми тільки розправляємо свої крила? – запитав Павлюк. – А лет у нас ще попереду? Гордій правду сказав: крила людина сама собі ламає, коли дух у неї перестає бути крилатим. Коли її відчай у панцир заковує* (В. Чемерис) vs *відламувати* (подія): *Де ви бачили орла, котрий сам собі обламував би крила?* (В. Чемерис);

6) *ламати vs переламати vs переламувати*: *ламати* (процес) «ділити, роз'єднувати на частини»: Лісовик (*тупає зо злості ногою і ламає з тріском свого цінка*) (Леся Українка) vs *переламати* (подія): *Льонька перехопив вудку двома руками, а тоді – р-раз! – і переламав її об коліно* (А. Кокотюха) vs *переламувати* (процес): *Макс підіймає з землі сухий прутик, переламує на колінці й усе-таки мовчить та посміхається* (В. Винниченко);

7) *ламати vs проламати vs проламувати*: *ламати* (процес) «псуючи ударами, поштовхами, робити вільним вхід, прохід, доступ куди-небудь у щось, руйнуючи перепону»: *Одчиняй! Ламайте двері, поки вийде Старий паскуда!* (Т. Шевченко) vs *проламати* (подія): *Страшні твої нурти печерні, в пекельнім казані варись, та ненадовго, не барись, устигнеш проламати двері...* (В. Стус) vs *проламувати* (процес): *Відчуття росло, і не в силі збагнути, що зі мною діється, я заплющив очі. Я став провалюватися кудись униз, проламував якісь стіни й підлогу* (В. Лис);

8) *ламати vs розламати vs розламувати*: *ламати* «ділити, дробити на частини, шматки що-небудь»: *Раніше, ніж починати снідання, старійшина ламав хліб, брав частку від страв і кидав це у вогнище, бо, як вірили, під ним жили душі пращурів* (С. Скляренко) vs *розламати* (подія): *Він розламав шматок на кілька частин, найбільшу лишив собі, решту роздав своїм близьким* (І. Росоховатський) vs *розламувати* (процес): *Одержавши буханець, Володя тут же розламував його на шматки і роздавав найбільш знесиленим в'язням, при цьому жодного разу не обминув Таню, Янека і його дідуся, віддаючи хлопчині найбільші частки* (В. Малик).

Частина наведених вище ілюстрацій репрезентують один із ефективних прийомів комплексної аспектологічної діагностики – методику нативно-корелятивних дискурсів – вилучених із текстів речень або мінімальних фрагментів, які нативно («за природою») відображають ситуації, яким притаманний цілісний внутрішньочасовий контур, що досягнуто завдяки поєднанню в тому самому контексті обох видових партнерів: імперфектива й перфектива, пор.: *ламати vs зламати*: *Стали двері ламати, Настасю добувати; дев'ятеро дверей зламали і Настасю достали...* (П. Загребельний).

Незаперечним каноном суто видового партнерства (традиційної «суто видової парності») – однієї з найбільш характерних рис термінативного аспектуального класу є «критерій Маслова» (Маслов, 1948, с. 307) як тест на можливість транспозиції перфективної конструкції минулого часу в імперфективну конструкцію теперішнього історичного за умови незмінності лексичної семантики. Основним діагностичним контекстом тут слугує теперішній історичний час (*praesens historicum*) – наратив, що передбачає «занурення» оповідача в минуле, своєрідне «оживлення» колишніх подій, інтерпретацію їх як актуальних, таких, що ніби відбуваються перед очима спостерігача. Це може бути досягнуто шляхом заміни форми минулого часу на форму теперішнього, а отже, і дієслів доконаного на дієслова недоконаного виду, пор.: *Мати розгорнула хустку, в якій принесла з поля дві порції пайка-макухи, розламала на дві рівні частинки й пішла з хати* (І. Кирій) і *Мати розгортає хустку, в якій принесла з поля дві порції пайка-макухи, ламає (розламує) на дві рівні частинки й іде з хати* (трансформація у *praesens historicum*).

Аспектуальну синонімію безпрефіксного й суфіксального імперфективів підтверджує їхня взаємозамінність у тексті: як заміна префіксального

імперфектива на безпрефіксне дієслово недоконаного виду, так і зворотна заміна, пор.:

1) розламувати – ламати: *По дорозі зупиняється, розмовляє з людьми, купує кавуни на південних базарах, засмагає під кримським сонцем. І так біблійно розламує [ламає] коровай, так картинно роздає його в простягнуті руки...* (Л. Костенко);

2) обламувати – ламати: *Збирали паливо в гаю за селом – хто знаходив галуззя й під снігом, а хто обламував [ламав] на деревах* (Є. Гуцало);

2) ламати – переламувати: *Голяф жадібно дивився на свій крихітний шматочок, коли ламав [переламував] його надвоє кілька хвилин перед цим* (І. Багрянний);

3) ламати – відламувати: *І жовті крихкі маторженики лежали на столі перед його очима, ніби учора був дитиною і ламав [відламував] од них по куснику, примчавши виголоднілий з вулиці* (В. Дрозд).

Термінативні ж суто видові партнери *ламати* vs *поламати*: *ламати* (процес) «розділяти щось на частини або відділяти частини чого-небудь; руйнувати що-небудь»: *Вітер в гаї нагинає Лозу і тополю, Лама дуба, котить полем Перекотиполе* (Т. Шевченко) vs *поламати* (подія): *Защуміло в полі, вихор пролетів, Поламав три дуби – велетнів лісів* (Олександр Олесь) з огляду на відсутність префіксального імперфектива **поламувати*, перебувають поза межами видових трійок.

Водночас слід відзначити і аспектуальну специфіку видових партнерів *ламати* vs *зламати*, яка зазнає розширення у видову трійку *ламати* vs *зламати* vs *зламувати* лише в проілюстрованому вище значенні «згинаючи що-небудь, надавляючи на щось, відділяти, відламувати частини, шматки від чого-небудь», іншим семантемам притаманне лише двочленне видове партнерство:

1) *ламати* vs *зламати*: *ламати* (процес) «робити непридатним для використання, псувати ударами, поштовхами тощо»: *Ви тільки уявіть собі той встид... полковник зриває мені еполети, ламає шаблю...* (Ю. Винничук) vs *зламати* (подія): *Буйвіда витяг з-під його бока свою придавлену ногу, дістав з піхов шаблю, зламав її об коліно і кинув під копита Наливайковому Резі* (М. Вінграновський);

2) *ламати* vs *зламати*: *ламати* (процес) «руйнуючи, розбиваючи на частини, нищити, ліквідовувати що-небудь»: *В донських степах дійшло до того, що не було й лісу, щоб накривати бліндаж для Старшого. Ламали хати, тягли звідти дерево...* (П. Загребельний) vs *зламати* (подія): *– А тому, що я, Діма, лишився вчора без домівки. – Як без домівки?! – Зламали мою домівочку, ой, зламали! – забідкався, затужив Діма... Так-от, коли зламали мій будиночок, книга пропала під уламками* (А. Костецький);

3) *ламати* vs *зламати*: *ламати* (процес) «позбавляти кого-небудь сили, енергії, волі, знесилювати фізично або морально»: *Ці опуси, твердять наші середньовічні вчителі, згинали, мішали із землею, ламали на друзки всіх. Всіх, але, виходить не Доктора?* (Л. Коваленко) vs *зламати* (подія): *... вчинками своїми він неспростовно засвідчував: зламали його святенники з храму, здолали його волю, змусили діяти за своїми злодійськими вказівками* (Ю. Ячейкін);

4) *ламати* vs *зламати*: *ламати* (процес) «рішуче відкидати, руйнувати, нищити або порушувати що-небудь традиційне, звичне, усталене»: *Поляки не вперше і не востаннє ламали договори та угоди* (Є. Добровольський) vs

зламати (подія): *Жеруть себе, щоб Лях позвав на пир; Замість з народом станути на брани Зламали вічний заповіт за жир!* (В. Пачовський);

5) *ламати* vs *зламати*: *ламати* (процес) «вигинати під кутом, змінивши звичайний вигляд, попередній контур»: *Варя Юхимівна якусь мить стояла, ламаючи брови, потім вуста її рішуче зімкнулися* (А. Дімаров) vs *зламати* (подія): *Наталка вмить спалахнула, здивувалась. Почервоніла, зламала брови і відвернулася* (І. Багрянний).

У сенсі удокладнення аспектуально-лексичної парадигми слід відзначити диференціацію термінативів на пантиви, що відображають поступове здійснення процесу, та тотиви, що позначають його одномоментне здійснення, що залежить як від внутрішнього контексту (аспектуально вагомого лексичного значення), так і зовнішнього (наявності аспектуально значущих синтаксем, переважно адвербіальних), пор.: *Потім узявся за юніорів. Єдиний, хто з ним не пив, – Марат! Два дні ламав його Чорний, два дні спокушав* (С. Жадан) і *Раптом ламає об коліно свою подорожню палицю... Причепленим до шкуратяного паса ножем зарівнює обломлені кінці* (Н. Королева).

Визначальною рисою аспектуально-прагматичної мікропарадигми термінативів є притаманність прогресивної функції, що полягає у відображенні конкретного актуально-тривалого процесу, пор.: *Гликерія, глянувши до центру, бачить, як Дунька, бліда, з великими зляканими очима (і через це дуже гарна), хутко кваплячись, ламає хліб, соває в купу рук, простягнутих до неї* (В. Винниченко), що підтверджує можливість актуального діалогу – відповіді на запитання: – *Що вона в цю мить робить? – Ламає хліб.*

Аспектуально-дериватологічна парадигма термінативного дієслова *ламати* передбачає акціональне партнерство. Здебільшого це лексикографічно не зафіксовані (а якщо зафіксовані значення, то відсутні ілюстрації) префіксальні семантими, тому більшість із них підтверджені авторськими ілюстраціями, що засвідчує їхню потенційну можливість. Зокрема, термінативній семанті дієслова *ламати* «відокремлювати листя або плоди від стовбура»: *По городах ламають кукурудзу, копають бараболі, рубають капусту* (У. Самчук) притаманні такі види акціонального партнерства:

1) термінативно-редуплікативне: *ламати* vs *пополамати* «ламати багато разів, тривалий час»: *За своє довге селянське життя пополамала вона ту кукурудзу, попокопала ту бараболю, попорубала ту капусту;*

2) термінативно-делімітативне: *ламати* vs *поламати* «ламати упродовж якогось, зазвичай нетривалого часу»: *А я поки що за Любу поламаю кукурудзу, бо ламатиме вона тут до ранку, а норми не виконає!..* (П. Автомонов);

3) термінативно-пердуративне: *ламати* vs *проламати* «ламати упродовж якогось, зазвичай тривалого часу»: *Сьогодні перед нами стояло завдання: ламати кукурудзу. Цілий день проламали, але норми так і не виконали;*

4) термінативно-фінітвне: *ламати* vs *відламати* «ламати тривалий час, віддавши праці багато сил; перестати ламати з огляду на старечий вік»: – *Бабусю, допоможіть кукурудзу ламати, бо он дощ насуває. – Я вже, дитино, своє відламала;*

5) термінативно-сатуративне: *ламати* vs *наламатися* «багато ламаючи, дуже стомитися»: *Сьогоріч кукурудза зайняла більшу частину городу, та й уродила нівроку. Ото вже ми її наламалася;*

6) термінативно-пейоративне: *ламати* vs *доламатися* «багато ламаючи, доводити себе до неприємних наслідків»: *Цілий тиждень ламаючи кукурудзу, доламався до того, що обидві руки були в подряпинах та порізах;*

7) термінативно-кумулятивне: *ламати* vs *наламати* «ламати щось у якій-небудь, зазвичай великій кількості»: *Старий наламав калини цілий кіш і подався до Буркуна, щоб звідти глянути на Ріку* (М. Дочинець);

8) термінативно-дистрибутивне: *ламати* vs *переламати* «ламати багато чого-небудь»: *Скільки грядок перепололи, скільки картоплі перекопали, скільки кукурудзи переламали за свій вік ці тендітні на вигляд руки*;

9) термінативно-тоталітивне: *ламати* vs *виламати* «ламати вичерпну кількість, усе»: *За день сусіди виламали геть усю кукурудзу*.

Унаслідок пропозиційного зсуву – опущення прямого додатка перехідне дієслово *ламати* набуває ознак псевдонеперехідного, або дієслова з нульовою перехідністю, що зумовлює його перекатегоризацію з термінативного значення в активітивне, а отже, й утрату суто видового партнерства, напр.: *Це плуг, що його рухають мільйони мускулястих рук, вітер, що «рве, ламає, з землі вириває», космічний оркестр революції* (Із часопису).

Незрідка термінатив *ламати*, що виражає здійснення конкретного (здебільшого фізичного, пов'язаного з певним різновидом трудової діяльності) процесу, спрямованого на створення чи перетворення матеріального об'єкта, зазнає перекатегоризації в активітив зі значенням «бути зайнятим здійсненням конкретного (переважно фізичного, пов'язаного з одним із виявів трудової діяльності) процесу безвідносно до його результату»: *Підігнувши під себе ноги, сопучи і підшморгуючи, Валя висиджував у майстерні Палацу до самого вечора, майстрував, ламав, переробляв готове, доки сторожиха змушена була нагадати, що пора вже йому збиратися додому* (О. Гончар). У цьому разі перед нами – різна мовна інтерпретація того самого екстралінгвального факту. Семантика термінативів є адекватною реальній ситуації, оскільки називає всіх її учасників, реальна ж ситуація, відображувана активітивами, зазнає певної корекції з боку мовних засобів – абсолютівне вживання перехідного дієслова трансформує трикомпонентну «за природою» ситуацію у двоконпонентну синтаксичну модель: Nпом –Vf. Отже, неназивання одного з учасників ситуації засвідчує реалізацію іншої семантики. Значення «бути зайнятим чим-небудь» виокремлено в одинадцятитомному „Словнику української мови” лише в деяких дієслів як відтінок.

Одна семантика полісеманта *ламати* «викликати хворобливе відчуття лому» (як у перехідному, так і в неперехідному варіантах), відображаючи актуальний стан, належить до стативів, що позбавляє її можливості мати суто видового партнера. Стативній семанті не притаманна прогресивна функція, натомість властива актуально-статальна – конкретно-видове значення «вияв стану в сучасний для спостерігача часовий інтервал чи момент», пор.: *Він засів у своєму бліндажі і весь день не виходив на білий світ. Його «ламало й морозило»* (О. Гончар); *Ориця батькові не перечила, бо знала, що хоч як він її любить, але супротиву не стерпить. Чула тільки, що щось її в горлі скобоче, щось губи ламає і в очах палить* (Б. Лепкий); *Він відчув, що тиф ламає його на всі боки, дихати важко, в голові стукотять молотки* (О. Гончар).

До релятивів, що позбавлені видового й акціонального партнерства та прогресивного значення, належить не зафіксована в одинадцятитомному «Словнику української мови» «географічна» семантика *ламати*, що позначає просторові відношення: розташування в просторі одного матеріального об'єкта стосовно іншого. Специфіка релятивних семантем виключає будь-яке партнерство, а серед функцій передбачає здебільшого гномічну як конкретно-видове значення недоконаного виду в контексті теперішнього

позачасового (атемпорального), напр.: *Рушив у бік густих заростей, які ламали рівну лінію дерев, що стояли уздовж берега озера* (К. Лоумер).

До аспектуального класу евентивів дієслово *ламати* належить, функціонуючи з лексикографічно не виокремленим значенням, що відображає не прогнозовану, несподівану, небажану подію («випадок», «пригоду» тощо). Означаючи цілеспрямовану фізичну дію, спрямовану з боку суб'єкта на порушення цілісності чи первісного стану чого-небудь, дієслово *ламати* є термінативом, що передбачає наявність суто видового партнера *зламати* та прогресивну функцію, актуалізовану в контексті актуальної тривалості (що він робить у цей момент часу?). Пейоративна ж подія, суть якої – нецілеспрямований, несподіваний, не прогнозований, непередбачуваний чи небажаний для суб'єкта наслідок його діяльності, вимагає евентивного формату, який передбачає видове партнерство з імперфективом, але заперечує його вживання в контексті актуальної тривалості, не виключаючи контексту ітеративності. Як і термінативи, евентиви належать до парновидових дієслів, але їхня парновидовість має інший характер: термінативне партнерство як у мовному, так і в когнітивному аспекті є гетерогенним: імперфективи означають подієспрямований процес, а перфективи – подію як неодмінне його завершення, повну реалізацію стосовно своєї внутрішньої межі. Евентивне ж партнерство в мовному плані – гетерогенне, а в когнітивному – гомогенне: як перфективи, так і імперфективи позначають подію, пор.: термінативи *ламати* (процес) vs *зламати* (подія): *Він бив машину що було сили, ..крутив головки гайкам і ламав все, що вдавалось зламати* (М. Коцюбинський) і евентиви *ламати* (подія) vs *зламати* (подія): *Досліджував ландшафт і природні умови Запорозького краю, перепливав на дубах Дніпрові пороги, неодноразово ламав руку, тонув у Дніпрі, був засипаний землею в кургані* (А. Парамонов) vs *Він торік ламав руку на лижній трасі* (М. Дяченко). Отже, термінативам властиве суто видове партнерство, а евентивам – функційно-видове.

Висновки. Комплексна аспектологічна діагностика полісемічного дієслова *ламати* та моделювання його аспектуальної макропарадигми засвідчує наявність у його аспектуально-лексичній мікропарадигмі семантем, що належать до п'яти різних аспектуальних класів: термінативів, активітивів, евентивів, стативів і релятивів. Аспектуальний клас визначає відповідний тип мікропарадигм: 1) термінативам притаманні суто видове, функційно-видове й акціональне партнерство, прогресивна функція; 2) активітиви не мають видових партнерів, натомість їм властиві акціональне партнерство та прогресивна функція; 3) стативи позбавлені можливості мати видових партнерів і прогресивну функцію, але їм притаманна актуально-статальна функція; 4) евентивам не притаманне суто видове партнерство, натомість властиве функційно-видове, вони позбавлені прогресивної функції, натомість наділені ітеративною; 5) семантика релятивів унеможлиблює будь-яке партнерство та прогресивну функцію, їм притаманна гномічна, потенційна та континуальна функції.

Комплексне дослідження закономірностей категоризації аспектуальної семантики на засадах об'єктивістського підходу відкриває перспективи для багатопланового аналізу аспектуальності й виду. Застосування комплексної аспектологічної діагностики вможлиблює виявлення всього спектра аспектуальних характеристик дієслівної лексеми й найтонших нюансів її аспектуальної поведінки, а отже, об'єктивне моделювання аспектуальної парадигми.

Бібліографія

- Калько, М. І. (2009). Аспектуальні класи українського дієслова на тлі класів З. Вендлера. *Українська мова*. 3. 17–27.
- Калько, М. І. (2013). *Аспектуальність : категоризація, класифікація і репрезентація в сучасній українській літературній мові*. Черкаси: видавець Чабаненко Ю. А.
- Карпунин, С. А. (2008). Семантика русского глагольного вида. Автореф. дис. доктора филол. наук : спец. 10.02.01. Самара.
- Лайонз, Дж. (2003). *Лингвистическая семантика: Введение*. Москва: Языки славянской культуры.
- Маслов, Ю. С. (1948). Вид и лексическое значение глагола в современном русском литературном языке. *Известия АН СССР. Отделение литературы и языка*. VII. 4. 303–316.
- Плунгян, В. А. (1998). Грамматические категории, их аналоги и заместители. Автореф. дис. доктора филол. наук : спец. 10.02.19. Москва.
- Смит, К. (1998). Двухкомпонентная теория вида. *Типология вида: проблемы, поиски, решения*. (с. 404–422). Москва: Наука.
- Соколова, С. О. (2003). *Префиксальный словотвір дієслів у сучасній українській мові*. Київ: Наукова думка.
- Соколова, С. О. (2009). Словотвірна та аспектуальна парадигма дієслова: проблема співвідношення. *Мови та культури у новій Європі: контакти і самобутність*. Зб. доповідей Міжнар. наук. читань, присв. 70-річчю від дня народження чл.-кор. НАНУ, проф., д.ф.н. Н.Ф.Клименко. Київ. 155–166.
- Соколова, С. О. (2016). Аспектуальная парадигма базового глагола как его классификационный признак. *Scando-Slavica*. 62. 1. 79–99.
- Ясаи, Л. (1997). О принципах выделения видовой пары в русском языке. *Вопросы языкознания*. 4. 70–84.
- Nilsson, M. (Ed.) (2013). *The Semantic Scope of Slavic Aspect*. Fourth Conference of the International Commission on Aspectology of the International Committee of Slavists University of Gothenburg, June 10 – 14: Abstracts.
- Vendler, Z. (1967). Verbs and times. *Linguistics in philosophy*. (pp. 97–121). Ithaca: Cornell University Press.

References

- Kalko, M. I. (2009). Aspektualni klasy ukrayinskoho diyeslova na tli klasiv Z. Vendlera. *Ukrayinska mova*. 3. 17–27.
- Kalko, M. I. (2013). *Aspektualnist: katehoryzatsiya, klasyfikatsiya i reprezentatsiya v suchasniy ukrayinskiy literaturniy movi*. Cherkasy: vydavets Chabanenko Yu. A.
- Karpuhin, S. A. (2008). Semantika russkogo glagol'nogo vida. Avtoref. dis. doktora filol. nauk : spec. 10.02.01. Samara.
- Lajonz, Dzh. (2003). *Lingvisticheskaja semantika: Vvedenie*. Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury.
- Maslov, Ju. S. (1948). Vid i leksicheskoe znachenie glagola v sovremennom ruskom literaturnom jazyke. *Izvestija AN SSSR. Otdelenie literatury i jazyka*. VII. 4. 303–316.
- Nilsson, M. (Ed.) (2013). *The Semantic Scope of Slavic Aspect*. (2013). Fourth Conference of the International Commission on Aspectology of the International Committee of Slavists University of Gothenburg, June 10 – 14: Abstracts.
- Plungjan, V. A. (1998). Grammaticheskie kategorii, ih analogi i zamestiteli. Avtoref. dis. doktora filol. nauk : spec. 10.02.19. Moskva.
- Smit, K. (1998). Dvuhkomponentnaja teorija vida. *Tipologija vida: problemy, poiski, reshenija*. (pp. 404–422). Moskva: Nauka.
- Sokolova, S. O. (2003). *Prefiksálny slovotvir diyesliv u suchasniy ukrayinskiy movi*. Kyiv: Naukova dumka.
- Sokolova, S. O. (2009). Slovtvirma ta aspektualna paradyhma diyeslova: problema spivvidnoshennya. *Movy ta kultury u noviy Yevropi: kontakty i samobutnist*. Zb. dopovidey Mizhnar. nauk. chytan, prysv. 70-richehyu vid dnya narodzhennya chl.-kor. NANU, prof., d.f.n. N.F.Klymenko. Kyiv. 155–166.

- Sokolova, S. O. (2016). Aspektualnaya paradigma bazovogo glagola kak yego klassifikatsionnyy priznak. *Scando-Slavica*. 62. 1. 79–99.
- Jasai, L. (1997). O principah vydeleniya vidovoy pary v russkom jazyke. *Voprosy jazykoznanija*. 4. 70–84.
- Vendler, Z. (1967). Verbs and times. *Linguistics in philosophy*. (pp. 97–121). Ithaca: Cornell University Press.

Резюме

Калько Микола

АСПЕКТУАЛЬНА ПАРАДИГМА БАГАТОЗНАЧНОГО ДІЄСЛОВА (НА МАТЕРІАЛІ ПОЛІСЕМАНТА *ЛАМАТИ*)

Постановка проблеми. Аналіз лінгвоукраїністичних здобутків у галузі аспектології засвідчує наявність цілого спектра дослідницьких перспектив, однією з пріоритетних серед яких, на наш погляд, є потреба комплексного підходу до опису категорії аспектуальності як динамічного й інтеграційно-багатопланового феномена. Це детермінує доцільність дослідження граматики виду не ізольовано, а з огляду на її нерозривний зв'язок з іншими компонентами аспектуальності, передусім із аспектуальними класами.

Мета статті – застосування об'єктивістського підходу до опису дієслівного виду, що дає змогу, використовуючи відповідний дослідницький інструментарій, створити об'єктивний, удокладнений (а не поверховий, схематичний) аспектуальний «портрет» багатозначної дієслівної лексеми.

Методи дослідження. Комплексна аспектуальна діагностика як інтеграційна методика, що передбачає цілеспрямоване застосування логічного, компонентного, словотвірного, опозиційного та дистрибутивного аналізу, добір корпусу нативно-корелятивних фрагментів дискурсу тощо.

Основні результати дослідження. У статті на матеріалі одного з багатозначних дієслів сучасної української літературної мови унаочнено можливість, доцільність й ефективність застосування об'єктивістського підходу до опису категорій аспектуальності та виду. Доведено, що такий підхід дає змогу, використовуючи відповідний дослідницький інструментарій (у цій розвідці – комплексна аспектологічна діагностика), створити об'єктивну, удокладнену, а не спрощену, схематичну модель аспектуальної парадигми полісемічної дієслівної лексеми.

У розвідці представлено широку інтерпретацію цього поняття – як макропарадигми, що інтегрує: 1) аспектуально-лексичну мікропарадигму, наповнювану аспектуально-лексичними класами: термінативним, активітивним, стативним, евентивним, релятивним; 2) аспектуально-граматичну мікропарадигму, що об'єднує аспектуально-граматичні класи: імперфективи-партнери, перфективи-партнери, imperfektiva tantum, perfektiva tantum, 3) аспектуально-прагматичну мікропарадигму як набір конкретно-видових значень (функцій), передовсім – актуально-тривалого (конкретно-процесного, прогресивного), ітеративного, preasens historicum, конкретно-фактичного тощо; 4) аспектуально-дериватологічну мікропарадигму, яка консолідує акціональні

підкласи (способи, або роди, дієслівної дії) як морфолого-словотвірні префіксальні, суфіксальні, конфіксальні деривати: атенуативи, делімітативи, дистрибутивні, дуративи, пердуративи, сатуративи, семельфактиви, кумулятивні, редуплікативи тощо. Визначальною для специфіки видової корелятивності, спектра функцій, набору акціональних підкласів є належність до того чи того лексичного аспектуального класу.

Висновки та перспективи. Об'єктивістський підхід до дослідження проблем виду, головною тезою якого є розмежування його граматичної та лексичної сутностей, неодмінно диктує і потребу якнайдокладнішого вивчення механізму взаємозв'язку категорії виду з контекстуальним середовищем. Це й становить перспективу подальшого лінгвістичного вивчення механізму взаємодії граматики і словника в царині виду українського дієслова.

Ключові слова: аспектуальна макропарадигма, аспектуально-лексична мікропарадигма, аспектуально-граматична мікропарадигма, аспектуально-прагматична мікропарадигма, аспектуально-дериватологічна мікропарадигма, аспектуальний клас, акціональний підклас, аспектуальне партнерство.

Abstract

Kalko Mykola

ASPECTUAL PARADIGM OF A POLY-SEMANTIC VERB (ON THE MATERIAL POLY-SEMANT *ЛАМАТИ*)

Background. Analyzing the Ukrainian language aspect studies reveals a spectrum of investigation perspectives. One of them is distinguished in the complex approach to the category of aspect as a dynamic and integrated multi facet phenomenon. It fully determines investigating the aspect grammar not solely but in lieu with other components of the aspect theory, mainly with aspect classes.

Purpose. Through all this, the article is aimed at applying the objectivist approach to describing the verbal aspect that enables, with the appropriate research instrumental means, to create a real and detailed, though not schematic, aspectual «picture» of a poly-semantic verbal lexeme.

Methods. Complex aspectual diagnostics as integrating methods that presume motivated application of logical, component, word-building, oppositional and distributive analyses, selection of native correlative discourse samples etc.

Results. The article, through a modern Ukrainian poly-semantic verb, clearly regards the perspective of employing the objective means for describing categories of aspect and aspectuality. The paper supports the claim that the approach described here enables, through employing appropriate investigatory means (i. e. complex aspectology survey), to create an objective and detailed (instead of a simplified one) schematic model for the aspectual paradigm in poly-semantic verbal lexeme.

Aspectual macro paradigm is constituted by: 1) aspectual lexical micro paradigm consisting of aspectual lexical classes: terminative, activitive, stative, eventive, relative; 2) aspectual grammatical micro paradigm, with aspectual grammatical classes: imperfectives-partners, perfectives-partners, imperfektiva tantum, perfektiva tantum, biaspectives; 3) aspectual pragmatic micro paradigm integrating concrete aspect functions, among them progressive, iterative, preasens historicum, concrete

factual etc.; 4) aspectual derivatological micro paradigm consolidating actional subclasses (traditional genders, or moods), like morphologic word-building prefixal, suffixal, and confixal derivatives: atenuatives, distributives, duratives, perduratives, saturatives, semelfactives, cumulatives, reduplicatives, etc.

Discussion. An objective approach to investigating the verbal aspect perspectives, focused on the opposed grammar and lexical features, will inevitably bring up the necessity for a detailed research of the relations between the aspect category and the context. This appeals for further linguistic investigation of grammar and vocabulary interaction in the research within the Ukrainian verb aspect.

Keywords. Aspectual macro paradigm, aspectual lexical micro paradigm, aspectual grammatical micro paradigm, aspectual pragmatic micro paradigm, aspectual derivatological micro paradigm, aspectual class, actional subclass, aspectual partnership.

Відомості про автора

Калько Микола Іванович, доктор філологічних наук, професор кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси (Україна), e-mail: mkalko@ukr.net

Kalko Mykola, Doctor of Philological Sciences, Professor at the Department of Ukrainian linguistics and applied linguistics Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University, Cherkasy (Ukraine), e-mail: mkalko@ukr.net

ORCID 0000-0001-6042-4436

Надійшла до редакції 01 грудня 2020 року

Прийнято до друку 27 грудня 2020 року

Лариса Колібаба

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИДОТВОРЕННЯ ДІЄСЛІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

У статті проаналізовано поширені в українській літературній мові початку XXI ст. тенденції до формального розмежування значень доконаного і недоконаного виду у двовидових дієсловах – перфективізацію та імперфективізацію двовидових дієслів іношомовного походження. Визначено лінгвістичний статус цих тенденцій, оцінено практичну доцільність та відповідність сучасній граматичній нормі, спрогнозовано їх подальший розвиток. Обґрунтовано префіксацію та суфіксацію як основні способи усунути двовидовість дієслів іношомовного походження в українській літературній мові. Подано перелік найуживаніших у сучасній мовній практиці префіксальних дієслів доконаного виду і суфіксальних дієслів недоконаного виду, що є видовими корелятами двовидових дієслів.

Ключові слова: дієслово, двовидове дієслово, доконаний вид, недоконаний вид, префікс, суфікс.

Вступ. Категорія виду властива всім дієсловам української літературної мови. Одні з них передають процес розгортання динамічної ознаки, тобто виражають граматичне значення недоконаного виду. Інші – указують на цілісну, повністю завершену дію і мають значення доконаного виду. Треті виражають значення доконаного і недоконаного виду одночасно, унаслідок чого їх кваліфікують як двовидові дієслова. Така диференціація дієслів за видовою ознакою усталилася в граматичних описах української літературної мови (Білодід, 1969, с. 338–353; Вихованець, Городенська, 2004, с. 224–224, 230–232; Городенська, 2017, с. 396, 401–404 та ін.) і в підручниках для вищої школи (Грищенко, 1997, с. 410; Лаврінець, 2019, с. 343–344 та ін.), де двовидовим дієсловам надано статусу нормативних морфологічних одиниць, хоч водночас і зауважено, що категорія виду об'єднує мінімальну кількість грамем – дві (Вихованець, Городенська, 2004, с. 224; Городенська, 2017, с. 394).

За походженням двовидові дієслова, уживані в українській літературній мові, крім невеликої кількості питомо українських дієслів (*веліти, вінчати, дарувати, женити(ся), клинцювати, колесувати, мовити, обіцяти, радити(ся), ранили, розслідувати, хрестити* тощо), є іношомовними (або чужомовними), запозиченими українською мовою з інших мов, зокрема західноєвропейських (романських і германських), для яких граматична категорія виду не характерна, унаслідок чого те саме дієслово може позначати як незавершені, так і завершені процеси залежно від ужитої форми дієслівного

© Колібаба Л., 2020

DOI: 10.24025/2707-0573.2(3).2020.217378

часу, пор.: *абстрагувати, адресувати, актуалізувати, аналізувати, апробувати, атестувати, вітамінізувати, гарантувати, діагностувати, кодифікувати, реалізувати* та ін. Цю морфологічну особливість мови-джерела – нерозрізнення значень доконаного і недоконаного виду – вони тривалий час зберігали й в українській мові, функціуючи як двовидові подібно до російської мови. Проте згодом відповідно до закономірностей граматичного ладу української мови двовидові основи іншомовного походження почали розвивати особливі для кожного виду морфологічні форми й поступово переходити до розряду парних за видом дієслів (Городенська, Кравченко, 1981, с. 73).

На виразну тенденцію до творення двох окремих видових форм для «чужих» дієслів, що не мають ознак виду, як граматичну особливість української мови звертали увагу й інші дослідники (Шевельов, 2012, с. 322; Наконечний, 1967, с. 58; Озерова, 2003, 354 та ін.). Зокрема за висновками Ю. Шевельова, наявність і розвиток цієї тенденції є незаперечним доказом того, що «незважаючи на складність системи творення видів, у сучасній мові види дієслова – жива і продуктивна категорія» (Шевельов, 2012, с. 322).

Двовидові дієслова не мають морфологічних маркерів виду, тоді як типовими засобами перфективації в українській мові є префікси, а імперфективації – суфікси. Відсутність у двовидових дієслів спеціалізованих формальних засобів вираження видової ознаки стала однією із причин дискусії щодо того, чи властиві ці одиниці граматичному ладові української літературної мови, чи вони поширилися в ній під впливом інших мов і передусім – російської (Рожанківський, 2007; Гінзбург, 2009; Тараненко, 2015).

Прибічники думки, що двовидовість як граматичне явище не притаманна українській літературній мові, здебільшого обґрунтовують її такими аргументами:

1. Двовидові дієслова в українській літературній мові охоплюють кількісно обмежений клас одиниць. На 2003 р. їхня частка становила 1,8 % від загальної кількості дієслів (Сухарина, 2003, с. 12).

2. Переважну частину двовидових дієслів українська мова запозичила з інших мов, у яких те саме дієслово може позначати і незавершені, і завершені процеси. Натомість в українській літературній мові навіть питомі дієслова, що історично є двовидовими, мають відповідники доконаного виду (пор.: *веліти – звеліти, вінчати – повінчати (звінчати), дарувати – подарувати, женити(ся) – оженити(ся), мовити – промовити, обіцяти – пообіцяти, радити(ся) – порадити(ся), ранити – поранити* і под.).

3. У структурі російської мови на тлі інших слов'янських мов клас двовидових дієслів представлений найширше, оскільки російська мова, порівняно з іншими слов'янськими мовами, зокрема й українською, зорієнтована на повніше збереження формальних особливостей запозичуваних мовних одиниць (Тараненко, 2015, с. 180–181), хоч наявність тенденції до морфологічного розмежування видових значень у двовидових дієсловах російської мови спостережена ще в 60-х рр. ХХ ст. (Мучник, 1961, с. 99).

Водночас відоме й інше твердження, згідно з яким тенденція до префіксального виокремлення значення доконаного виду у двовидових дієсловах зумовлена впливом польської мови і двох інших західнослов'янських мов (Тараненко, 2015, с. 181–182).

Зазначені особливості пристосування двовидових дієслів іншомовного походження до видової системи дієслів української мови дали підстави мовознавцям констатувати в цьому процесі конкуренцію між зразками, спільними з російською мовою або наближеними до неї, і зразками, спільними з польською мовою або наближеними до неї (Тараненко, 2015, с. 189).

Теоретичне підґрунтя. Оскільки двовидові дієслова – це дієслова з морфологічно не вираженою видовою ознакою, значення доконаного чи недоконаного виду в них можна встановити лише з контексту, що досить часто призводить до неоднозначного витлумачення читаного тексту, ба навіть помилок, а тому зумовлює практичну необхідність формально розмежувати ці значення.

На потребі мати окремі дієслівні форми для значень недоконаного і доконаного виду неодноразово наголошували українські мовознавці (Рожанківський, 2007; Гінзбург, 2009; Кочерга, Ракшанова, 2011; Руссу, 2016 та ін.), які, хоч і в один голос обстоюють цю потребу, проте вмотивовують її різними чинниками – від суто практичних до нормотвірних. Зважаючи на те, що двовидові дієслова здебільшого вживані в науковій мові, нерідко спричиняючи її двозначність, проблемою формального розрізнення виду у двовидових дієсловах найбільше переймаються термінознавці, за спостереженнями яких розмежувати недоконаний і доконаний вид надзвичайно важливо з практичного погляду, бо це посприє однозначному розумінню нормативних документів і науково-технічних текстів, усуне незручності в інформаційно-пошукових комп'ютерних системах (Гінзбург, 2009, с. 291).

До інших причин, що зумовлюють потребу формально розмежувати значення недоконаного і доконаного виду у двовидових дієсловах, мовознавці зараховують чинники номінативно-семантичного плану (прагнення досягнути однозначної відповідності між планом змісту і планом вираження мовних одиниць, за якої кожне значення має співвідноситися тільки з однією формою, а кожна форма – тільки з одним значенням) та нормотвірного характеру, позаяк «українській мові, на переконання певних кіл мовного соціуму, взагалі не властива така граматична категорія, як двовидові дієслова, і їхня наявність підтримується в її структурі тільки іншомовними впливами (насамперед, зрозуміло, з боку російської мови)» (Тараненко, 2015, с. 179).

Попри те, що в сучасних студіях з українського мовознавства тенденціям до формального вираження видових відмінностей двовидових дієслів приділено значну увагу, основний загальний дослідників обмежується лише констатацією її наявності в українській літературній мові (Озерова, 2003, с. 354; Стишов, 2005, с. 192; Романюк, 2015, с. 118; Кислюк, 2017, с. 122), не вдаючись до докладного аналізу явищ перфективації та імперфективації двовидових дієслів і передумов їх виникнення; оцінювання з погляду практичної доцільності та відповідності граматичній нормі; прогнозування подальшого розвитку. З огляду на це у пропонованій статті ставимо за **мету** на **матеріалі** префіксальних дієслів доконаного виду і суфіксальних дієслів недоконаного виду, що є видовими корелятами двовидових дієслів, проаналізувати тенденції до формального розмежування значень недоконаного і доконаного виду у двовидових дієсловах іншомовного походження в українській літературній мові початку XXI ст. з погляду їх відповідності граматичній нормі та раціональності, а також спрогнозувати подальший розвиток цих тенденцій.

Методи та матеріал дослідження. Щоб досягти поставленої мети використано загальнонаукові (спостереження, аналіз, синтез, порівняння, систематизація) та власне-лінгвістичні методи дослідження, основними серед яких є описовий метод та метод суцільного вибирання досліджуваних мовних одиниць – дієслів доконаного і недоконаного виду, що є корелятами двовидових дієслів, із різностильових джерел (передусім словників) різних часових періодів.

Результати дослідження.

1. Тенденція до перфективації двовидових дієслів іншомовного походження. У наукових та публіцистичних текстах перших двох десятиріч XXI ст. спостерігаємо активізацію вживання префіксальних дієслів доконаного виду на зразок *заргументувати, заццентувати, зреалізувати, спрезентувати, скодифікувати, згармонізувати* і под., що є видовими корелятами двовидових дієслів іншомовного походження *аргументувати, акцентувати, реалізувати, презентувати, кодифікувати, гармонізувати*, та суфіксальних дієслів недоконаного виду на кшталт *ідентифіковувати, легалізовувати, ліквідовувати, мобілізувати, реалізовувати, уніфіковувати* і под., які утворюють видову пару з двовидовими дієсловами *ідентифікувати, легалізувати, ліквідувати, мобілізувати, реалізувати, уніфікувати*. Широке використання перфективів та імперфективів наведеного зразка зумовлене тенденціями до формального розмежування значень недоконаного і доконаного виду у двовидових дієсловах іншомовного походження за допомогою префіксації та суфіксації. Стрімке пошкваллення цих тенденцій, яке спостерігаємо в мовній практиці початку XXI ст., дає підстави мовознавцям констатувати «розпад категорії двовидових дієслів» (Романюк, 2015, с. 118).

Проте тенденції до творення видових корелятивів для двовидових дієслів іншомовного походження в сучасній українській літературній мові не нові, а реактуалізовані, або «відновлені» (Романюк, 2015, с. 118). Вони були започатковані ще понад 100 років тому – у 20–30-х рр. XX ст. у зв'язку з активним унормуванням української термінології на національній основі. Оскільки лексичне значення двовидових дієслів іншомовного походження переважно спеціальне, термінологійне, то префіксація виявилася зручним способом творення для них відповідників доконаного виду, які широко зафіксовано передусім у термінологійних (Шелудько, Садовський, 2019; Дорошенко, 2018), а також у перекладних (Кримський, 1924–1933; Ніковський, 2018; Ізюмов, 1930) та правописних (Голоскевич, 1994) словниках того періоду. Однак якщо в сучасній мовній практиці помітне активне функціонування і перфективів, і імперфективів як видових корелятивів двовидових дієслів, то у 20–30-х рр. XX ст. тенденція до перфективації двовидових дієслів була значно потужнішою за імперфективацію.

Таке співвідношення процесів префіксального та суфіксального творення видових відповідників до двовидових дієслів у мовній практиці 20–30-х рр. XX ст. було теоретично обґрунтованим. Зокрема, у 1931 р. в «Бюлетені УРЕ» опубліковано спеціальні настанови щодо лінгвістичного оформлення «Української Радянської Енциклопедії». У рубриці «До українського словотворення» було подано вимогу, відповідно до якої рекомендували завжди розрізняти форми доконаного і недоконаного виду для чужомовних дієслів *асигнувати, реалізувати, організувати, мотивувати, редукувати, сумувати* (від *сума*), *емігрувати, формулювати, регулювати,*

концентрувати, ліквідувати, мобілізувати, систематизувати тощо. У вихідній формі їх радили вживати як дієслова недоконаного виду і пропонували для них префіксальні відповідники доконаного виду: *заасигнувати, зреалізувати, зорганізувати, умотивувати, виемітрувати, урегулювати, сконцентрувати, зліквідувати* і т. д. (Наконечний, 1931, с. 34). Щодо суфіксальних дієслів недоконаного виду, утворених від двовидових дієслів, то їх разом із дієприкметниками та дієприслівниками кваліфікували як «хибні форми» і не рекомендували вживати: «Не вживаємо хибних форм *ліквідовувати, ліквідовуваний, мобілізувати, мобілізуючи, мобілізовуваний...* зам.: *ліквідувати, ліквідований, мобілізувати, мобілізуючи, мобілізований...*» (Наконечний, 1931, с. 35).

Але через кілька років цю настанову оголосили хибною, а префіксальні форми доконаного виду для двовидових дієслів іншомовного походження примусово почали вилучати з ужитку, оскільки їх подання в словниках, за висновками Комісії НКО у справі перевірки роботи на мовному фронті, «безпідставне, механістичне і по суті тенденційно викривляє факти мови» (Масенко, 2005, с. 158).

Унаслідок впливу цих позамовних чинників основна частина перфективів зазначеного типу опинилася на периферії мовного вжитку або й зовсім була виведена з нього. Порівняно небагато префіксальних дієслів доконаного виду, утворених від основ двовидових дієслів іншомовного походження, залишилося у словниках радянського періоду (докладно про це див.: Тараненко, 2015, с. 183), де їх переважно марковано позначками **рідко**. (*здекларувати* (Білодід, III, с. 533), *зелектризувати* (Білодід, III, с. 533), *змобілізувати* (Білодід, III, с. 629), *зреалізувати* (Білодід, III, с. 700), *скритикувати* (Білодід, IX, с. 321), **діал.** (*сконстатувати* (Білодід, IX, с. 295), **заст.** (*заангажувати* (Білодід, III, с. 13), **розм.** (*зателефонувати* (Білодід, III, с. 344), *зателефонувати* (Білодід, III, с. 344). Ці дієслова хоч і мали статус кодифікованих лексичних одиниць, але реально ними послуговувалися обмежено, оскільки негласно їх забороняли й до початку 90-х рр. XX ст. вони «у мові друкованих видань, радіо й телебачення вживалися нечасто» (Тараненко, 2015, с. 183).

Проте навіть кількісно невелика група перфективів, утворених від основ двовидових дієслів іншомовного походження й зафіксованих у лексикографічних працях радянської доби, дала підстави мовознавцям засвідчити тенденцію до префіксального вираження видових відмінностей двовидових дієслів (Городенська, Кравченко, 1981, с. 77) і вможливила висновок про те, що усунення двовидовості за допомогою префіксації – процес живий, хоч на той час (80-ті рр. XX ст.) ще дуже обмежений (Там само).

Від 90-х рр. XX ст. завдяки зусиллям передусім термінологів, які, намагаючись відродити практику 20–30-х рр. XX ст., настійно рекомендують «від двовидових дієслів чужомовного походження за допомогою перфективації утворювати відповідники доконаного виду, щоб уникнути двозначності в науковій мові, що за своєю природою має бути точною» (Руссу, 2016, с. 9), ці граматичні форми поступово повертаються до дієслівної системи української літературної мови, проникають у науковий стиль та публіцистику.

У сучасній українській літературній мові префіксація стала найефективнішим способом морфологічного розрізнення двовидових дієслів та їхніх корелятив доконаного виду, проте, як зауважує К. Г. Городенська,

загальна тенденція до формального вираження виду в різних дієсловах із запозиченими основами виявлялася неоднаково (Городенська, Кравченко, 1981, с. 73). Зокрема, іншомовні дієслова із суфіксом *-ува- (-юва-)*, що до дієслівної системи української мови потрапили найпершими, раніше від інших дієслівних основ почали сполучатися з префіксами (Там само), унаслідок чого постали співвідносні перфективи. На відміну від них, іншомовні дієслова із суфіксами *-ізува- (-изува-)*, *-ірува- (-ирува-)* та *-фікува-* через складну структуру цих суфіксів стійко зберігають свій двовидовий характер і слабо диференціюють видові значення за допомогою префіксації (Городенська, Кравченко, 1981, с. 76–77). Ця тенденція, виокремлена у 80-х рр. ХХ ст., так само виразно простежувана й тепер, хоч частина двовидових дієслів, які тоді були поза видовою диференціацією (наприклад, *активізувати, ідеалізувати, кодифікувати, модифікувати, систематизувати*), у мовній практиці ХХІ ст. вже має префіксальні кореляти доконаного виду (пор.: *зактивізувати, зідеалізувати, скодифікувати, змодифікувати, зсистематизувати*), що свідчить про тяглість тенденції до формального вираження видових значень у двовидових дієсловах. Загалом префіксальні дієслова доконаного виду, утворені від основ двовидових дієслів, органічно влилися у видову систему сучасного українського дієслова, не порушуючи її стабільності.

Як відомо, основними засобами творення префіксальних корелятивів доконаного виду для дієслів недоконаного виду в українській літературній мові є префікси *по-* і *з-* (*с-*), яким у мовознавстві надано статусу суто видових (Льїн, 1953, с. 11; Русанівський, 1971, с. 221; Городенська, 2017, с. 397). Саме ці словотвірчі форманти є найпродуктивнішим «інструментом» для перетворення двовидових слів іншомовного походження на парновидові. Префікси *на-* та *за-* суто видотвірну функцію виконують дещо рідше, хоч на сьогодні констатовано активніше утворення відповідників доконаного виду для двовидових слів іншомовного походження за допомогою префікса *за-* (Городенська, 2017, с. 406). Решта префіксів, зокрема *в-* (*у-*), *ви-*, *о-*, *про-*, *роз-*, *від-*, *при-*, слугують засобами творення префіксальних корелятивів доконаного виду лише для деяких безпрефіксних двовидових дієслів іншомовного походження, оскільки значення доконаного виду, якого вони надають похідним дієсловам, здебільшого невіддільне від словотвірного. Аналогічне функційне навантаження названі префікси загалом зберігають і під час творення видових відповідників доконаного виду для іншомовних двовидових дієслів-термінів (Активні, 2013, с. 122, 125, 267; Руссу, 2016, с. 9, 11–12; Кислюк, 2017, с. 122–126, 129–130), пор.: *поглянути, продезінфікувати, покаталогізувати, помаркувати; злабілізувати, змеханізувати, змінералізувати, змілітаризувати, зіонізувати; заабонувати, заасигнувати, замаркувати, заімпортувати; виекстрагувати, винікелювати; відлітографувати, відлітохромувати; оцінкувати; продекларувати, проінвестувати; розблокувати* і под.

Причина використання відносно обмеженого кола префіксів для творення співвідносних із дієсловами іншомовного походження перфективів, на думку А. О. Руссу, полягає в тому, що «чужомовні дієслівні терміни не можуть певною мірою зреалізувати словотвірні можливості української мови» (Руссу, 2016, с. 11). «Словотвірні значення префіксів у таких словах зазвичай нейтралізуються, і на перше місце виступає видотворча функція», – констатує вона (Там само).

Префіксальні дієслова доконаного виду, уживання яких поживалося в мовній практиці перших двох десятиріч XXI ст., охоплюють два типи: 1) дієслова, що були поширені у 20-ті рр. XX ст., потім тривалий час перебували в пасивному словнику української мови, а сьогодні знову повернулися до активного використання (напр.: *зредагувати, зреорганізувати, скодифікувати, сконкретизувати, сконстатувати, сконтактувати* тощо); 2) дієслова, утворені недавно за зразками реактуалізованих словотвірних типів (напр.: *згармонізувати, здизайнерувати, зміксувати, скадрувати, склонувати, сфедералізувати, заакцентувати, заанонсувати, задебетувати, запаркувати, запроцентувати* і под.).

Проаналізувавши термінологійні (Шелудько, Садовський, 2019; Дорошенко, 2018), перекладні (Кримський, 1924 – 1933; Ніковський, 2018; Ізюмов, 1930) та правописні (Голоскевич, 1994) словники 20–30-х рр. XX ст., можемо констатувати, що на кінець другого десятиріччя XXI ст. до мовного вжитку в науковому та публіцистичному стилях після тривалої перерви повернено такі префіксальні дієслова доконаного виду: *задекларувати, заінкримінувати, заадресувати, заакредитувати, заангажувати, заапелювати, закатологізувати; заналізувати, занулювати, засимілювати, збалансувати, здиференціювати, зігнорувати, зідеалізувати, зідентифікувати, зізолювати, зілюструвати, здемократизувати, зденаціоналізувати, здисконтувати, здиференціювати, злегалізувати, зліквідувати, злокалізувати, змобілізувати, змонополізувати, знаціоналізувати, знейтралізувати, зорганізувати, зраціоналізувати, зреабілітувати, зреалізувати, зредагувати, зрезюмувати, зреквізувати, зрекламувати, зреферувати, зреформувати, зреорганізувати, зрецензувати, зрусифікувати, зукраїнізувати; сканітулювати, скваліфікувати, скласифікувати, скодифікувати, скоментувати, скомпіювати, скомпromетувати, сконкретизувати, сконсолідувати, сконспектувати, сконстатувати, сконфіскувати, сконцентрувати, скооперувати, скритикувати; повізувати, подезинфікувати, поінструктувати, покаталогізувати, покласифікувати; продемонструвати; видисциплінувати; угарантувати, угрунтувати(ся), укомпенсувати, умєблювати, унормувати. Напр.: Дослідниця **заналізувала** лексико-семантичну, етимологічну та структурно-граматичну лексику (І. Козелко); ...Російська імперія всіма засобами намагалась **засимілювати** українське населення – через російську культуру, науку, освіту та соціальну сферу (О. Задорожний); Основні завдання – дослідити й **скласифікувати** прийоми перекладу фразеологічних одиниць арабської мови українською (Т. Задко) та ін.*

Перфективи другої групи постали від двовидових дієслів іншомовного походження за зразком реактуалізованих дієслів не так давно, що дає підстави кваліфікувати їх як новотвори, пор.: *заархівувати, заізолювати, закоординувати, заакцентувати, заанонсувати, заветувати, задебетувати, задекларувати, запрезентувати; закцентувати, заргументувати, зартикулювати, засоціювати, збойкотувати, згармонізувати, здевальвувати, здеградувати, зdezорієнтувати, здекваліфікувати, здемонтувати, здепонувати, здетонувати, здефолтувати, здефініювати, здискримінувати, здисциплінувати(ся), зідеологізувати, зінтегрувати(ся), злібералізувати, змілітаризувати, змодернізувати, змодифікувати, зратифікувати, зуніфікувати; скомпенсувати, спрезентувати, сфінансувати; проанонсувати, продіагностувати, проінвентаризувати, проінвестувати, проіндексувати, проліцензувати, профінансувати; устabilізувати та деякі інші. Ці дієслова, хоч і непослідовно, але вже зафіксовано в багатьох новітніх лексикографічних*

джерелах (Тищенко, 2010; Мазурик, 2002; Активні, 2013) та теоретичних дослідженнях (Стишов, 2005, с. 92–94; Тараненко, 2015, с. 184–186; Кислюк, 2017, с. 122–131).

Попри активізацію в сучасному мовному вжитку тенденції до перетворення двовидових дієслів на парновидові немало з них і досі не мають префіксальних видових корелятивів і вживані як двовидові. Це зумовлено насамперед особливостями семантики цих дієслів, зокрема «нецілісним, неграничним характером дій, процесів та станів, які вони виражають» (Городенська, 2017, с. 406).

За спостереженнями Р. Рожанківського, 147 двовидових дієслів, наявних у СУМі, не мають співвідносних відповідників доконаного виду (Рожанківський, 2007, с. 25). Дослідник слушно зауважує, що частина з них є граничними двовидовими дієсловами, що позначають дії, процеси та стани, спрямовані на досягнення своєї внутрішньої межі. Тому для них можна «без будь-яких перешкод утворити оптимальні кореляти доконаного виду, наприклад такі: *зекстрагувати, заранжувати, зісінтезувати, засхематизувати, спротезувати, змоторизувати, споляризувати, зісистематизувати, зцентралізувати*» (Там само).

2. Тенденція до імперфективації двовидових дієслів іншомовного походження. В українській літературній мові початку ХХІ ст., крім перфективації двовидових дієслів іншомовного походження, активізувалася також тенденція до їх імперфективації за допомогою суфікса *-овува-*. Крім давно зафіксованих дієслівних форм *арештовувати* (від *арештувати*), *заарештовувати* (від *заарештувати*), *організовувати* (від *організувати*), *дезорганізовувати* (від *дезорганізувати*) і под., нині з'явилося багато нових, утворених від основ двовидових дієслів із суфіксом *-ува- (-юва-)*, пор.: *абсолютизовувати, автоматизовувати, адресовувати, акредитовувати, активізовувати, активовувати, амністовувати, анексовувати, анульовувати, апробовувати, ароматизовувати, асимільовувати, атестовувати, вербалізовувати, госпіталізовувати, деактивовувати, дезінформувати, дезорієнтовувати, демобілізувати, денаціоналізувати, дестабілізувати, дискваліфікувати, екіпірувати, екранізовувати, ідеалізовувати, ідентифікувати, ізольовувати, компенсовувати, конфісковувати, легалізовувати, ліквідувати, монополізовувати, націоналізувати, нейтралізовувати, нормалізовувати, окуповувати, оптимізовувати, орендовувати, популяризовувати, реабілітовувати, реалізовувати, реанімувати, стабілізувати, українізовувати, уніфікувати, формалізовувати* та ін. (Тараненко, 2015, с. 191–196).

Однак актуалізована нині тенденція до імперфективації двовидових дієслів іншомовного походження в українській літературній мові також не нова. Про спосіб творення видових пар, сформованих безпрефіксними дієсловами недоконаного виду із суфіксом *-овува-* та дієсловами доконаного виду із суфіксом *-ува- (-юва-)*, зауважено ще в 70-х рр. ХХ ст., пор.: *дезорганізовувати – дезорганізувати, ізольовувати – ізольувати, конфісковувати – конфіскувати, мобілізувати – мобілізувати, нормалізовувати – нормалізувати, організовувати – організувати* (Білодід, 1969, с. 340).

Зважаючи на те, що суфікс *-овува-* «надає дієсловам ще більшої довготи дії з відтінком повторюваності, многократності, ніж це виражав окремо суфікс *-ува-*» (Жовтобрюх, 1979, с. 197), появу значної кількості дієслів із цим формантом можна пояснити прагненням сучасних мовців мати

семантично якнайточніші відповідники недоконаного виду для двовидових дієслів, які вони сприймають як дієслова доконаного виду, пор.: *націоналізувати* (недок.) – *націоналізувати* (док.), *ідентифікувати* (недок.) – *ідентифікувати* (док.), *оптимізувати* (недок.) – *оптимізувати* (док.) і под. На думку О. О. Тараненка, розвиток тенденції до імперфективації двовидових дієслів іншомовного походження зумовлений посиленням демократизаційних процесів у мові та ослабленням орієнтації і мовців, і мовознавців на російську мову, у якій «у зв'язку з певними структурними особливостями її суфіксальної системи цей процес виявляється значно менш виразно» (Тараненко, 2015, с. 190). Для російської мови тенденція до розрізнення значень доконаного та недоконаного виду у двовидових дієсловах іншомовного походження за допомогою суфікса *-(ов)ыва-* мало характерна (Мучник, 1961, с. 99, 102; Милославский, 1981, с. 174).

Висновки. Отже, формальне розмежування значень недоконаного і доконаного виду у двовидових дієсловах іншомовного походження за допомогою афіксації не суперечить морфологічній будові української літературної мови, а сприяє подоланню граматичної двозначності під час сприймання тексту, тобто є практично доцільним. Префіксація та суфіксація – ефективні способи усунення двовидовості запозичених дієслів, не властивої питомим дієсловам сучасної української літературної мови.

Значна частина префіксальних дієслів доконаного виду, що є видовими відповідниками до дієслів іншомовного походження, – не нові, а реактуалізовані морфологічні одиниці, які поступово повертаються до граматичної системи української літературної мови. Якщо у 80-х рр. ХХ ст. українські мовознавці констатували їх обмежену наявність у лексикографічних джерелах та в мовному вжитку, то наприкінці другого десятиріччя ХХІ ст. спостерігаємо активне використання цих граматичних форм дієслів у наукових текстах та в текстах ЗМІ.

Процес «відродження» реактуалізованих префіксальних дієслівних форм у сучасній мовній практиці відбувається двома шляхами: 1) поверненням із периферії до активного вжитку дієслів доконаного виду, зафіксованих у радянських словниках (*сконфіскувати, схарактеризувати, зорганізувати, зреалізувати, зреферувати, зреформувати, звульгаризувати, злокалізувати, заангажувати, заадресувати* тощо); 2) поповненням активного лексику мовців тими префіксальними дієсловами, що були подані в лексикографічних джерелах 20–30 рр. ХХ ст., проте через позамовні чинники обмежено функціювали в українській літературній мові 40–80-х рр. ХХ ст. (*заналізувати, засимілювати, зідеалізувати, зідентифікувати, змонополізувати, скласифікувати, скодифікувати* і под.). Ще частину перфективів, уживаних у мовній практиці сьогодення, утворено від двовидових дієслів іншомовного походження за зразком реактуалізованих дієслів, тобто вони мають статус новотворів, пор.: *закоординувати, згармонізувати, zdeградувати, дезорієнтувати, здефініювати, здискримінувати, зідеологізувати, змодифікувати, скомпенсувати, спрезентувати; продіагностувати, проіндексувати, проліцензувати, профінансувати; устabilізувати* і под.

Процес префіксального видотворення від основ іншомовних двовидових дієслів у подальшому, найімовірніше, ще більше впотужниться, оскільки їх кількість в українській мові невпинно зростає, що зумовить потребу пристосувати ці дієслова до видової системи української літературної мови, унаслідок чого поставатимуть нові перфективи.

Суфіксальні дієслова недоконаного виду із суфіксом *-овува-*, що поширилися в українській літературній мові на початку ХХ ст., на відміну від значної частини префіксальних дієслів доконаного виду, є не реактуалізованими, а відносно новими граматичними формами. Вони хоч і якнайточніше передають семантику недоконаного виду, але дуже громіздкі за формою, що суперечить закону мовної економії. З огляду на це за безпрефіксними дієсловами іншомовного походження із суфіксом *-ува-* (*-юва-*) за аналогією до українських дієслів потрібно закріпити значення недоконаного виду, а за префіксальними – значення доконаного виду.

Проте, незважаючи на досить помітне в українській літературній мові початку ХХІ ст. формальне розмежування двовидових дієслів за допомогою афіксації, поки що воно має статус лише тенденції і не впливає на лінгвістичну кваліфікацію двовидових дієслів у сучасній навчальній літературі.

Перспективу подальшого наукового вивчення проблеми видової диференціації двовидових дієслів убачаємо в досліджуванні такої групи дієслівних форм, як імперфективи від префіксальних форм доконаного виду (на зразок *зліквідовувати, зідеалізувати, зреалізувати* тощо), багато з яких на сьогодні є потенційними граматичними формами, що незабаром можуть проникнути до граматичної системи української літературної мови.

Бібліографія

- Білодід, І.К. (Ред.) (1969). *Сучасна українська літературна мова. Морфологія*. Київ : Наукова думка.
- Білодід, І.К. (Ред.) (1970–1980). *Словник української мови: в 11 т. Т. I–XI*. Київ : Наукова думка.
- Вихованець, І., Городенська, К. (2004). *Теоретична морфологія української мови*. Київ : Пульсари.
- Гінзбург, М. (2009). Проблема двовидових дієслів у фахових текстах та шляхи її розв'язання. *Українська термінологія і сучасність*. VII. Київ : КНЕУ. 290–294.
- Голоскевич, Г. (1994). *Правописний словник*. Вид. 12. Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто – Львів.
- Городенська, К. Г., Кравченко, М. В. (1981). *Словотвірна структура слова (відіменні деривати)*. Київ : Наукова думка.
- Городенська, К.Г. (Ред.) (2017). *Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго.
- Грищенко, А.П. (Ред.) (1997). *Сучасна українська літературна мова*. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Вища школа.
- Дорошенко, М., Станіславський М., Страшкевич, В. (2018). *Словник ділової мови. Термінологія та фразеологія*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго. *Репринт з вид. 1930 р. (Серія «Словникова спадщина України»)*.
- Жовтобрюх, М. А. (Ред.) (1979). *Словотвір сучасної української літературної мови*. Київ : Наукова думка.
- Ізюмов, О. (1930). *Українсько-російський словник*. Харків; Київ: Держ. вид-во України.
- Ільїн, В. С. (1953). *Префікси в сучасній українській мові*. Київ: Вид-во АН УРСР.
- Карпіловська, Є. А. (Ред.) (2013). *Активні ресурси сучасної української номінації: Ідеографічний словник нової лексики*. Київ : КММ.
- Кислюк, Л. (2017). *Сучасна українська словотвірна номінація: ресурси та тенденції розвитку*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго.
- Кочерга, О., Ракшанова, Г. (2011). Префікси зі значенням завершеності дії в процесових термінах. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 709. 10–13.
- Кримський, А. (Ред.) (1924–1933). *Російсько-український словник*. Тт. 1–3. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго.

- Лаврінець, О.Я. (Ред.) (2019). *Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія*. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».
- Мазурик, Д. (2002). Нове в українській лексиці: словник-довідник. Львів : Світ.
- Масенко, Л. (2005). Хроніка НДІМ 1933–1934 рр. *Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду: док. і матеріали*. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». 152–163.
- Милославский, И. Г. (1981). *Морфологические категории современного русского языка*. Москва : Просвещение.
- Мучник, И. П. (1961). Двувидовые глаголы в русском языке. *Вопросы культуры речи*. III. 93–115.
- Наконечний, М. Ф. (1931). Лінгвістичні питання УРЕ. *Бюлетень УРЕ*. 1. 20–42.
- Наконечний, М. Ф. (1967). Розмаїтість форм – багатство мови. *Мовознавство*. 1967. 2. 57–65.
- Ніковський, А. (2018). Українсько-російський словник. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго. *Репринт з вид. 1926 р. (Серія «Словникова спадщина України»)*.
- Озерова, Н. Г. (Ред.) (2003). *Сопоставительная грамматика русского и украинского языков*. Київ : Наукова думка.
- Рожанківський, Р. (2007). Видові перфективи двовидових безпрефіксних дієслів чужомовного походження на -ува(ти). *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 593. 127–131.
- Романюк, Ю. В. (2015). Вплив соціодинаміки на систему і структуру українського дієслова. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2 (53). 117–123.
- Русанівський, В. М. (1971). *Структура українського дієслова*. Київ : Наукова думка.
- Руссу, А. О. (2016). Префіксальне дієслівне термінотворення в «Російсько-українському словнику» (1924–1933 рр.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Київ.
- СТИШОВ, О. А. (2005). *Українська лексика кінця ХХ століття: (На матеріалі засобів масової інформації)*. 2-ге вид., переробл. Київ : Пугач.
- Тищенко, О.М. (Ред.) (2010). Нові й актуалізовані слова та значення : словникові матеріали (2002 – 2010). Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
- Сухарина, Н. М. (2003). Граматична та лексична семантика українського дієслова в лексикографічній системі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ.
- Тараненко, О. О. (2015). *Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго.
- Шевельов, Ю. (2012). *Нарис сучасної української літературної мови та інші лінгвістичні студії (1947–1953 рр.)*. Київ : Темпора.
- Шелудько, І., Садовський, Т. (2019). Словник технічної термінології (загальний) Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго. *Репринт з вид. 1928 р. (Серія «Словникова спадщина України»)*.

References

- Bilodid, I.K. (Red.) (1969). *Suchasna ukrainska literaturna mova. Morfolohiia*. Kyiv : Naukova dumka.
- Bilodid, I.K. (Red.) (1970–1980). *Slovyk ukrainskoi movy: V 11-ty tomakh. I–XI*. Kyiv : Naukova dumka.
- Vykhovanets, I. R., Horodenska, K. H. (2004). *Teoretychna morfolohia ukrainskoi movy*. Kyiv : Pulsary.
- Ginzburh, M. (2009). Problema dvovydyvykh diiesliv u fakhovykh tekstakh ta shlyakhy yii rozv'iazannia. *Ukrainska terminolohia i suchasnist*. VII. Kyiv : KNEU. 290–294.
- Holoskevych, H. (1994). *Pravopysnyi slovnyk*. Vyd. 12. Niu-York – Paryzh – Sydnei – Toronto – Lviv.
- Horodenska, K. H., Kravchenko, M. V. (1981). *Slovotvirna struktura slova (vidimenni deryvaty)*. Kyiv : Naukova dumka.
- Horodenska, K.H. (Red.) (2017). *Hramatyka sychasnoi ukrainskoi literaturnoi movy. Morfolohiia*. Kyiv : Vydavnychiy dim Dmytra Buraho.

- Hryshchenko, A.P. (Red.) (1997). *Suchasna ukrainska literaturna mova*. 2-he vyd. Kyiv : Vyshcha shkola.
- Doroshenko, M. (Red.) (2018). *Slovyk dilovoi movy. Terminolohia ta frazeolohia*. Kyiv : Vydavnychi dim Dmytra Buraho. Reprynt z vyd. 1930 r. Seriiia «Slovykova spadshchyna Ukrainy».
- Zhovtobruh, M. A. (Red.) (1979). *Slovotvir suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movu*. Kyiv : Naukova dumka.
- Iziumov, O. (1930). *Ukrainsko-rosiiskyi slovnyk*. Kharkiv; Kyiv: Derzh. vyd-vo Ukrainy.
- Ilin, V. S. (1953). *Prefiksy v suchasni ukrainskii movi*. Kyiv : Vyd-vo AN URSS.
- Karpilovska, Ye. A. (2013). *Aktivni resursy suchasnoi ukrainskoi nominatsii: Ideohrafichni slovnyk novoi leksyky*. Kyiv : KMM.
- Kysliuk, L. (2017). *Suchasna ukrainska slovotvirna nominatsiia: resursy ta tendentsii rozvytku*. Kyiv : Vydavnychi dim Dmytra Buraho.
- Kocherha, O., Rakshanova, H. (2011). Prefiksy zi znachenniam zavershenosti dii v protsesovykh terminakh. *Visn. Nats. un-tu «Lvivska politekhnika». Seriiia «Problemy ukrainskoi terminolohii»*. 709, 10–13.
- Krymskyi, A. (Red.) (1924–1933). *Rosiisko-ukrainskii slovnyk*. Kyiv: Vidavnychij dim Dmitra Burago. 1–3.
- Lavrinet, O.Ya. (Red.) (2019). *Suchasna ukrainska literaturna mova. Morfemika. Slovotvir. Morfolohiia*. Kyiv : Vydavnychi dim «Kyievo-Mohylianska akademiia».
- Mazuryk, D. (2002). *Nove v ukrainskii leksytsii: slovnyk-dovidnyk*. Lviv: Svit.
- Masenko, L. (Red.) (2005). *Khronica NDIM 1933–1934 rr. Ukrainska mova u XXI storichchi: istoriia linhvotsydu: dokumenty i materialy*. Kyiv : Vydavnychi dim «Kyievo-Mohylianska akademiia». 152–159.
- Miloslavskij, I. G. (1981). *Morfologicheskije kategorii sovremennogo russkogo jazyka*. Moskva : Prosveshchenije.
- Muchnik, I. P. (1961). Dvuidovye glagoly v russkom jazyke. *Voprosy kul'tury rechi*. III. 93–115.
- Nakonechnyi, M. (1931). Linhvistychni pytannia URE. *Biuletyn URE*. 1. 20–42.
- Nakonechnyi, M. (1967). Rozmaitist form – bahatstvo movy. *Movoznavstvo*. 1967. 2. 57–65.
- Nikovskiy, A. (2018). *Ukrainsko-rosiiskyi slovnyk*. Kyiv : Vydavnychi dim Dmytra Buraho. Reprynt z vyd. 1926 r. (Seriiia «Slovykova spadshchyna Ukrainy»).
- Ozerova, N. G. (Red.) (2003). *Sopostavitelnaia grammatika russkogo i ukrainskogo yazykov*. Kyiv: Naukova dumka.
- Rozhankivskiy, R. (2007). Vydovi perfektyvy dvoydovykh bezprefiksnykh diiesliv chuzhomovnoho pokhodzhennia na -uva(ty). *Visn. Nats. un-tu «Lvivska politekhnika». Seriiia «Problemy ukrainskoi terminolohii»*. 593. 127–131.
- Romaniuk, Yu. V. (2015). Vplyv sotsiodynamiky na systemu i strukturu ukrainskoho diieslova. *Movni i kontseptualni kartyny svitu*. 2 (53). 117–123.
- Rusanivskiy, V. M. (1971). *Struktura ukrainskoho diieslova*. Kyiv: Naukova dumka.
- Russu, A. O. (2016). Prefiksne diieslivne terminotvorennia v «Rosiisko-ukrainskomu slovnyku» (1924–1933): avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01. Kyiv.
- Tyshchenko, O.M. (Red.) (2010). *Novi i aktualizovani slova ta znachennia : slovnykovi materialy (2002 – 2010)*. Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho.
- Styshov, O. A. (2005). *Ukrainska leksyka kintsia XX stolittia: (Na materialy zasobiv masovoi informatsii)*. Kyiv : Puhach.
- Sukharyna, N. M. (2003). Hramatychna ta leksychna semantyka ukrainskoho diieslova v leksykohrafichniy systemi : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01. Kyiv.
- Taranenko, O. O. (2015). *Aktualizovani modeli v systemi slovotvorennia suchasnoi ukrainskoi movu (kinets XX – pochatok XXI st)*. Kyiv : Vydavnychi dim Dmytra Buraho.
- Sheludko, I., Sadovskiy, T. (2019). *Slovyk tekhnichnoi terminolohii (zahalnyi)*. Kyiv : Vydavnychi dim Dmytra Buraho. Reprynt z vyd. 1928 r. Seriiia «Slovykova spadshchyna Ukrainy».
- Shevelov, Yu. (2012). *Narys suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy ta inshi linhvistychni studii (1947–1953 rr.)*. Kyiv: Tempora.

Резюме

Колібаба Лариса

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИДОТВОРЕННЯ ДІЄСЛІВ
В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ**

Формулювання проблеми. У наукових та публіцистичних текстах перших двох десятиріч ХХІ ст. помітна активізація вживання префіксальних дієслів доконаного виду та суфіксальних дієслів недоконаного виду, що є видовими корелятами двовидових дієслів іншомовного походження. Широке використання перфективів та імперфективів наведеного зразка в сучасній мовній практиці зумовлене тенденціями до формального виокремлення значень недоконаного і доконаного виду у двовидових дієсловах іншомовного походження, позбавлених морфологічного вираження видової ознаки. Ці тенденції, з одного боку, є наслідком практичної потреби формально розмежувати значення доконаного і недоконаного виду у двовидових дієсловах для уникнення двозначності в сприйнятті читаного тексту, а з іншого, – засвідчують пристосування двовидових дієслів, запозичених із західноєвропейських мов, для яких граматична категорія виду не характерна, до видової системи української мови.

Мета статті – проаналізувати тенденції до формального розмежування значень недоконаного і доконаного виду у двовидових дієсловах іншомовного походження в українській літературній мові початку ХХІ ст. з погляду їх відповідності граматичній нормі та раціональності, а також спрогнозувати подальший розвиток цих тенденцій.

Методи дослідження. Щоб досягти поставленої мети використано загальнонаукові (спостереження, аналіз, синтез, порівняння, систематизація) та власне-лінгвістичні методи дослідження, основними серед яких є описовий метод та метод суцільного вибирання досліджуваних мовних одиниць – дієслів доконаного і недоконаного виду, що є корелятами двовидових дієслів, із різностильових джерел (передусім словників), створених за понад сто років розвитку лінгвоукраїністики.

Основні результати дослідження. Формальне розмежування значень недоконаного і доконаного виду у двовидових дієсловах іншомовного походження за допомогою афіксації не суперечить морфологічній будові української літературної мови, а сприяє усуненню граматичної двозначності під час сприймання тексту, тобто є практично доцільним. Префіксація та суфіксація – ефективні способи усунення двовидовості запозичених дієслів, не властивої питомим дієсловам сучасної української літературної мови.

Префіксальні дієслова доконаного виду, що є видовими відповідниками до дієслів іншомовного походження, – переважно не нові, а реактуалізовані морфологічні одиниці, які поступово повертаються до граматичної системи української літературної мови. Процес їх «відродження» у сучасній мовній практиці відбувається двома шляхами: 1) поверненням із периферії до активного вжитку дієслів, зафіксованих у радянських словниках; 2) поповненням активного лексикону мовців тими префіксальними дієсловами, що були зафіксовані в лексикографічних джерелах 20–30 рр. ХХ ст., проте через позамовні чинники обмежено функціювали в українській літературній мові 40–80-х рр. ХХ ст.

Суфіксальні дієслова недоконаного виду із суфіксом *-овува-*, на відміну від префіксальних дієслів доконаного виду, є не реактуалізованими, а відносно новими граматичними формами. Хоч такі дієслова якнайточніше передають семантику недоконаного виду, вони дуже громіздкі за формою, що суперечить закону мовної економії. З огляду на це за безпрефіксними дієсловами іншомовного походження із суфіксом *-ува-* (*-юва-*) за аналогією до українських дієслів потрібно закріпити значення недоконаного виду, а за префіксальними – значення доконаного виду.

Висновки і перспективи. Процес префіксального видотворення від основ іншомовних двовидових дієслів у подальшому, найімовірніше, ще більше впотужниться, оскільки їх кількість в українській мові невпинно зростає, що зумовить потребу пристосувати ці дієслова до видової системи української літературної мови, унаслідок чого поставатимуть нові деривати. Перспективу подальшого наукового вивчення проблеми видової диференціації двовидових дієслів убачаємо в дослідженні імперфективів, утворених від префіксальних форм доконаного виду, багато з яких на сьогодні є потенційними граматичними формами, що незабаром можуть проникнути до граматичної системи української літературної мови.

Ключові слова: дієслово, двовидове дієслово, доконаний вид, недоконаний вид, префікс, суфікс.

Abstract

Kolibaba Larysa

MODERN TENDENCIES IN FORMATION ASPECTS OF VERBS IN THE UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE

Problem statement. A noticeable shift towards active use of prefix verbs of a perfective aspect and suffix verbs of imperfective aspect, that are aspectual correlates of bi-aspectual verbs, can be observed in scientific and publicism texts of the first two decades of the XXI century. The widespread use of perfectives and imperfectives of the kind analysed here in modern linguistic practice is related to the tendency to separate formal meanings of imperfect and perfect aspects in bi-aspectual verbs of foreign origin, deprived of morphological markers of aspectual feature. On the one hand, these tendencies are a consequence of the practical need to formally distinguish the meanings of the perfect and imperfect aspects in bi-aspectual verbs to avoid ambiguity in the process of perceiving a text in reading; on the other hand, they are a proof of adaptation of the bi-aspectual verbs, adopted from Western European languages, where the grammatical category of aspect is not typical, to the grammar system of the Ukrainian language.

Purpose of the article. The purpose of the proposed research is to analyze the tendencies to formal differentiation of the meanings of imperfective and perfective aspect in the bi-aspectual verbs of the Ukrainian literary language of the beginning of the XXI of century in terms of their complying to the grammatical norm and rationality, and to predict its further development.

Research methods. To attain the aim of the research, the author used general scientific methods (observation, analysis, synthesis, comparison, systematization) and linguistic methods of research, namely, a descriptive method and method of continuous selection of investigated linguistic units – verbs of perfective

and imperfective aspect, that are the correlates of bi-aspectual verbs, found in sources belonging to a range of styles as well as time periods starting from more than one hundred years ago (mainly dictionaries).

Main results of the study. Formal differentiation of the meanings of the imperfect and perfect aspects in bi-aspectual verbs of foreign origin by affixation does not conflict with the morphological structure of the Ukrainian literary language but helps to eliminate grammatical ambiguity in the text perception. Prefixation and suffixation are effective ways to eliminate the dichotomy of borrowed verbs, which is not peculiar to the specific verbs of the modern Ukrainian literary language. Prefixed verbs of the perfect aspect, which are aspectual equivalents to verbs of foreign origin, are mostly not new, but reactualized morphological units, which gradually re-enter the grammatical system of the Ukrainian literary language. The process of their «revival» in modern language practice occurs in two ways: 1) returning from the periphery to the active use of verbs that were recorded in Soviet dictionaries; 2) introducing into active linguistic use those prefixal verbs, that were recorded in lexicographic sources in the 1920s-1930s, but due to extralinguistic factors had a limited function in the Ukrainian literary language of the 1940s-1980s.

However, suffixal verbs of the imperfect aspect with the suffix *-ovuva-*, in contrast to prefixal verbs of the perfect aspect, are not considered as reactualized, since they are relatively new grammatical forms. Although such verbs convey the semantics of the imperfect form as accurately as possible, their form is cumbersome, which contradicts the law of linguistic economy. In view of this, it is necessary to fix the meaning of the imperfect aspect for prefixed verbs of foreign origin with the suffix *-uva-* (*-juva-*) by analogy with Ukrainian verbs and fix the meaning of the perfect aspect for prefix verbs.

Conclusions and perspectives. The process of prefix reproduction from the bases of foreign bi-aspectual verbs is likely to intensify in the future, since their number in the Ukrainian language is constantly growing, which will necessitate the adaptation of these verbs to the aspectual system of Ukrainian literary language, resulting in new derivatives. We see the prospect of further scientific research of the problem of aspect differentiation of bi-aspectual verbs in studying imperfectives formed from prefix forms of the perfect aspect, which are prospective grammatical formations at present, but soon they will obviously penetrate the grammatical system of Ukrainian literary language.

Keywords: verb, bi-aspectual verbs, perfective aspect, imperfective aspect, prefix, suffix.

Відомості про автора

Колібаба Лариса, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник відділу граматики та наукової термінології, Інститут української мови НАН України (м. Київ, Україна), e-mail: kolibaba.lm@meta.ua

Kolibaba Larysa, PhD, Senior Research Fellow, Department of grammar and scientific terminology, Institute of Ukrainian Language, The National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine), e-mail: kolibaba.lm@meta.ua

ORCID 0000-0001-7063-5309

Надійшла до редакції 29 листопада 2020 року

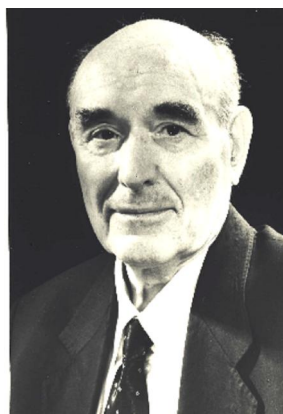
Прийнято до друку 27 грудня 2020 року

IN MEMORIAM

Мария Воейкова

К 90-ЛЕТИЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ АЛЕКСАНДРА ВЛАДИМИРОВИЧА БОНДАРКО¹

15 ноября 2020 года исполнилось 90 лет со дня рождения члена-корреспондента РАН доктора филологических наук профессора Александра Владимировича Бондарко – исследователя, с именем которого связана целая эпоха развития отечественной и мировой лингвистики, теории функциональной грамматики, славяноведения и аспектологии. Сфера его интересов необычайно широка: стали классическими труды Александра Владимировича, посвященные описанию русской глагольной системы на фоне других славянских языков, в частности, использованию в текстах настоящего исторического времени, аспектуально-темпорального комплекса, разработке теории морфологических категорий, общей теории значения и особой разновидностью функциональной грамматики – теории функционально-семантических полей (ФСП) и категориальных ситуаций (КС). С его именем и с его многочисленными трудами связано развитие петербургской аспектологической школы, которую он возглавлял много лет, а также разработка его любимой темы – стратификации семантики, соотношения мыслительного и языкового содержания.

Александр Владимирович Бондарко (15.11.1930 – 29.03.2016) родился и вырос в Ленинграде². В рассказах о детстве он вспоминал прогулки по Александровскому саду в составе маленькой группы изучения немецкого языка, которая была по сути частным детским садом, рассчитанным на небольшое количество воспитанников, уроки музыки и первые опыты музыкального сочинительства. Безмятежная жизнь протекала на фоне трагических событий эпохи репрессий и приближающейся войны. Его отец, Владимир Васильевич Бондарко, работавший главным инженером крупнейшего в Ленинграде Кировского завода, не мог не ощущать всех опасностей того времени. Во время войны семья была эвакуирована в Челябинск, затем в Москву. Жизнь в Москве даже в те годы была для Александра Владимировича источником познания и творческого постижения.

¹ Статья написана на основе текста, опубликованного в журнале «Известия РАН. Серия литературы и языка», 2016, том 75, № 1, с. 68–73. Для этой публикации текст значительно переработан и дополнен новыми данными.

² Более подробная информация о жизни А.В. Бондарко содержится в статье о нем (Воейкова, Рождественская, 2017).

© Воейкова М., 2020

Он увлекался театром, ходил в музеи и на концерты. Вероятно, именно тогда стало проявляться одно из его главных качеств – в любых условиях он стремился к прекрасному и совершенному, из любого явления окружающего мира извлекал важный духовный и эстетический опыт познания. После войны он поступил на чешское отделение филологического факультета Ленинградского государственного университета, которое окончил с отличием в 1954 году. В университете он занимался по индивидуальной программе, совмещая интенсивные занятия славянскими языками с общетеоретическими курсами и дополнительными лекциями не только на филфаке, но и на историческом и философском факультетах. Последующая учеба в аспирантуре под руководством профессора Ю.С. Маслова определила многие черты будущей научной карьеры А.В. Бондарко и повлияла на основные принципы его творчества – опору на обширный и естественный языковой материал, знание лингвистических традиций, внимание к предшественникам и глубокий анализ их творчества. Кандидатская диссертация «Настоящее историческое глаголов несовершенного и совершенного видов в славянских языках», защищенная в 1958 году, до сих пор не потеряла своей актуальности и в переработанном виде вошла в книгу «Теория морфологических категорий и аспектологические исследования» (Бондарко, 2005).

Всего через 10 лет, в марте 1968 года, А.В. Бондарко защитил докторскую диссертацию на тему «Система времен русского глагола (в связи с проблемой функционально-семантических и грамматических категорий)». В январе 1970 г. получил научное звание профессора. В 1971 г. Александр Владимирович начал работать в Ленинградском отделении Института языкознания АН СССР, а в 1981 г. возглавил Сектор теории грамматики и типологических исследований ЛО ИЯ АН СССР (в настоящее время – Отдел теории грамматики Института лингвистических исследований РАН). Оставив в 2006 г. формальное руководство отделом, Александр Владимирович продолжает и сейчас неформально руководить его научной деятельностью. Под его руководством действует и развивается получившая широкое признание Петербургская школа функциональной грамматики.

Основы главного коллективного исследовательского проекта, который был начат в 80-ые годы 20 столетия и продолжается до сих пор, были разработаны в книге А.В. Бондарко «Функциональная грамматика» (1984). С 1987 года под его руководством выходит серия «Теория функциональной грамматики», объединившая последователей разрабатываемого им научного направления – теории функционально-семантических полей и категориальных ситуаций (ФСП и КС). Шеститомная серия содержит описание основных функционально-семантических полей русского языка на фоне широкого типологического сопоставления с данными других языков. В проекте в разное время принимали участие более пятидесяти исследователей из России и других стран.

Первоначально исследование осуществлялось на материале русского языка, позже состав участников позволил включить в этот труд данные по грамматике ряда разноструктурных языков, таких как германские, романские, иранские и, конечно, славянские, а также языки народов России. Общим в исследовании этих разнородных данных является концепция описания средств выражения основных мыслительных категорий единицами разных уровней языка – морфологического, синтаксического и лексического. Такое направление анализа получило название «от семантики – к средствам ее выражения» и соответствует тем аспектам речевой деятельности, которые

осуществляются говорящим. Поэтому грамматику ФСП и КС называют также «активной» грамматикой, в отличие от «пассивной» формальной грамматики, имитирующей процессы восприятия языкового сообщения слушающим. После выхода в свет шести томов первоначально запланированной серии «Теория функциональной грамматики» работа над этой темой была продолжена в проекте «Проблемы функциональной грамматики» (ПФГ). Первая книга этой новой серии (ПФГ 2000) посвящена категориям морфологии и синтаксиса в конкретных речевых реализациях. Вторая книга (ПФГ 2003) рассматривает важную для семантического описания проблему соотношения инвариантности / вариативности. Третья книга (ПФГ 2005) посвящена описанию полевых структур. В 2008 г. вышла обобщающая книга (ПФГ 2008) о категоризации семантики. (ПФГ 2013) рассматривает важный для описания языка принцип «естественной классификации». Как видно из названий отдельных томов, в новой серии проводится систематическое сопоставление основных принципов и достижений теории ФСП и КС с другими теоретическими подходами и научными парадигмами. (ПФГ 2017) вышла в свет уже после смерти Александра Владимировича, однако была целиком подготовлена и отредактирована им. В этой книге на новом уровне исследования авторы возвращаются к описанию предикативных категорий как центральных элементов построения предложения. Только что выпущенная в свет Отделом теории грамматики (ПФГ 2020) рассматривает отношение к говорящему в семантике грамматических категорий и связана с анализом дейксиса и эгоцентриков (термин Е. В. Падучевой). Тема этого тома была предложена Александром Владимировичем, он также написал вводную теоретическую статью. Задуманная нами уже без его участия новая книга «ПФГ: системные аспекты описания грамматических единиц» продолжает его важную теоретическую установку на сбалансированный учет формы и семантики в грамматическом описании.

Основным положением теории ФСП и КС является представление о том, что грамматический уровень языка обладает собственной семантикой. Более того, семантика грамматических единиц встраивается в систему их функций как их основное предназначение. В данной модели предусмотрен «челночный принцип описания» – не только от средств выражения к их функциям и значению, но и от функций и значений – к средствам их формального выражения. А. В. Бондарко подчеркивает значимость системно-структурного подхода к анализу языковых явлений, настаивает на необходимости учета «фактора формы». В этом отношении творчество А. В. Бондарко отличается необходимой долей структурализма, который обеспечивает проверяемость и доказательность лингвистических теорий.

Модель ФСП и КС основана на понятии «полевой структуры», разработанной В. Г. Адмони, и включает представление о том, что грамматические значения, помимо специализированных средств выражения (центра ФСП), могут опираться на второстепенные, контекстуально обусловленные, не ограничивающиеся только данной функцией языковые средства (периферию ФСП). Таким образом, грамматическое описание не ограничивается каким-либо одним уровнем языка (морфологическим или синтаксическим), а включает весь комплекс средств выражения определенного значения. Так, ФСП аспектуальности в русском языке опирается на грамматическую категорию глагольного вида как на центр, но включает также и периферийные лексические и синтаксические средства выражения видовых противопоставлений.

Такая модель описания создает важную теоретическую базу для сопоставления данных разных языков: важно только определить, существует ли в данном языке систематическое выражение некоторой семантической категории при помощи грамматических средств и какие именно средства выражения этой категории относятся к центру или периферии. Даже если основанное на семантической категории ФСП не имеет грамматического ядра, можно описать систему средств ее выражения на основе периферийных элементов. Так, в русском языке отсутствует грамматически выраженная категория эвиденциальности, однако есть лексические средства ее выражения; нет специальной лексико-грамматической категории определенности (как в артиклевых языках), однако выделяются ее лексические и синтаксические показатели.

Существенную роль в функциональном описании играет понятие категориальной ситуации – воспроизводимой в речи типовой содержательной структуры, построенной из элементов данного ФСП. Таким образом, данная модель функциональной грамматики не только описывает систему ФСП данного языка, но и демонстрирует их типовые речевые реализации. Понятие категориальной ситуации предвосхищает многие положения грамматических теорий, основанных на употреблении (*usage-based theories*). На наш взгляд, способность интегрировать новейшие достижения мировой лингвистической мысли является прекрасным доказательством жизнеспособности предложенной модели описания.

Научно-педагогическая деятельность Александра Владимировича необычайно продуктивна. Под его руководством защищено 38 кандидатских и 8 докторских диссертаций. Особенно успешно его теория применяется в разработках по речевому онтогенезу (теории усвоения родного языка детьми).

В 1970 году А. В. Бондарко был награжден медалью «За доблестный труд». В 1982 г. ему была присуждена Государственная премия СССР как одному из авторов и членов редколлегии академической «Русской грамматики» 1980 г.

С 1997 г. Александр Владимирович – член-корреспондент Российской академии наук. Вклад А. В. Бондарко в отечественную лингвистику трудно переоценить. Он автор свыше 300 научных трудов, в том числе 14 монографий, по теории языкознания, грамматической семантике, русской и славянской аспектологии.

Многие поколения студентов-лингвистов учились по книгам Александра Владимировича: «Вид и время русского глагола (значение и употребление)» (1971), «Теория морфологических категорий» (1976), «Грамматическое значение и смысл» (1978), «Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии» (1983), «Функциональная грамматика» (1984) и др. Монографии, вышедшие в свет после завершения серии «Теория функциональной грамматики» (Бондарко 1995, 1996, 1999, 2002, 2004, 2005, 2011, 2017) уточняют и поясняют отдельные положения теории ФСП и КС и часто используются как учебные пособия по отдельным вопросам теории значения и аспектологии. Основным в этих работах можно считать вопрос о соотношении мыслительного (понятийного, смыслового) содержания и содержания языкового. Термин «значение» трактуется А. В. Бондарко как план содержания языковых знаков, отражающих категории определенного языка. Под «смыслом» понимается внеязыковое содержание, не закрепленное за конкретными языковыми формами, не обязательно присущее исключительно языковым знакам. При этом большую роль играет контекст

и речевая ситуация, а также опыт, имеющийся у говорящего и слушающего. В связи с этим ставится вопрос о случаях разной интерпретации речевого смысла говорящим и слушающим. Эти идеи чрезвычайно созвучны многим положениям современной когнитивной лингвистики и имеют прочную опору в лингвистической и философской традиции, подробно рассмотренным А. В. Бондарко в многочисленных работах по истории отечественной лингвистической мысли.

Александра Владимировича смело можно назвать одним из основоположников когнитивного направления в России. Однако его собственное отношение к когнитивной лингвистике было неоднозначно. Развивая и укрепляя его общетеоретические положения, он резко спорит с теми, кто занимается когнитивными исследованиями, отдавая дань лингвистической моде. Неоднократно коллеги Александра Владимировича слышали от него справедливые критические замечания в адрес тех, кто склонен видеть в развитии когнитивного направления очередную теоретическую «революцию» в лингвистике. Все творчество А. В. Бондарко показывает, насколько глубокие корни когнитивная лингвистика имеет в традиционном классическом языкознании, развивавшемся в России в трудах последователей А. А. Потебни, А. М. Пешковского, К. С. Аксакова, А. А. Шахматова, В. В. Виноградова и других. В отечественной лингвистике, не испытавшей на себе столь сильного воздействия генеративной грамматики Н. Чомского, когнитивное направление является не революционной теорией, ниспровергающей основы официальной науки, а естественным продолжением той теоретической линии, которая никогда не прерывалась.

Одной из основных областей исследования А. В. Бондарко, в которой он добился важнейших результатов и международного признания, является аспектология — анализ категории глагольного вида в русском и славянских языках, представляющая особенную трудность для усвоения и лингвистического описания и вызывающая неизменный интерес у лингвистов-теоретиков.

В своих аспектологических трудах А. В. Бондарко опирается, прежде всего, на отечественную грамматическую традицию, на труды А. А. Потебни, Ф. Ф. Фортунатова, А. А. Шахматова, Л. В. Щербы и, конечно же, своего научного руководителя Ю. С. Маслова. На основе этих трудов им разработано оригинальное учение о виде русского глагола, включающее уточнение многих исходных аспектологических понятий (например, предела, видовой пары, временной локализованности, таксиса и т.д.). Александр Владимирович внес существенные уточнения в определение частных видовых значений, разработал вопрос о конкуренции видов, составе аспектуально-темпорального грамматического комплекса, включающего темпоральность, временную локализованность, таксис и категорию временного порядка. Он также значительно обогатил учение об общих и частных видовых значениях на основе применения целого комплекса семантических признаков.

Существенно, что концепция А. В. Бондарко позволяет рассматривать сложные проблемы описания грамматических категорий вида (а также времени и залога) с точки зрения целостной языковой системы. Этим категориям приписывается важное свойство обязательности (облигаторности) и центральная позиция в глагольной системе форм.

А. В. Бондарко выстраивает частные значения в определенную иерархию, выделяя основные и второстепенные значения. Так, для совершенного вида основным значением является конкретно-фактическое, для несовершенного вида — конкретно-процессное. Конкуренция основных

значений невозможна. Высокое место в иерархии частных значений НСВ занимают также неограниченно-кратное и обобщенно-фактическое. С обязательностью и связанной с ней «избыточностью» выражения видовых различий связаны вторичные функции категории вида, участвующего в выражении таких сопряженных грамматических категорий, как локализованность / нелокализованность действия во времени, темпоральность, таксис, временной порядок, модальность и связанные с нею прагматические элементы, определенность / неопределенность и коммуникативная перспектива высказывания. Тонкий анализ этих труднейших проблем современной аспектологии принес А. В. Бондарко известность и признание как в России, так и за рубежом.

Александр Владимирович работал естественно и регулярно, занятия лингвистикой были основным интересом и смыслом его жизни, этим занятиям подчинялся весь распорядок его дня. Он очень рано вставал и работал утром, оставляя вечер и часть дня для чтения и новых эстетических и интеллектуальных занятий. Его труды содержат постановку многих не до конца решенных проблем аспектологии и общей теории значения; в них заключена программа исследований на много лет вперед. Каждый год 15 ноября Отдел теории грамматики ИЛИ РАН проводит конференцию или чтения, посвященные дню его рождения. Традиционная ноябрьская конференция собирает все больше участников, которые отдают дань уважения глубокой и разносторонней лингвистической мысли Александра Владимировича и стараются сохранить память о нем и продолжить его научные поиски.

Библиография

- Бондарко, А. В. (1971а). *Вид и время русского глагола (значение и употребление)*. Москва: Просвещение.
- Бондарко, А. В. (1971б). *Грамматическая категория и контекст*. Ленинград: Наука.
- Бондарко, А. В. (1976/2005). *Теория морфологических категорий и аспектологические исследования*. Москва: Языки славянских культур.
- Бондарко, А. В. (1978). *Грамматическое значение и смысл*. Ленинград: Наука.
- Бондарко, А. В. (1983/2001/2013). *Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии*. Ленинград: Наука / Москва: URSS.
- Бондарко, А. В. (1984). *Функциональная грамматика*. Ленинград: Наука.
- Бондарко, А. В. (1985). К теории функциональной грамматики. Ярцева В. Н. (отв. ред.) *Проблемы функциональной грамматики*. (с. 16–29). Москва: Наука.
- Бондарко, А. В. (1996). *Проблемы грамматической семантики и русской аспектологии*. Санкт-Петербург: Наука.
- Бондарко, А. В. (1999/2001). *Основы функциональной грамматики. Языковая интерпретация идеи времени*. Санкт-Петербург: Наука.
- Бондарко, А. В. (2002). *Теория значения в системе функциональной грамматики: На материале русского языка*. Москва: Языки славянских культур.
- Бондарко, А. В. (2005). *Теория морфологических категорий и аспектологические исследования*. Москва: Языки славянских культур.
- Бондарко, А. В. (2011). *Категоризация в системе грамматики*. Москва: Языки славянских культур.
- Бондарко, А. В. (2017). *Глагольные категории в системе функциональной грамматики*. Москва: Языки славянских культур.
- Воейкова, М. Д., Рождественская, Т. В. (2017). Предисловие. Об Александре Владимировиче Бондарко и его книге // Бондарко А. В. *Глагольные категории в системе функциональной грамматики*. Москва: Языки славянских культур.
- ПФГ 2000 – А. В. Бондарко, С. А. Шубик (отв. ред.). *Проблемы функциональной грамматики: Категории морфологии и синтаксиса в высказывании*. Санкт-Петербург: Наука, 2000.

- ПФГ 2003 – А. В. Бондарко и др. (отв. ред.). Проблемы функциональной грамматики: Семантическая инвариантность / вариативность. Санкт-Петербург: Наука, 2003.
- ПФГ 2005 – А. В. Бондарко, С. А. Шубик (отв. ред.). Проблемы функциональной грамматики: Полевые структуры. Санкт-Петербург: Наука, 2005.
- ПФГ 2008 – А. В. Бондарко, С. А. Шубик (отв. ред.). Проблемы функциональной грамматики: Категоризация семантики. Санкт-Петербург: Наука, 2008.
- ПФГ 2013 – А. В. Бондарко, В. В. Казаковская (отв. ред.). Проблемы функциональной грамматики: Принцип естественной классификации. Москва: Языки славянских культур, 2013.
- ПФГ 2017 – А. В. Бондарко, В. В. Казаковская (отв. ред.). Проблемы функциональной грамматики. Предикативные категории в высказывании и целостном тексте. Москва: Языки славянских культур, 2017.
- ПФГ 2020 – А. В. Бондарко, В. В. Казаковская, М. Д. Воейкова (отв. ред.) Проблемы функциональной грамматики. Отношение к говорящему в семантике грамматических категорий. Москва: Языки славянских культур, 2020.
- ТФГ 1987 – А. В. Бондарко (отв. ред.). Теория функциональной грамматики: Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис. Ленинград: Наука, 1987 (изд. 2-е, стереотипное – Москва, 2001, изд. 3-е. Москва, 2003, изд. 4-е. Москва, 2006, изд. 5-е. Москва, 2010, изд. 6-е. Москва, 2011).
- ТФГ 1990 – А. В. Бондарко (отв. ред.). Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность. Ленинград: Наука, 1990.
- ТФГ 1991 – А. В. Бондарко (отв. ред.). Теория функциональной грамматики: Персональность. Залоговость. Санкт-Петербург: Наука, 1991.
- ТФГ 1992 – А. В. Бондарко (отв. ред.). Теория функциональной грамматики: Субъектность. Объектность. Коммуникативная перспектива высказывания. Определенность / неопределенность. Санкт-Петербург: Наука, 1992.
- ТФГ 1996а – А. В. Бондарко (отв. ред.). Теория функциональной грамматики: Качественность. Количественность. Санкт-Петербург: Наука, 1996 а.
- ТФГ 1996б – А. В. Бондарко (отв. ред.). Теория функциональной грамматики: Локативность. Бытийность. Посессивность. Обусловленность. Санкт-Петербург: Наука, 1996 б.

Резюме

Марія Воейкова

ДО 90-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ОЛЕКСАНДРА ВОЛОДИМИРОВИЧА БОНДАРКА

15 листопада 2020 року минуло 90 років від дня народження члена-кореспондента РАН доктора філологічних наук професора Олександра Володимировича Бондарка – дослідника, з ім'ям якого пов'язана ціла епоха розвитку світової лінгвістики, теорії функціональної граматики, слов'янознавства та аспектології. Сфера його інтересів надзвичайно широка: стали класичними праці Олександра Володимировича, присвячені опису російської дієслівної системи на тлі інших слов'янських мов, зокрема, використання в текстах теперішнього історичного часу, аспектуально-темпорального комплексу, розробці теорії морфологічних категорій, загальній теорії значення і особливого різновиду функціональної граматики – теорії функціонально-семантичних полів (ФСП) і категоріальних ситуацій (КС). З його ім'ям і з його численними працями пов'язаний розвиток петербурзької аспектологічної школи, яку він очолював багато років, а також розробка його улюбленої теми – стратифікація семантики, співвідношення мисленнєвого та мовного змісту.

Одним з основних напрямів досліджень А. В. Бондарка стала аспектологія – аналіз категорії дієслівного виду в слов'янських мовах, що становить особливі

труднощі для засвоєння і лінгвістичного опису і викликає незмінний інтерес у лінгвістів-теоретиків. Праці Олександра Володимировича Бондарка містять постановку багатьох не до кінця вирішених проблем аспектології і загальної теорії значення; у них міститься програма досліджень на багато років вперед. У статті описано життєвий та професійний шлях О. В. Бондарка, головні віхи наукового й творчого розвитку, найважливіші праці та монографії, які в наш час стали класикою граматичної думки: шеститомна «Теорія функціональної граматики», багаторічний видавничий проєкт «Проблеми функціональної граматики» тощо. Окреслено основні положення його теорії функціонально-семантичного поля та категоріальної ситуації.

Abstract

Voejkova Maria

ON THE 90th ANNIVERSARY OF THE BIRTH OF ALEXANDER VLADIMIROVICH BONDARKO

November 15, 2020 was the 90th birthday of Corresponding Member of the Russian Academy of Sciences, Doctor of Philological Sciences, Professor Alexander Vladimirovich Bondarko, a researcher, whose name is associated with an entire era of development of Russian and world linguistics, the theory of functional grammar, Slavic studies and aspectology. The sphere of his interests is unusually broad: his works devoted to the description of the Russian verb system in comparison with other Slavic languages, in particular the use of the praesens historicum in texts, the aspectual-temporal complex, the development of the theory of morphological categories, the general theory of meaning and a special kind of functional grammar – the theory of functional-semantic fields (FSP) and categorial situations (CS) – have become classics.

His name and his numerous writings are associated with the development of the St. Petersburg school of Aspectology, which he was head of for many years, as well as with the development of his favorite topic – the stratification of semantics and the relationship between linguistic content and cognitive content.

One of A. V. Bondarko's main fields of research is aspectology, the analysis of the category of verbal aspect in the Russian and Slavic languages, which is particularly difficult to master and to describe linguistically and is of constant interest to linguistic theorists. His works contain the formulation of many not completely solved problems of aspectology and the general theory of meaning; they present a research program for many years to come.

The article describes the life and professional path of A. V. Bondarko, the main milestones of his scientific and creative development, the most important projects and monographs which have today become classics of grammatical thought: the six-volume "Theory of functional grammar", the multi-year publication project "Problems of functional grammar", etc. The main provisions of his theory of the functional-semantic field and the categorial situation are highlighted here.

Відомості про автора

Воейкова Марія Дмитрівна, доктор філологічних наук, професор, завідувач відділу теорії граматики Інституту лінгвістичних досліджень РАН, Санкт-Петербург (Росія)

Voejkova Maria Dmitrievna, Doctor of Philological Sciences, Professor, Russian Academy of Sciences, Institute for Linguistic Studies, St. Petersburg (Russia)

АНОНСИ НОВИХ ВИДАНЬ

Виктория Казаковская

НОВЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В СФЕРЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАММАТИКИ

В декабре 2020 г. выходит в свет новый том «Проблемы функциональной грамматики. Отношение к говорящему в семантике грамматических категорий» (Отв. ред. В. В. Казаковская, М. Д. Воейкова. – М.: Издательский Дом ЯСК. – 488 с.; <http://www.lrc-press.ru/index.php?b=1369>). Книга продолжает серию коллективных монографий, задуманную А. В. Бондарко и долгие годы осуществлявшуюся под его руководством. Том подготовлен в Отделе теории грамматики Института лингвистических исследований Российской академии наук (Санкт-Петербург) и предназначен для лингвистов, интересующихся теорией и методологией грамматических исследований, в том числе выполненных на материале корпусных данных (главным образом, НКРЯ).

Как и предшествующие тома серии (например, «Категоризация семантики» (СПб., 2008), «Принцип естественной классификации» (М., 2013), «Предикативные категории в высказывании и целостном тексте» (М., 2017)), он содержит ряд глав, посвященных грамматическому описанию русского языка в синхронии и диахронии, а также затрагивает типологические и онтогенетические аспекты обсуждаемой проблематики. Основное внимание авторов направлено на анализ речевых реализаций отношения к говорящему в семантике грамматических категорий, их дискурсивные и текстовые функции. Используются принципы описания языкового материала, принятые в Санкт-Петербургской школе функциональной грамматики (о которой см., в частности, [Воейкова, Казаковская 2019]), а именно опора на живой языковой материал, т. е. анализ литературных или записанных в полевых условиях (а не искусственно сконструированных) языковых примеров, а также самый вектор описания – «от семантики к средствам ее выражения». При этом, безусловно, не исключаются и элементы традиционного описания «от средств выражения к семантике», что в целом предполагает реализацию «челночного» принципа лингвистического анализа: от определенной формы – к набору ее функций и от отдельной функции – ко всему разнообразию форм ее выражения.

Главы монографии предваряет вступительная статья А. В. Бондарко, посвященная элементам интенциональности, понимаемой как связь с намерениями говорящего, в сфере грамматической семантики. Освещаются понятия, существенные для разрабатываемой темы, а также обсуждается вопрос о том, как интенциональность проявляется в функционировании русской видо-временной системы. По мысли А. В. Бондарко, интенциональность обусловлена необходимостью актуального подчеркивания говорящим определенного семантического аспекта высказывания: «Один из

© Казаковская В., 2020

вариантов проявления интенциональности в сфере грамматических значений – смысловая актуализация темпоральной семантики в высказываниях, включающих соотношения временных форм; например: *Я его уважал, уважаю и буду уважать*. Интенциональность языковых (в частности, грамматических) значений проявляется не только в „живом акте речи“, когда налицо и намерения говорящего, и процесс их реализации, но и в тех условиях, когда перед нами „готовый текст“ и намерения автора фигурируют как то, что было задумано при создании данного текста» [2017: 24].

Поскольку понятие интенциональности оказывается наиболее востребованным при описании глагольной системы, **первая глава** книги посвящена анализу грамматической и лексической семантики глагола. Так, в разделе А. В. Циммерлинга об автореферентности и классах предикативных слов речь идет о склонности отдельных конструкций с именными предикативами (*так и надо, полно, пусто, неладно, полезно, вредно, (не)свойственно* и под.) к употреблению с определенным семантическим субъектом – 1-го, 2-го или 3-го лица. Предикативы с семантическим субъектом в форме им. п. (*не в своей тарелке, не в духе, навеселе*) отражают ситуацию, в которой состояние X-а фиксируется другим лицом – Y-м (говорящим или субъектом нарратива). А. Мустайоки обращается к анализу безличных конструкций, указывающих на воздействие стихии, типа *Крышу снесло ветром*. Описываются основные семантические признаки данных конструкций и условия, благодаря которым говорящий предпочитает их активной конструкции и страдательному обороту. В работе М. А. Овсянниковой анализируется употребление возвратных глаголов мышления (*забыться, придуматься, вспомниться, выясниться, осознаться, узнать* и под.), при которых подлежащее соответствует ментальному объекту. Показано, что использование возвратного глагола позволяет говорящему вывести на первый план ситуацию, составляющую ментальный объект, и соотнести ее с планом повествования. М. Д. Воейкова исследует взаимодействие глагольных категорий и семантических функций сослагательного наклонения – контрфактивного и желательного значений, а также советов и пожеланий. Анализируются различные факторы, влияющие на выбор вида глагола говорящим в независимых предикациях. А. Ю. Урманчиева описывает употребление плюсквамперфектов с аористом и имперфектом вспомогательного глагола в летописях. Влияние фактора говорящего на семантику и использование данных форм исследуется с точки зрения скорости исторического изменения грамматической системы. Отмеченные изменения позволяют интерпретировать говорящего не только как участника акта коммуникации, но и как конкретный и отчасти обладающий историческим своеобразием источник воздействия на языковую систему. Работа И. В. Недеялкова является типологическим фоном для разделов, написанных на русском языковом материале, и иллюстрирует специфику средств выражения модальной семантики возможности и необходимости в эвенкийском. Автор характеризует формальные, семантические и прагматические особенности высказываний с личными и безличными эвенкийскими глагольными формами в сопоставлении с данными других тунгусо-маньчжурских языков.

Вторая глава монографии посвящена исследованию модусных элементов семантики высказывания. В разделе Т. Е. Янко предлагается подход к коммуникативной структуре высказывания как к средству выражения иллокутивной цели говорящего. Обсуждаются языковые стратегии формирования иллокутивной цели и коммуникативной структуры различных

речевых актов. Средствами выражения стратегий служат просодия, порядок слов и принципы выбора словоформ – носителей просодических пиков предложения. В фокусе внимания И. М. Кобозевой – особая разновидность иллокутивной цели, а именно переспрос, его прототипические и непрототипические разновидности. Переспрос понимается как субкатегория вопросительности, структура которой задается в виде набора формальных и функциональных признаков с соответствующими значениями. Данные признаки выявляются методом концептуального анализа контекстов употребления глагола *переспросить*, не имеющего однословного переводного эквивалента в английском и ряде других языков. Материалом для анализа служит параллельный англо-русский подкорпус НКРЯ. В. В. Казаковская и Н. К. Онипенко предлагают трехаспектный – системно-грамматический, текстовый и онтогенетический – подход к анализу вводно-модальных слов (*наверное, может быть, конечно, на самом деле* и под.), которые интерпретируют на фоне других способов выражения точки зрения говорящего, опираясь на понятия эксплицитного модуса и субъектной перспективы текста. Выводы основываются на разнородном материале – художественном нарративе (НКРЯ), спонтанном диалоге «взрослый – ребенок», письменной речи школьников. Раздел М. Я. Дымарского посвящен семантико-грамматическим компонентам и прагматическим presuppositionам бессоюзных сложных предложений со значением обусловленности в их отношении к фигуре говорящего. Особое внимание уделено бессоюзным конструкциям, лишенным средств актуализации синтаксического отношения (частиц).

В третьей главе тома обсуждаются элементы качественной семантики высказывания, отражающие состояние и качественную характеристику субъекта. При этом рассматриваются не только грамматические компоненты, но и проблема лексического выбора. Грамматические особенности компаратива категории состояния анализируются И. П. Матхановой. Автор обосновывает отнесенность компаратива к категориям с переменной актуализационной значимостью, которые выполняют функцию добавочной ориентации и тем самым участвуют в выражении позиции говорящего. Демонстрируется взаимодействие данной категории с другими актуализационными категориями, а также с эксплицитным / имплицитным выражением исходной ситуации. В разделе Е. Р. Добрушиной представлены результаты корпусного анализа кратких форм прилагательных цвета с точки зрения семантики, синтаксиса и стилистики. Соотношение полных и кратких форм цветowych прилагательных интерпретируется в связи с проблемой выбора между ними как по отношению к отдельным прилагательным, так и по отношению к различным значениям. Показано, что употребление кратких форм связано с приобретением дополнительных смысловых оттенков, не сводимых к обозначению цвета. На материале корпуса устной речи – рассказов художников о своих и чужих произведениях – Е. Ю. Протасова анализирует проблему лексического выбора в профессиональной речи. Отмечаются нетривиальные особенности такой речи – затруднения в поиске слов, редкое (по сравнению с ожидаемым) использование цветowych терминов, семантические сдвиги в повествовании о композиции и динамике картины. Привлечение к лингвистическому анализу подобных социологических наблюдений открывает перспективу изучения того, чем обусловлен лексический и тематический выбор.

Библиография

- Бондарко, А. В. (2017). *Глагольные категории в системе функциональной грамматики*. Москва: Издательский Дом ЯСК.
- Воейкова, М. Д., Казаковская, В. В. (2019). Санкт-Петербургская школа функциональной грамматики: история и перспективы развития. *Вестник Московского университета*. Сер. 9. Филология. 1.
- Бондарко, А. В., Шубик, С. А. (Ред.) (2008). *Проблемы функциональной грамматики: Категоризация семантики*. СПб.: Наука.
- Бондарко, А. В., Казаковская, В. В. (Ред.) (2013). *Проблемы функциональной грамматики: Принцип естественной классификации*. Москва: Языки славянской культуры.
- Бондарко, А. В., Казаковская, В. В. (Ред.) (2017). *Проблемы функциональной грамматики: Предикативные категории в высказывании и целостном тексте*. Москва: Издательский Дом ЯСК.

Резюме

Вікторія Казаковська

НОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ У СФЕРІ ФУНКЦІЙНОЇ ГРАМАТИКИ

У статті запропоновано ґрунтовний аналіз тому, що вийде з друку в кінці 2020 року – «Проблемы функциональной грамматики. Отношение к говорящему в семантике грамматических категорий» (отв. ред. В. В. Казаковская, М. Д. Воейкова. М: Издательский Дом ЯСК. 488 с.).

Розділу у монографії передую вступна стаття О. В. Бондарка, присвячена проблемам інтенційності у сфері граматичної семантики. На думку О. В. Бондарка, інтенційність зумовлена необхідністю актуального виділення мовцем певного семантичного аспекту висловлювання.

Перший розділ книги присвячений аналізу граматичної і лексичної семантики дієслова. А. В. Ціммерлінг в аспекті автореферентності та класів предикативних слів указує на схильність окремих конструкцій з іменними предикативами до вживання з певним семантичним суб'єктом. А. Мустайокі аналізує безособові конструкції, що вказують на вплив стихії типу *Дах знесло вітром*. М. А. Овсяннікова аналізує вживання зворотних дієслів мислення, при яких підмет відповідає ментальному об'єкту. А. Р. Урманчієва описує вживання плюсквамперфектів з аористом та імперфектом допоміжного дієслова в літописах. І. В. Недялков характеризує формальні, семантичні та прагматичні особливості висловлювань з особовими та безособовими евенкійськими дієслівними формами, зіставлені з прикладами інших тунгусо-манчжурських мов.

Другий розділ монографії присвячений дослідженню модусних елементів семантики висловлювання. Т. Є. Янко пропонує підхід до комунікативної структури висловлювання як до засобу вираження ілокутивної мети мовця. І. М. Кобозева зосереджує увагу на перепитуванні як особливому різновиді ілокутивної мети. В. В. Казаковська та Н. К. Оніпенко пропонують триаспектний (системно-граматичний, текстовий і онтогенетичний) підхід до аналізу вставних слів. М. Я. Димарський аналізує семантико-граматичні компоненти та прагматичні пресупозиції безсполучникових складних речень зі значенням обумовленості щодо фігури мовця.

У третьому розділі проаналізовано елементи квалітативної семантики висловлювання, що відображають стан та якісну характеристику суб'єкта; досліджено не лише граматичні компоненти, але й проблему лексичного вибору.

Abstract

Victoria Kazakovskaya

NEW RESEARCH IN THE SPHERE OF FUNCTIONAL GRAMMATICS

This article offers a detailed analysis of a forthcoming paper coming at the end of 2020 – "Problems of Functional Grammar. The relation to the speaker in the semantics of grammatical categories" (ed. B. V. Kazakovskaya, M. D. Voeikova. Moscow: YASK Publishing house. 488 p.)

This section in the monograph is preceded by an introductory article by A. V. Bondarko, which is devoted to the problems of intensionality in the sphere of grammatical semantics. According to A. V. Bondarko, intentionality is caused by the necessity of the speaker's actual selection of a certain semantic aspect of an utterance.

The first section of the book is devoted to the analysis of grammatical and lexical semantics of the verb. A. W. Zimmerling in the aspect of autoreferentiality and classes of predicative words points out the tendency of certain constructions with nominative predicates to be used with a certain semantic subject. A. Mustaioki analyses impersonal constructions indicating the influence of the elements such as "Дах знесло вітром" 'The roof has been blown away by the wind'. M. A. Ovsyannikova analyses the use of reflexive verbs of thinking, where the subject corresponds to the mental object. A. G. Urmanchieva describes the use of plusquamperfekt with aorist and imperfect auxiliary verbs in chronicles. I. V. Nedyalkov characterizes the formal, semantic and pragmatic features of utterances with personal and impersonal Evenkian verb forms, compared with examples of other Manchu-Tungus languages.

The second section of the monograph is devoted to the study of modus operandi elements in the semantics of the utterance. T. E. Yanko proposes an approach to communicative structure of an utterance as a means of expressing the illocutionary purpose of the speaker. I. M. Kobozeva focuses on the interrogation as a special type of illocutionary purpose. B. V. V. Kazakovskaya and N. K. Onipenko propose a tripartite (system-grammatical, textual and ontogenetic) approach to the analysis of introductory words. M. Y. Dymarskii analyses semantic-grammatical components and pragmatic presuppositions of conjunctionless complex sentences with the meaning of conditionality with respect to the figure of the speaker.

The third section analyses the elements of qualitative semantics of the utterance reflecting the state and qualitative characteristic of the subject and examines not only the grammatical components, but also the problem of lexical choice.

Відомості про автора

Казаковська Вікторія, доктор філологічних наук, професор, Інститут лінгвістичних досліджень РАН, Санкт-Петербург (Росія).

Kazakovskaya Victoria, Doctor of Philological Sciences, Professor, Russian Academy of Sciences, Institute for Linguistic Studies, St. Petersburg (Russia).

Michaela Liaunigg

**PRAKTISCHE EINFÜHRUNG
IN DEN RUSSISCHEN
VERBALASPEKT**

**ПРАКТИКУМ: УПОТРЕБЛЕНИЕ
ВИДОВ ГЛАГОЛА**

При изучении русского языка в немецко-говорящей среде тема «Вид глагола» занимает особое место, т.к. грамматическая категория глагольного вида в немецком языке отсутствует. На уроках по изучению совершенного и несовершенного вида требуется длительное время и многочисленные упражнения для его понимания. В нашем учебнике предлагаются задания и объяснения к ним для усвоения глагольного вида на уровнях владения языком А1-В2.

1. Теоретические основы изучения вида

1.1 Развитие детской речи

Структура книги ориентируется на развитии глагольного словаря в онтогенезе, что и отражено в оглавлении: 1. Повелительное наклонение 2. Инфинитив. 3. Презенс. 4. Прошедшее время 5. Будущее время 6. Сослагательное наклонение.

Изучение глагольного вида начинается с повелительного наклонения, который имеет только одну форму в единственном и одну форму во множественном числе. Большим преимуществом для немецкоговорящих является тот факт, что повелительное наклонение формально не относится к грамматическим временам. В немецком мышлении заложено, что все, что связано с прошедшим временем, может быть только совершённым действием. Поэтому, изучая повелительное наклонение, мы избегаем этой трудности.

Изучение императива имеет и второе преимущество, касающееся введения примеров. *Извините! Говорите громче! Сиди спокойно и ешь! Звони чаще! Открой окно!* – такими примерами можно легко передать однозначность ситуации посредством минимального числа слов, что позволяет уже сразу после освоения алфавита заниматься видом.

1.2 Частота глаголов по употреблению

Набор глаголов ориентируется на частоту их употребления, без учета их парности. При написании этой книги за основу была взята научная работа о русском глаголе Анны Журавлевой.

© Liaunigg M., 2020

1.3 Процесс обучения и преподавания с точки зрения нейробиологии

Для эффективного обучения важным является формирование языковых / грамматических образцов и умение последующего распознавания их в речи. Для этого процесса нужны репрезентативные примеры в нужном количестве. Только тогда на этом основании мозг самостоятельно делает анализ, синтез и дает результат, выраженный в речевых единицах. (Ср. Schirp, 2010).

На начальном этапе изучения используются понятия «желтый» и «синий» для обозначения вида, а лишь затем *perfektiv* и *imperfektiv*. Дословный перевод русских понятий «совершенный и несовершенный вид» не употребляем, потому что это может привести к неправильному пониманию вида (Ср. Bendixen&Voigt, 2003, p. 85).

Желтый и синий цвет – это не только абстрактные понятия, но и ассоциативные представления, которые являются опорой и исходной точкой для понимания вида. (Благодаря иллюстрациям и их описаниям, которые запечатлеваются в памяти обучаемых своей необычностью и неординарной подачей, можно легко понять и, при необходимости, вспомнить суть темы.)

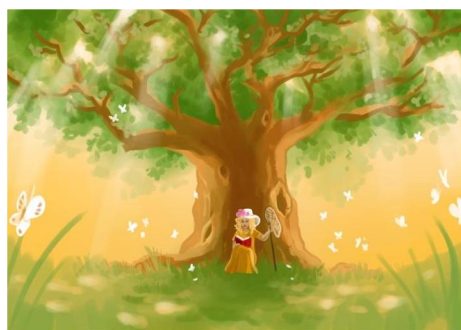

Рисунок 1

Мы находимся в бесконечном, сияющем светом пространстве, границы которого мы не ощущаем. В этом пространстве растекаются действия и состояния.

(«Под деревом, сквозь листву которого проникают солнечные лучи, стоит девочка и читает книгу. Дует легкий ветерок, бабочки порхают с цветка на цветок». При рассмотрении картинке мы не задаем себе вопросы, с какого времени девочка находится в саду и когда она пойдет домой.)

Несовершенный вид отвечает за состояния и действия, которые длются, не фокусируясь на временных границах.

Синий цвет символизирует водоемы, которые всегда имеют определенным образом очерченные границы. Мы можем различить источник, русло реки, устье, а с высоты птичьего полета, возможно, даже и всю реку. Капли, озеро или море тоже имеют пространственные пределы.

В совершенном виде все действия имеют пределы, при этом речь может идти как об их начале, так и об определенных отрезках действий или их конце. Возможен также взгляд на целое действие.

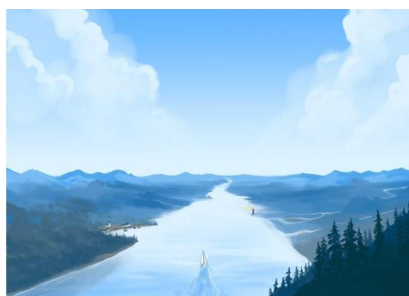

Рисунок 2

При обучении важным является повторение («освежение») пройденного материала различными способами.

2. Применение теории на практике

С помощью картинок предлагается определенная учебная ситуация. Работа с картинкой происходит в три этапа: а) прочитать и перевести на немецкий язык, б) описать ситуацию по картинке, в) наводящий вопрос.

Рисунок 3

а) **Говорите громче!** *Sprechen Sie lauter!*

б) Der Elefant kann kaum hören, was die Maus sagt. Sie soll weiter erzählen und lauter sprechen.

в) Bleibt die Handlung in Gang? Oder hört sie auf?

..... imp. perf.

б) *Слон не очень хорошо слышит мышшь и просит ее говорить громче.*

в) Действие продолжается или заканчивается?

а) **Хорошо сидеть у камина и смотреть на огонь.** *Es ist schön, am Kamin zu sitzen und ins Feuer zu schauen.*

б) Es ist nicht wichtig, wie lange sie schon am Kamin sitzen und wie lange sie noch ins Feuer schauen werden.

в) Spürt man eine Begrenzung der Zeit?

..... imp. perf.

б) *Неважно, как долго они уже сидят у камина и как долго еще будут смотреть на огонь.*

в) Можно ли почувствовать, что идет речь о временных границах?

Рисунок 4

После определенного количества примеров в картинках следуют упражнения разного типа. Среди них особое место занимают упражнения с движениями. Ученики тренируются воспринимать на слух большое количество примеров с одновременным выполнением определенного действия (например, бросить жёлтый или синий мяч другому участнику игры, приседания и т.п.). При введении таких упражнений подключаются разные каналы восприятия информации, что дает возможность для более эффективного изучения материала, его понимания и закрепления.

Учитель в свободном порядке называет глаголы совершенного и несовершенного вида, а учащиеся реагируют бросанием друг другу мяча соответствующего цвета.

Рисунок 5

Занимаясь прошедшим временем, мы особенно остро чувствуем разницу между русским и немецким языками, что хорошо показано в ниже приведённых таблицах.

Imperfekt	imperfektives Präteritum	perfektives Präteritum	wir antworteten	мы отвечали
Perfekt			wir haben geantwortet	мы ответили
Plusquamperfekt			wir hatten geantwortet	мы ответили

Упражнения с текстами. Цветовая маркировка указывает на вид глагола. Когда ученик читает текст в первый раз, он уже непроизвольно воспринимает видовую принадлежность глаголов.

Писатель М. **сидел** в поезде, погруженный в чтение толстого романа. К нему **подошёл** проводник и **сказал**: «Добрый день! Ваш билет!»
 Писатель неловко **открыл** сумку и **начал** искать билет. В сумке его не **было**. В книге тоже. Он **искал** в карманах пальто и снова безрезультатно. Видя это, проводник **улыбнулся** и сказал:
 - Ничего страшного! Я **знаю**, что вы часто **забываете** свои вещи. Вы же знаменитый писатель М. **Можете** ехать без билета.
 - Нет, я не **могу**! Ведь я **забыл**, куда я **еду**!

На начальном этапе мы ввели цветовой код для объяснения совершенного и несовершенного видов без опоры на немецкий язык. На продвинутом этапе мы предлагаем сравнение языков (роль немецкого артикля в связи с видовым значением, отглагольные имена действия в немецком языке), чтобы найти сходства или параллели.

Кусок хлеба – это **спасение** для голодающего. *Ein Stück Brot ist die **Rettung** des Hungernden.*

Спасение людей – утомительный процесс. *Das **Retten**/ **die Rettung** der Leute ist ein mühsamer Prozess.*

Выводы:

спасение	процесс действия	das Retten	Процесс действия
спасение	спасение произошло	die Rettung	Спасение произошло / Процесс действия

Практикум «Употребление видов глагола» выйдет из печати в 2021 году.

Библиография

- Bendixen, Bernd & Voigt, Wolfgang (2003). *Russisch aktuell: Der Leitfaden. Lehr- und Übungsgrammatik*. 2. (überarbeitete Auflage). Wiesbaden: Harrassowitz
- Liaunigg, Michaela & Zhurauliova, Hanna (2021). *Praktische Einführung in den russischen Verbalaspekt. Практикум: Употребление видов глагола*. Wien: Edition Liaunigg. In Vorbereitung
- Schirp, Heinz (2010). In: *Lernen und Gehirn. Der Weg zu einer neuen Pädagogik*. Hrg: Ralf Caspari, 7. Aufl. Freiburg im Breisgau

Zhurauliova, Hanna (2016). Classifications morphologiques des verbes russes : émergence, évolution et perspectives d'une complexité épistémologique. Annexes du chapitre III. (pp. 291 – 240). Thèse présentée le 30 juin 2016 à l'Université Paris Ouest Nanterre La Défense.

Резюме

Ляунігг Міхаела

ПРАКТИКУМ: УЖИВАННЯ ВИДІВ ДІЄСЛОВА

Вивчення теми «Види дієслова» в німецькомовному середовищі у процесі вивчення російської мови є дуже важливим, оскільки граматична категорія дієслівного виду відсутня в німецькій мові. На уроках вивчення виду дієслів необхідне виконання різноманітних вправ. У підручнику запропоновано вправи й пояснення до них для засвоєння виду дієслів на рівні володіння мовою А1 - В2.

1. Теоретичні основи вивчення виду.

1.1. Розвиток дитячого мовлення.

Структура книги орієнтована на розвиток дієслівного словника в онтогенезі, що відображено в змісті: 1. Наказовий спосіб. 2. Інфінітив. 3. Теперішній час. 4. Минулий час. 5. Майбутній час. 6. Умовний спосіб.

1.2. Частотність дієслів за вживанням.

Набір дієслів зорієнтований на частотність їх уживання, без урахування їх парності.

1.3. Процес навчання і викладання з погляду нейробіології.

Для ефективного навчання важливим є формування мовних / граматичних зразків та вміння подальшого їх розпізнавання в мовленні. Для цього процесу потрібні репрезентативні приклади в необхідній кількості. На цій підставі мозок самостійно аналізує, синтезує і видає результат, виражений у мовних одиницях.

2. Застосування теорії на практиці.

За допомогою картинок запропоновано певну навчальну ситуацію. Робота з картинками має три етапи:

а) прочитати і перекласти німецькою мовою;

б) описати ситуацію на картинці;

в) навідне запитання.

Також ефективним для засвоєння теми є вправи з рухами та вправи з кольоровим маркуванням у текстах.

Abstract

Liaunigg Michaela

WORKBOOK: USAGE OF RUSSIAN VERB ASPECTS

Studying the topic «verb aspects» in German-speaking environments while learning Russian is very important, as the grammatical category of verb aspect is absent in German. In lessons on verb species it is necessary to practice various tasks. This book offers exercises and explanations for the verb aspect at the A1 - B2 level.

1. Theoretical foundations for the study of the aspect.

1.1. The development of children's speech.

The structure of the book is focused on the development of verbal vocabulary in ontogenesis, which is reflected in the content 1. The imperative mood.

2. Infinitive. 3. Present tense. 4. The past tense. 5. Future tense. 6. The subjunctive mood.

1.2. Frequency of verbs by usage.

A set of verbs focused on the frequency of their use, without regard to their pairing.

1.3. The learning and teaching process from a neurobiological perspective.

In order to learn effectively, it is important to form speech/grammar patterns and to be able to further recognize them in speech. This process requires representative examples in sufficient numbers. On this basis the brain independently analyses, synthesizes and produces a result expressed in language units.

2. Putting theory into practice.

A particular learning situation is suggested with the help of pictures. Working with pictures has three steps:

a) Reading and translating into German;

b) Describing the situation in the picture;

c) Answering a leading question.

Movement and colour coded exercises in the texts are also effective for mastering the topic.

Відомості про автора

Liaunigg Michaela, Senior Lecturer, Institute for Slavonic Studies, University of Vienna (Vienna, Austria), e-mail: michaela.liaunigg@univie.ac.at

Ляунігг Міхаела, старший викладач, Інститут слов'янознавства, Віденський університет (Відень, Австрія), e-mail: michaela.liaunigg@univie.ac.at

Наукове видання

LANGUAGE:
Codification • Competence • Communication
International Scientific Journal
2(3)/2020

MOBA:
Кодифікація • Компетенція • Комунікація
Міжнародний науковий журнал
2(3)/2020
(змішаними мовами)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації КВ № 24121-13961Р від 14.08.2019

*За достовірність фактів, цитат, цифр відповідають автори матеріалів.
Редколегія не завжди поділяє теоретико-методологічні погляди авторів.*

Літературні редактори:

Людмила Сидоренко, Мирослава Чепурна,
Віталіна Кухарева-Рожко, Людмила Усик

Переклад: Богдан Пукась

Технічний редактор Катерина Давиденко

Дизайн обкладинки: Альона Гребенюк

Видавець – Черкаський державний технологічний університет
бульвар Шевченка, 460, м. Черкаси, 18006.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК № 896 від 16.04.2002 р.

Виготівник – ФОП ГОРДІЄНКО Є.І.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК № 4518 від 04.04.2013 р.

Україна, 18000, м. Черкаси тел./факс: (0472) 56-56-12, (067) 444-28-94

e-mail: book.druk@gmail.com

Формат 70x108/16. Папір офс. Друк цифровий. Гарн. Times New Roman, Arial.

Умов. друк. арк. 9,8. Обл.-вид. арк. 10,1. Наклад 50 прим. Зам. № 20-113.